

2016-02

jaargang 47
nummer 02
maart 2016

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

De Vrijdenker

Sinds 1856

IN DIT NUMMER ONDER MEER

Mysogynie en feminisme
Domela, denken en doen
Zomerkampen en rede

Moraal en godsbewijs
Constandse en Tuk
Oudheid en ongeloof

Vrijheid en wodka
Arts en euthanasie
Waarheid en leugen

VRIJDENKERSBORREL

Een Vrijdenkersborrel (of Verlichtingsborrel of Tafel van de Rede) is een maandelijks feestje over helder denken, de moraal en het goede leven. Voor vrijdenkers, atheïsten, humanisten, skeptici en andere belangstellenden op zoek naar de rede. Er worden een aantal van deze evenementen in Nederland georganiseerd. Zou u er zelf eentje willen organiseren? Neem dan contact met ons op via info@devrijegedachte.nl.

!!! LET OP: Tijd en plaats van de hieronder vermelde borrels kunnen veranderen.
■ ■ ■ Kijk dus altijd op onze website voor de actuele informatie.

Amsterdam – Tafel van de Rede

Locatie: Café Heffer, Oudebrugsteeg 7, Amsterdam
Wanneer: elke tweede woensdag van de maand
Tijd: 20:00 – 22:30 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Organisatie: Partij van de Rede
Contact: amsterdam@partijvanderede.nl

Deventer – Tafel van de Rede

Locatie: De Fermerie, Muggeplein 9, Deventer
Wanneer: elke eerste donderdag van de maand
Tijd: 20:00 – 22:30 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Organisatie: Partij van de Rede
Contact: deventer@partijvanderede.nl

Den Haag – Verlichtingsborrel

Locatie: Stadsbrasserie De Ooievaer, Turfmarkt 2, Den Haag
Wanneer: elke tweede maandag van de maand
Tijd: 20:00 – 22:30 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Organisatie: Haagse Verlichtingsborrel
Contact: redactie@verlichtingsborrel.org

Groningen – Vrijdenkersborrel

Locatie: Café De Wolthoorn, Turftorenstraat 6, Groningen
Wanneer: elke tweede dinsdag van de maand
Tijd: 20:00 – 22:30 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Organisatie: Vrijdenkersborrel Groningen
Contact: groningen@devrijegedachte.nl

Nijmegen – Vrijdenkersborrel

Locatie: Café We Gaan Beginnen, De Ruyterstraat 26, Nijmegen
Wanneer: elke laatste maandag van de maand
Tijd: 20:00 – 22:30 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Organisatie: Vrijdenkersborrel Nijmegen
Contact: [nijmegen@devrijegedachte.nl](mailto: nijmegen@devrijegedachte.nl)

Utrecht – Vrijdenkersborrel

Locatie: Café Willem Slok, Korte Koestraat 2, Utrecht
Wanneer: elke eerste maandag van de maand
Tijd: 20:00 – 22:30 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Organisatie: Vrijdenkersborrel Utrecht
Contact: [utrecht@devrijegedachte.nl](mailto: utrecht@devrijegedachte.nl)

Bezoek onze website
devrijegedachte.nl
en onze Facebook-
pagina

Cover vóór: Assita Kanko; Samantha Stein (foto RvE); monument F. Domela Nieuwenhuis.
Cover achter: Openbare Bibliotheek Amsterdam, Roelof Hartplein (foto RvE)

De Vrijdenker • jaargang 47 • nummer 02 • maart 2016**I N H O U D**

Titel	Auteur	Pag.
• Colofon De Vrijdenker / Informatie De Vrije Gedachte	<i>Redactie / Bestuur</i>	2
• Ruimtevaart (slot)	<i>Tom van Ewijk</i>	3
• Is Houellebecq een huilebalk?	<i>Paul Mercken</i>	7
• Van onze website: Het sprookje van de kindermoord	<i>Anton van Hooff</i>	8
• Gedichten	<i>Tom van Ewijk</i>	9
• Van onze website: Onzin spreken over boven	<i>Wim Aalten</i>	9
• FDN: Vrijdenken is denken en doen	<i>Hans de Vries</i>	10
• Vrijdenken en egoïsme	<i>Ferdinand Domela Nieuwenhuis</i>	11
• De bijbel is een gevaarlijk boek	<i>Leo Heynen</i>	13
• De god van de harde feiten	<i>René van Elst</i>	16
• Over filosoferen met kinderen	<i>Floris van den Berg</i>	18
• Waren er dan toch antieke godloochenaars?	<i>Anton van Hooff</i>	19
• <i>Se non é vero é ben trovato</i>	<i>Paul Hopster</i>	20
• Bevrijd artsen van euthanasierecht	<i>Anton van Hooff</i>	21
• Vader, zoon en heilige tuin	<i>Tom van Ewijk</i>	22
• <i>Leave no woman behind.</i> Het woedende feministische manifest van Assita Kanko (boekbespreking)	<i>Floris van den Berg</i>	25
• Samantha Stein en Camp Quest	<i>Redactie</i>	28
• P. Tuk. N.a.v. een handgeschreven brief van Anton Constandse	<i>Jules Brabers</i>	29
• Op zoek naar vrijheid in een blokhut in Siberië (boekbespreking)	<i>Floris van den Berg</i>	31
• Denken over Democratie! Oproep voor komend themanummer	<i>Redactie</i>	33
• Uit de Oude doos: Atheïstisch argument uit Berkeley's <i>Alciphron</i>	<i>Leon Korteweg / Redactie</i>	34
• Wat elke godgelovige zou moeten overdenken (10)	<i>Gerhard Elferink</i>	35
• Werelds Nieuws / <i>Breaking News!</i>	<i>Redactie</i>	36

Van het Bestuur

Het DVG bestuur heeft op de beleidsdag samen met de redactie de mogelijkheden besproken om meer contact te krijgen met jongeren. Mede aanleiding hiertoe waren de uitkomsten van een enquête onder de leden. We zoeken in elk geval een bestuurslid met ervaring op het gebied van marketing en communicatie. Meld u aan als u iets wilt doen voor de vereniging!

Met de organisatie van de twee belangrijke evenementen, de vrijdenkersdag en de Anton Constandselezing lopen we wat achter, althans, we zijn niet zo vroeg als in vorige jaren. Wel zijn de data inmiddels vastgelegd: Vrijdenkersdag op 4 juni en de Lezing op 8 oktober. De jaarvergadering is op 23 april in de torenzaal van het Utrechts Centrum voor de Kunsten, Domplein 4.

COLOFON

De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de **vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte**, waarover meer in nevenstaand kader.

Redactie:

Jan Bontje
René van Elst, hoofd- en opmaakredacteur
Els Geuzebroek
Anton van Hooff
Paul Hopster
Thomas Spickmann

Adres:

Postadres: Postbus 398, 3500 AJ Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: redactie@devrijegedachte.nl
Website: devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementsadministratie:
ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Kosten:

- Lidmaatschap met abonnement € 56,— p.j.
- Lidmaatschap zonder abonnement € 24,— „
- Abonnement € 35,— „
- Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar)
met abonnement € 24,— „
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld.
A.u.b. digitaal aanleveren.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven. De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.

INFORMATIE

De Vrije Gedachte

De **vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte** is opgericht in 1856 onder de naam De Dageraad.

Bestuur:

Richard Duijnstee
Gerhard Elferink, ledenadministrateur
Jacques Honkoop, penningmeester / vice-voorzitter
Leon Korteweg
Dik Kruithof, secretaris
Fabian van Langevelde, voorzitter
Saskia Spigt

Adres:

Postadres: Postbus 398, 3500 AJ Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: info@devrijegedachte.nl
Website: devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementsadministratie:
ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Lidmaatschap / abonnement van tijdschrift De Vrijdenker:

zie het nevenstaand Colofon van dit blad

Internet:

- Website:
devrijegedachte.nl
- YouTube-kanaal:
www.youtube.com/channel/UCGBnWeBAI4MF2n9OnyQqzLw
- Facebook-pagina:
www.facebook.com/pages/De-Vrije-Gedachte/222063214479866

Ruimtevaart (slot)

Tom van Ewijk

Ik kan mij geen echte tegenstander noemen van iets wat ik niet kan tegenhouden, in dit geval de ruimtevaart. Dat ik er geen vertrouwen in heb, mag na lezing van het voorgaande (in De Vrijdenker 2016-01) duidelijk zijn. Overigens ben ik wat dat betreft niet de enige. Het was sterrenkundig journalist Govert Schilling, bepaald geen voorstander van bemande ruimtevaart, die destijds op de televisie bij gelegenheid van de lancering van André Kuipers naar ISS sprak van riskant, belachelijk duur en wat wetenschappelijke proeven betreft overbodig. Hij was van mening dat veel proeven beter in onbemande ruimtevaartuigen of zogeheten vrijeval-sondes kunnen worden uitgevoerd. Wel erkende hij dat er aannemelijke argumenten zijn voor de bouw van een bemand ruimtestation: politiek, industrieel, nationaal en educatief.

Ik moet bekennen dat ik er weinig van afweet, maar vraag me toch af, of die argumenten steekhoudend zijn. Bij educatief kan ik me nog wel iets voorstellen, maar bij het horen van politiek, industrieel en nationaal wordt mijn wantrouwen gewekt.

Wetenschap is een heilig woord dat in staat is de meeste mensen ontzag af te dwingen. De wetenschap is immers alwetend, wat die beweert daar kun je van op aan. Dit gaat weliswaar niet op voor alle wetenschap, maar zeker voor wetenschap die als kapstok wordt gebruikt of die zich als zodanig laat gebruiken. Ik ontkom niet aan de indruk dat dit bij ruimtevaart en wetenschap het geval is, afgezien van al het technische vernuft dat de ruimtevaart mogelijk moet maken. Hoe anderen het ervaren weet ik niet, maar de resultaten van wetenschappelijk onderzoek in de ruimte hebben op mij nog geen indruk gemaakt, hoe hoog ook de ruimte-adepten ervan mogen opgeven. Het is begrijpelijk dat het nut van de ruimtevaart door de wetenschap moet worden bewezen. Er zijn genoeg wetenschappers die gebruik willen maken van situaties die op aarde niet heersen of die er niet kunnen ontstaan. Toch waren de proefnemingen in het op een hoogte van vierhonderd kilometer rond de aarde vliegende ruimtestation, onder andere gedaan door André Kuipers, niet echt zo opzienbarend als men had gehoopt. Vooral proeven op biologisch, natuurkundig en scheikundig gebied.

Sommige wetenschappers die zelf de proeven hadden bedacht, waren over de resultaten niet bijster enthousiast. Een van de

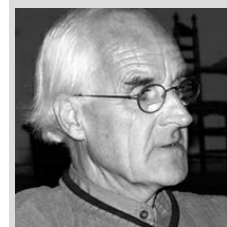
belangrijkste zaken was dat ze wilden weten, hoe zonder zwaartekracht organismen reageren en zich ontwikkelen in vergelijking met hun aardse status. Of de proeven op aarde hun toepassing zullen vinden, kan vooralsnog niet worden gegarandeerd. Daar zijn ook frustrerende redenen voor, want grondig wetenschappelijk onderzoek daarboven kent heel wat regels en beperkingen. Bijvoorbeeld: in een laboratorium op de begane grond is het gebruik van radioactieve, explosieve en giftige stoffen heel normaal. Zo niet in een ruimtestation. Bovendien moeten de te nemen proeven zo licht zijn als maar kan en weinig ruimte eisen.

Het is niet gezegd dat die proeven zinloos zijn geweest. Mogelijk komen ze voor verbetering in aanmerking, wat gegeven de menselijke vindingrijkheid niet is uitgesloten. Het is een feit dat ruimtetechnologie op de geneeskunde een heilzame uitwerking heeft. Door de NASA voor ruimte-doeleinden uitgevonden en ontwikkelde apparatuur doet ook dienst in ziekenhuizen. Ik noem hier onder andere de hartmonitor, de op Space Shuttle technologie gebaseerde hartpomp en digitale beeldbewerkingstechnieken in medische apparatuur. Als André Kuipers niet genoeg kan benadrukken "dat je moet investeren in ruimtevaart, wil je ook kunnen innoveren", dan kan ik hem daarin niet helemaal ongelijk geven. Maar hoe investeer je en waarin? Wat is nuttig en wat niet?

Voor of tegen, ruimtevaart is niet meer weg te denken. Mijn vraag is: hoe gaat de mens ermee om? Verantwoord of onverantwoord? Wat je ook daarop kan zeggen, van maat houden heeft hij geen weet en mateloos is zijn nieuwsgierigheid. Hij heeft totnogtoe op aarde huisgehouden, maar is dus nu ook bezig huis te houden in het heelal. Op aarde heeft hij het leven naar zijn hand gezet op vaak desastreuze wijze. Hij is een verbijsterende slokop van dieren, planten en grondstoffen en een even verbijsterende verdelger en vervuiler. Oorlog voeren zit hem in het bloed. Om welke reden ook: religieus, economisch of pure machtswellust. Oorzaken en gevolgen genoeg om het leven op aarde nog verder te verzieken. Merkwaardig is dat hij beschikt over een herseninhoud van 1500 cm³ en daarmee in staat is tot verstandelijke prestaties (waartoe ook de ruimtetechnologie behoort) die je haast niet voor mogelijk houdt, maar die hij blijkbaar mentaal niet kan bijbenen.

Bij het plaatje op pag. 36 van het vorige nummer ontbrak het bijschrift: Scène-ontwerp 'Le Clair de Terre' (Aardeschijn) van Georges Méliès voor zijn science fiction-film 'Le voyage dans la Lune' (De reis naar de maan), gemaakt in 1902 naar het boek van Jules Verne.

Op deze pagina ziet u een beeldje uit een recente S.F.-film, 'The Martian', naar een boek van Andy Weir, waarin astronaut Mark Watney (Matt Damon) zich enkele jaren in zijn eentje in leven moet zien te houden op Mars.

Tom van Ewijk (1934) is filosofisch geschoold, journalist van professie, werkzaam als vertaler en essayist, auteur van o.a. *Maatschappij of Haatschappij* (Aspekt 2009).

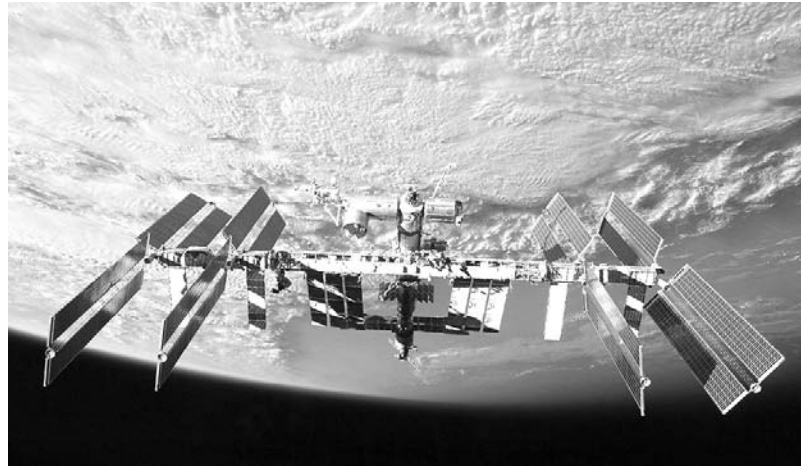
Over vooruitgang gesproken: als hij daar op aarde al mee worstelt, hoe dan in de ruimte? Wat heeft hij daar eigenlijk te zoeken?

In het Technisch Weekblad (2012 nr 25) wordt deze vraag aan **Vincent Icke**, hoogleraar astronomie aan de Leidse universiteit en bijzonder hoogleraar kosmologie aan de universiteit te Amsterdam, voorge-

legd. Zijn antwoord: "Bemande ruimtevaart is heel dapper hoor, maar het stelt wetenschappelijk niets voor. De mens heeft in de ruimte niets te zoeken, behalve sensatie. Bovendien zit André Kuipers niet in de ruimte, maar in de bovenste lagen van de atmosfeer. Ingenieurs zijn erin geslaagd een onbemande sonde naar Saturnus te sturen en vervolgens een kleine sonde op de maan Titan te laten landen en beelden te maken. Dat is ontzettend knap. Het ruimtestation ISS is daarentegen een colablikje met een WC aan boord en wat zonnepanelen aan de buitenkant."

Dat klinkt nogal denigrerend, maar ook heel reëel. Persoonlijk vind ik deze vergelijking van het **ISS-station** met een colablikje niet alleen amusant, maar ook als beeld niet onterecht. Hoe ingenieus dat station ook is geconstrueerd, het is als alle menselijke maakzels gedoemd als schroot te eindigen. En aan schroot op aarde geen gebrek, maar nu ook in de ruimte. Of dat André Kuipers worst zal wezen weet ik niet, wel weet ik dat hij zich geraakt voelt door professor Icke. Diens opmerking dat de mens in de ruimte niets te zoeken heeft, gaat zijn begrip te boven. In een vraaggesprek in Volkskrant Magazine (27 oktober 2012) uit hij zijn verbazing: "Ik snap dat echt niet. Dat een hoogleraar zoiets zegt, is voor mij onbegrijpelijk". Nu is deze opmerking van de hoogleraar niet zomaar een oordeel uit de losse pols. Als wetenschapper en astronoom van naam weet hij verdomd goed wat hij over dit onderwerp wel en niet kan zeggen. De ruimte is niet alleen het domein van astronaut **Kuipers**. Maar die is met zijn blijde boodschap niet te stuiten. "De mensheid zal zich over het heelal verspreiden, net zoals we ons op aarde verspreid hebben," luidt zijn voorspelling die voor hem al een vaststaand feit is. Wie denkt dat de mensheid altijd op aarde zal blijven is, zoals al eerder aangehaald, volgens hem naïef. Nou, ik denk dat inderdaad, maar wie is hier eigenlijk naïef? Wat betekent voor Kuipers een abstract begrip als 'de mensheid'? Die bestaat niet, hooguit als verzamelnaam voor talrijke, onderling qua levenswijze en levensbeschouwing vaak sterk uiteenlopende 'menschheden' die het elkaar erg moeilijk kunnen maken. En eigenlijk zou je in dit verband ook niet kunnen spreken van 'de' mens, want binnen al die mensheden bewegen zich mensen van allerlei slag en van oledom tot geniaal. Wat ze allemaal gemeen hebben is dat ze nog dicht

bij hun voorouders de mensapen staan, waarvan bioloog-primatoloog Frans de Wael na jarenlang gedegen onderzoek kan zeggen: "Mensapen staan zo dicht bij ons, dat je begint te twifelen aan de grens." Die grens is in zoverre overschreden dat onze soort als 'naakte aap' geestelijk is achtergebleven bij zijn verstandelijke vermogens. Dankzij zijn intellect is hij bijna tot het ongelooflijke in staat, maar gedraagt hij zich als een zorgeloze hobbyist die soms wel van zichzelf schrikt, maar zich niet kan of wil corrigeren. Hij droomt van de ruimte, ongeacht de gevolgen.

In de ogen van een goeroe, een spirituele zwever of een hooggestemde idealist lijkt het alsof de mensheid wordt gezien als één persoon met talloze gezichten die ooit aan hun verwachtingen en voorspellingen zal beantwoorden. Ze bieden hem hoop en troost en lichtende perspectieven. In hun kring past ook André Kuipers. In zijn verbeelding verdeelt hij de 'mensheid' al over een aantal planeten. Natuurlijk bestaat er over tweehonderd jaar een menselijke kolonie op Mars, daar is hij van overtuigd. Maar hij zal het nog meemaken dat al over vijftig jaar de eerste mensen zich op Mars zullen vestigen. En de maan komt ook aan de beurt "en wie weet waar nog meer". Volgens hem houdt de

wereld in de eenentwintigste eeuw niet op bij Vincent Icke. Hij acht ruimteverkenning biologische noodzaak en vanuit evolutionair gezichtspunt is volgens hem een kolonie op Mars logisch. Als ik dat allemaal in gedachten neem en me beperk tot die tweehonderd jaar, dan ben ik benieuwd hoe mensen in die korte tijd zullen zijn geëvolueerd, want twee eeuwen stellen in de evolutie niet zoveel voor. En wat biologische noodzaak betreft: zijn mensen dan fysiek al zover

ingesteld dat ze gewichtloos door de ruimte naar de planeet van hun keuze kunnen reizen om daar bij afwijkende zwaartekracht hun nieuwe leven te beginnen? Zijn ze ook psychisch in staat zich te handhaven in een grimmig onherbergzame omgeving? En hoe stelt André Kuipers zich die verspreiding over het heelal voor? Volgens hem dus net zoals we ons op aarde hebben verspreid. Net zoals...? Nee,

Stephen Hawking krijgt een demonstratie van gewichtloosheid in een straalvliegtuig, 2007.

dat gebeurde op een leefbaar planeetje met beide benen op de grond..

Hoe duwt de evolutie ons verder? De mens als ruimtereiziger en heelalbewoner zal over een andere ofwel aangepaste lichamelijke constitutie moeten beschikken. Hij zal ook psychisch sterk en evenwichtig moeten zijn. Daar is nu nog geen sprake van. Wanneer wel? Jonathan K. Pritchard, professor in de menselijke erfelijkheidsleer aan de universiteit van Chicago, stelt dat "natuurlijke selectiedruk tienduizenden jaren bezig is, wat betekent dat we ons waarschijnlijk voorlopig niet verder zullen ontwikkelen." Analyses van menselijk DNA geven aan dat de recente menselijke evolutie zich in een veel langzamer tempo heeft voltrokken dan de biologen hadden verwacht (Scientific American nr. 22 – 2013).

Hoe staan we er in biologisch opzicht voor? In zijn artikel "De menselijke grens" stelt Theunis Piersma, bioloog en professor in dierkundige ecologie aan de universiteit van Groningen, met logische en overtuigende argumenten vast, dat we fysiek simpelweg niet geschikt zijn om ooit de aarde achter ons te laten (Kennislink.nl en New Scientist).

Hij noemt Stephen Hawking, de wereldberoemde natuurkundige, kosmoloog en wiskundige. Hawking vreest dat we onze eigen planeet steeds onleefbaarder maken. Als we op aarde niet kunnen blijven, moeten we ergens anders heen. Haast is volgens hem geboden, want hoe staat de aarde er over 200 jaar voor? vraagt hij zich af. Piersma stelt "dat een Marsreiziger al snel een paar jaar in de ruimte zou moeten doorbrengen", maar hij toont met vele voorbeelden aan "dat mensen zo sterk met de aarde zijn verbonden, dat ze dat niet zouden overleven. Ik deel uiteraard Hawkings zorgen, maar dan is de vraag gewettigd, of we straks onze woonerven in het heelal wel leefbaar zullen houden, als we er op aarde al zo'n puinhoop van maken. Het lijkt erop van niet. Als zwerkbepuilers zijn we daar in de ruimte nu al mee bezig. En hier denk ik aan het 'colablikje' van professor Icke. Dat geeft iets weer van de materiële kwetsbaarheid en betrekkelijkheid van de ruimtevaart. Op het internet lees ik dat er naar schatting 17.000 brokstukken groter dan 10 centimeter en 700.000 objecten van 1 tot 10 centimeter om de

aarde draaien. Dat gaat met snelheden van 28.000 km per uur. Die stukken zijn restanten van oude satellieten, weerstations, uitgebrande raketten, door astronauten verloren gereedschap, van apparatuur losgeraakte schroefjes, boutjes en veertjes en verder metaal- en verfsplinters. En dat draait allemaal om de aarde: van de geostationaire baan op 35.785 kilometer hoogte tot 200 kilometer van het aardoppervlak.

Zelfs een verfschilfertje kan schade berokkenen. En wat de Amerikanen en Chinezen ook proberen om dat schroot te ruimen, het lijkt erop dat ze het eerder erger maken. Zo hebben de Chinezen een eigen aftandse satelliet met een raket in duizenden stukjes geschoten, met als gevolg dat elk deeltje afzonderlijk gevaar oplevert. Dat er enge dingen kunnen gebeuren, mag duidelijk zijn, anders zou dat zwevende schroot voor de veroorzakers ervan geen probleem zijn. Wat betekent dit voor André Kuipers, kan men zich afvragen. Met duizelingwekkende snelheid suisde tijdens zijn verblijf in de ruimte het brokstuk van een oude satelliet richting ISS. Gelukkig vloog het op veilige afstand langs. Mogelijk heeft André, na van de schrik te zijn bekomen, gedacht dat zoiets hoort bij het risico van het Astronautenbestaan. Toekomstige ruimtelanceringen zullen dit risico steeds groter maken. Het is niet reëel te denken dat de mens het heelal weet schoon te houden, terwijl hem dat op aarde niet is gelukt. Het ruimteverkeer zal sterk toenemen en daarmee de kans op botsingen en rampen anderszins. De rotzooi zal zich niet anders dan vermeerderen. Alleen al daarom ben ik het met professor Icke eens dat de huidige mens in de ruimte niets te zoeken heeft, hij is fysiek en mentaal nog lang niet in staat te vinden wat hij er zoekt. Hij is verwant aan de chimpansee met relatief de meeste hersenen van alle levende wezens. Dankzij zijn verstand is hij uitzonderlijk vindingrijk, maar onmachtig als er straks, bij wijze van spreken, godsdiensttwisten uitbreken in zijn Marskolonie en er op de Maan een staatsgreep plaatsvindt met dictatuur als gevolg. Want hoe dan ook, hij neemt zichzelf mee met zijn verstand, maar is psychisch nog onderontwikkeld. Zoals het er nu voorstaat is de ruimtevaart een verblindende hobby en een wedloop tussen de groten der aarde. Ruimtevaart anno nu is, om het de oude Griekse tragedies na te zeggen, "hybris" ofwel overmoed, waarmee de grootheid van de mens en tegelijk diens waan en verblindend zijn verwoord. Zo ontstonden ook de middeleeuwse kathedralen als prestige-objecten van een onoverwinnelijk geloof en van stadsbesturen die met elkaar wedijverden. Eigenlijk bestaat alle geloof uit hybris en ook ruimtevaart is, zoals gezegd, een geloof. Bij NASA en ESA zijn ze er heilig van overtuigd, daar kunnen ze als rechtgeaarde en rechtlijnige wetenschappers c.q. tunneldenkers geen aanvallen op hun dogma's accepteren. Ook André Kuipers bevindt zich in hun tunnel, al mag deze nog zo breed en goed verlicht zijn.

Ruimtevaart is ook financieel een onverzadigbare hobby. Dat willen ruimtehobbyisten liever niet weten of ze bagatelliseren het. "Er wordt door bepaalde groeperingen nog weleens geageerd tegen het zogenaamd geldverslindende aspect van ruimtevaart". Aldus onze astronaut. Ik hoor ook tot die 'groeperingen' en het zal een hele klus zijn mij van het tegendeel te overtuigen. Ik meen, en ik ben niet de enige, dat de bedragen die in de ruimtevaart worden gepompt, onverantwoord hoog zijn. Hoe denkt André

Kuipers daarover? Volkskrant Magazine stelt hem de volgende vraag: "Een astronaut in de ruimte kost dagelijks 7,5 miljoen euro. Voor dat geld kun je op aarde veel meer nuttig onderzoek doen – is dat een gekke gedachte?" Kuipers vindt dat "kortzichtig. Je moet verder in de toekomst kijken." Die toekomst bestaat dus, zoals vermeld, uit de verspreiding van de 'mensheid'

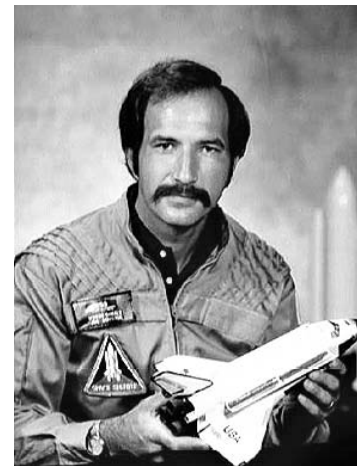
over het heelal. Dat de toekomst er weleens heel anders kan gaan uitzien laat ik maar buiten beschouwing. Op aarde kan de 'mensheid' nog voor nare verrassingen zorgen. Intussen is 7,5 miljoen euro per astronaut per dag een gênant hoog bedrag. Spacepage.be geeft onder de kop "50 jaar ruimtevaart: het prijskaartje" een overzicht van alle bedragen die door de verschillende deelnemende landen totnogtoe zijn uitgegeven. Ik begin niet aan een optelsom, want de miljoenen en miljarden dwarrelen als sneeuwvlokken voor je ogen. Uitgegeven aan zowel bemande als onbemande ruimtevaart, maar ook door financieel krachtige private ondernemingen. Het overgrote deel van dit geld wordt opgebracht door de belastingbetaler. Alleen al de bijdrage van de USA aan het ISS-project is ruim 92 miljard dollar. Maar op Kennislink.nl staat dat ruimtevaart meer oplevert dan het kost. Onderzoeken concluderen dat elke in ruimtevaart geïnvesteerde euro tientallen euros oplevert. De argumenten klinken niet overtuigend, maar worden wel blindelings enthousiast en zelfverzekerd naar voren gebracht door met hart en ziel diepgelovige ruimtevaartexperts. Zo zal de markt voor toepassingen van satellietinformatie in de komende tien jaar naar schatting 240 miljard opleveren. Dat is een indrukwekkende schatting, maar of die het zal halen bij de tot nu toe uitgegeven miljarden, mag als vraag worden gesteld. Alleen al de verhuizing naar Mars met veel meer dan één transportvlucht en met onvoorziene omstandigheden als technische mankementen (of veel erger) vereist straks gigantische bedragen. En wat gaat het kosten als men de interstellaire ruimte binnenvliegt? Maar behalve de satellietinformatie staat er meer op het programma, zoals snellere weersinformatie en landbouw door hogere opbrengsten, besparing door goede en snelle informatie bij rampenbestrijding, het zal allemaal met tientallen euros profiteren van die ene euro. En wat vooral bij ruimtevaart niet mag worden vergeten is de bevrediging van de menselijke nieuwgierigheid, de geestdrift en de internationale technologische samenwerking en inspiratie van de jongere generatie. Het grote avontuur kan beginnen. De gelovigen maken zich op voor de vlucht naar de toekomst. Eerste doel: kolonie op Mars. Daar schijnt moeder Aarde al leven te hebben gebracht (Science 5-2015). Duizenden, miljoenen bacteriën, en soms nog veel meer, liften door het zonnestelsel met elk ruimtevaartuig mee. Ze bereikten Mars toen daar in november 1971 de onbemande 'Sovjet Mars 2 lander' neerstortte. Het zal jaren duren voordat ze door de felle kou, de droogte en het ultraviolette licht op de planeet het loodje leggen.

Maar de zorg van NASA is dat sommige bacillen niet alleen zullen overleven, maar er ook welig zullen gedijen. De toekomstige kolonie zal er dus niet het rijk alleen hebben.

"Fuck the earth" grapt in overmoedige snotneuzentaal miljardair **Elon Musk**, die met een miljoen mensen wil bijdragen aan het bevolken van Mars als verzekering tegen het uitsterven van de mensheid. Ik neem niet de moeite daarop in te gaan. We hebben Mars niet nodig om de mensheid te redden. Daar hebben we maar die ene planeet voor nodig die we al meer dan veertigduizend jaar kennen: de aarde. "Daar moeten we ons voortbestaan redden," zegt de veel te vroeg gestorven voormalig astronaut en natuurkundige Wubbo Ockels (1946-2014). Ik ken geen vuriger en overtuigender pleidooi voor het behoud van mensheid en aarde dan hij op zijn sterfbed hield. Hij ging ermee tot het uiterste. Ik was er via de beeldbuis toevallig bij aanwezig en het sterkte me in mijn overtuiging, maar ik voelde me tegelijk moedeloos. Hier zou de hele wereld naar moeten luisteren en zich afvragen "waar zijn we in vredesnaam mee bezig?" dacht ik. Ockels "voelde dat zijn missie niet in de ruimte lag, maar op aarde die door onnadenkendheid van de mens vernietigd wordt". (AD 7-12-2014). Zijn statement heeft velen bereikt, waaruit ik citeer: "Geloven in de mensheid is een andere manier van denken. Een bewustzijn van waar we zijn en wat de aarde voor ons betekent. De noodzaak om die aarde te beschermen is een steeds grotere noodzaak geworden. De ruimtevaart heeft ons een spiegel voorgehouden. We zijn nu echt waar we zijn: op een prachtige planeet, waar we niet zonder kunnen. We zijn allemaal astronauten van het Ruimteschip Aarde."

Het overlijden van **Wubbo Ockels** maakte in binnen- en buitenland veel indruk. Honderden condoleances werden verstuurd. Politici, TU Delft, ESA, het Nederlands Space Office, allemaal herdachten ze hem met grote waardering. Astronaut Kuipers sprak van een "gepassioneerde collega-astronaut en een voorbeeld door de strijd lust voor duurzaamheid". Ongewild een gemeend compliment, maar wel ter nagedachtenis aan een roepende in de woestijn. Want wie zich nog illusies maakt dat diens woorden tot nadenken en tot handelen zullen leiden, mag erop rekenen dat ze nog even zullen naklinken om dan weg te sterven. En wat dat aangaat staat Ockels niet alleen.

"Fuck the earth"...die kreet van Elon Musk is niet meer nodig, want daar zijn we al zó lang mee bezig. Gesteld dat hij zijn plannen verandert en miljarden zou besteden aan bijvoorbeeld de opbouw van het door aardbevingen getroffen en straatarme Nepal in plaats van aan zijn SpaceX project? Dat is een irreële vraag, want wat hebben Nepal en ruimtevaart met elkaar te maken? Ook al ben ik het volkomen eens met Vincent Icke dat de mens in de ruimte niets te zoeken heeft, dan zullen we toch de realiteit onder ogen moeten zien. Afgezien van ruimteprofeten die zwevende steden voorspellen en een planetaire verbodering van de volken op verschillende planeten, kortom een

paradijselijk universum, kun je de ogen niet sluiten voor onstuitbare ontwikkelingen. Amerika heeft het voortouw genomen met de Space Act, goedgekeurd door het Congres en ondertekend door de president. Vrij spel voor de firma *Sapiens*. Economische belangen krijgen volop de ruimte. Grote industriële ondernemingen treffen al voorbereidingen op de exploitatie van het heelal. Voornaamste doel: de winning van grondstoffen, met als voorbeeld ruimtemijnbouw van asteroïden. Stephen Hawking krijgt zijn zin, ook al gaat de mens gewoon door zoals hij op aarde gewend is. Amerika is wel de eerste belanghebbende, maar weldra niet de enige. Ook China, Rusland, Japan en de gefortuneerde Verenigde Arabische Emiraten ruiken toekomstig gewin. En andere grootmachten als India en Australië zullen volgen. Het wordt zo druk daarboven als op de Nederlandse snelwe-

gen. Juridisch moet er nog veel werk worden verzet. Er zal mondiaal geldende regelgeving moeten worden opgesteld, waarbij eigendomsrecht het voornaamste punt vormt. Van wie is de maan, wie claimt Mars, wie heeft recht op Pluto, en zo kunnen we daarboven eindeloos doorgaan. Regelgeving is strikte noodzaak om het risico van politieke conflicten te voorkomen. Maar die conflicten zullen komen, we kunnen niet zonder. En wat er allemaal nog meer in de ruimte gaat gebeuren, laat ik liever onbesproken. Degene die er verder over nadenkt, kan het zich, zonder zijn fantasie te gebruiken, voorstellen. En wat mijzelf betreft: ik eer de nagedachtenis van Wubbo Ockels. Hij zou het ermee eens zijn als ik eindig met het woord van Nietzsche: "Brüder, bleibt der Erde treu."

Is Houellebecq een huilebalk?

Toevoeging aan de bespreking van de recente roman van Michel Houellebecq, *Onderworpen*, door Floris van den Berg in het juli/augustus-nummer 2015 van dit tijdschrift

Paul Mercken

Paul Mercken (1934) is doctor in de wijsbegeerte, historicus van de filosofie en mediëvist, dichter en schrijver

Aan de lucide bespreking van deze roman door Floris van den Berg zou ik graag nog het volgende willen toevoegen.

Het verhaal speelt zich dus af in de vrij nabije toekomst van 2022 te Parijs, wanneer Frankrijk een moslim als president kiest: Mohammed Ben Abbas. Laten we niet vergeten dat de macht van de Franse president onmetelijk groter is dan die van zijn Amerikaanse collega.

De truc van Houellebecq is simpel: maak de lezer bang met het vooruitzicht van een islamitische overheersing in eigen huis. Helemaal niet zwart-wit, in eerste instantie zelfs geruststellend 'gewoon', maar uiteindelijk zich ontpoppend als een dodelijke greep om de keel van de democratie.

Dit wordt overgoten met een SMS-sausje. Tegen het einde van de roman ontmoet de ik-persoon François collega-voorzitter Robert Rediger, die in het huis woont waarin Dominique Aury *Histoire d'O* heeft geschreven. Rediger bekend: "... voor mij is er een verband tussen de absolute onderworpenheid van de vrouw aan de man, zoals die wordt beschreven in *l'Histoire d'O* en

de onderworpenheid van de mens aan God, zoals de islam die betoogt."

Ook het onderwerp collaboratie wordt aangesneden. Alhoewel atheïst zal François in een publieke bekeringsceremonie moslim worden. Inmiddels heeft een aantal van zijn studentes zich ook al netjes in een zwarte boerka gehuld.

Ooit definieerde mijn twee jaar oudere collega filosofieprofessor in ruste te Milaan, Umberto Eco, de roman als een machine om betekenissen te genereren: *Un romanzo è una macchina per generare interpretazioni*. Als dusdanig is hij dus multi-interpretabel, iets waar de auteur zich buiten moet houden. Die neutraliteit van de schrijver zou alleen verstoord kunnen worden door zijn keuze van de titel. Met zijn uithangbord *Onderwerping* werpt **Michel Houellebecq** dus een licht op zijn

onderwerp: onderwerping, kern van het geloof.

Nu is het inderdaad een regel bij het interpreteren van fictie dat de lezer de wereld die de achtergrond vormt van het verhaal en het verhaal zelf binnen de omslag van het boek aanvaardt zoals die zich aanbieden. De auteur wordt daarbij afwezig geacht. Trouwens, de lezer kent qua lezer alleen het boek, niet de auteur. Dat is de theorie. Maar slaat dat op deze auteur? Is de schrijver niet beter bekend bij het grote publiek dan zijn werken?

Trouwens, ook François is het geenszins met die theorie eens: "een

schrijver is in de eerste plaats een mens, die aanwezig is in zijn boeken". Wel grappig wanneer je bedenkt dat zijn protagonist Huysmans een bekend voorstander was van *l'art pour l'art*, waarvan je niet verwacht dat zijn romans een boodschap zouden uitdragen, zelfs niet die van de kunst om de kunst.

Reeds het inleidend citaat geeft het hoofdthema aan, zowel door de auteur ervan, de bekeerde katholiek Joris Karl Huysmans, als door de titel van

het werk waaruit het is gekozen: *En route*.

Het verhaal zelf begint rustig en kabbelt een tijdje voort in het zesde arrondissement van Parijs zonder enige aanduiding van tijd of maatschappelijke achtergrond. Een eerste belletje begint pas te rinkelen op pagina 21, wanneer zijn collega Steve François voorstelt een kop muntthee te gaan drinken "bij de grote moskee van Parijs, die op een paar straten van de universiteit lag".

De muntthee leidt andere moslim-getinte culinaire allusies in, zoals de tajine, de waterpijp, baklava, boukha, een Libanese traiteur en een receptie ter gelegenheid van de heropening van de Sorbonne als islamitische universiteit in het Institut du Monde Arabe.

Het boek bevat ook een uitgebreide filosofische discussie tussen de twee protagonisten over het al dan niet bestaan van een god en een leven na de dood.

Overdrijft de schrijver het gevaar van islamisering? Ongetwijfeld, maar dat betekent nog niet dat hij weggezet moet worden als een huilebalk, die zonder reden wolf roept. Zelf neem ik, in tegenstelling tot Van den Berg, het aspect bangmakerij niet al te ernstig. Wel roept het de vraag op of we ook in onze kapitalistische democratie wel zo vrij zijn als we denken.

Hoe interessant het boek ook is en hoe goed het ook vertaald is, als je ietwat Frans machtig bent, aarzel dan niet ten minste een deel ervan in de oorspronkelijke taal tot je te nemen. Houellebecq is literatuur van de bovenste plank. Geen vertaling kan recht doen aan zijn uiterst verfijnde als het ware zacht-vloeiende stijl. En in elke andere taal verdwijnt het subtiële onderscheid tussen de imparfait en de passé simple. "Pendant toutes les années de ma triste jeunesse, Huysmans demeura pour moi un compagnon, un ami. [...] Pour différentes raisons psychologiques [...] je m'écartais sensiblement d'un tel schéma" wordt "Gedurende alle jaren van mijn naargeestige jeugd bleef Huysmans voor mij een metgezel, een trouwe vriend; [...] Om diverse psychologische redenen [...] week ik vrij ver van een dergelijk patroon af."

In elk geval is *Onderworpen* een prachtig geschreven roman met een ontgensprekelijk actueel thema.

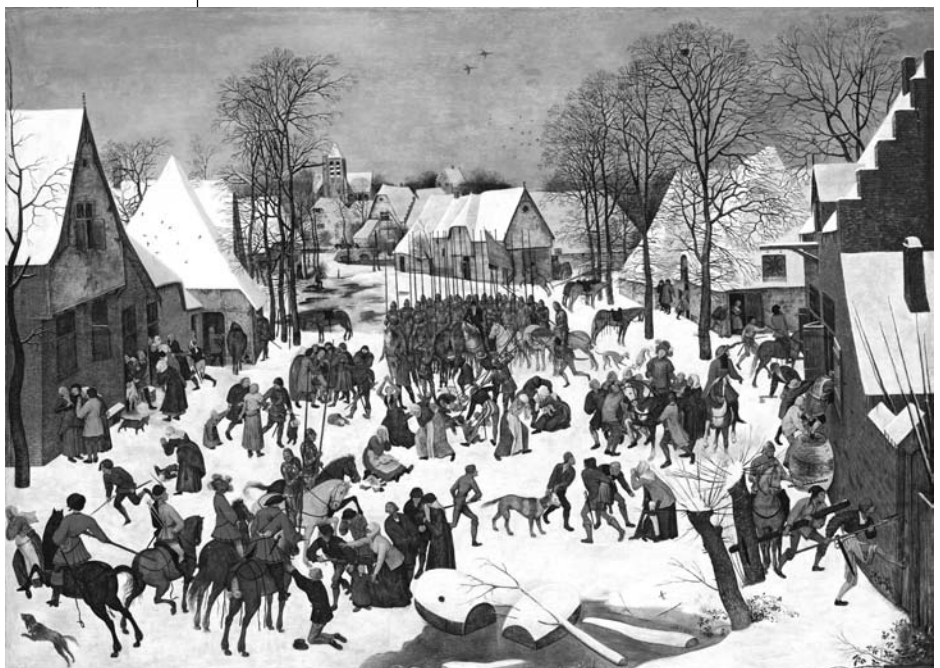
De kindermoord, geschilderd door Pieter Bruegel

VAN ONZE WEBSITE

Het sprookje van de kindermoord

In zijn kerstboodschap 2015 vergeleek de aartsbischop van Canterbury de uitroeiing van het christendom in het Midden-Oosten door de IS met de kindermoord in Bethlehem. De islamistische vervolgingen zijn echter gruwelijke werkelijkheid terwijl de massamoord op jongens in en om Bethlehem aantoonbaar een verzinsel is. Alleen de evangelist Matteüs komt met het verhaal (2:18), heel duidelijk om de voorspelling van de oudtestamentische profeet Jeremia (31:15) te laten uitkomen: 'Een schreeuw werd in Rama gehoord, geklammer en veel geweeklaag: Rachel wenend om haar kinderen, en zij wilde niet getroost worden, want zij zijn niet meer.' Hier wordt wel zeer creatief gebijbeld. Rama lag namelijk 8 kilometer ten noorden van Jeruzalem, dat op zijn beurt 10 kilometer ten noorden van Bethlehem ligt. Als er ooit door koning Herodes in Ram, Bethlehem of ergens anders kinderen zouden zijn uitgemord, had de Joodse geschiedschrijver Flavius Josephus dat zeker niet verzwegen. Hij had zo gruwelijk de pest aan die parvenu van een vorst dat hij geen van zijn misdaden of gerucht ervan in zijn werk onvermeld laat. Een slachting onder 'onnozele' (=onschuldige) kindertjes zou perfect in zijn historische kraam gepast hebben. Maar een beetje geloofwaardig moet geschiedenis wel blijven, terwijl een heilig boek erop los mag fabuleren. Het zou beter zijn als de Anglicaanse kerkvorst de fiolen van zijn (terechte) toorn had uitgestort over zijn landgenoot Tony Blair, zoals zijn voorganger Rowan Williams wel heeft gedaan. De fijne christen Blair is samen met zijn al even gelovige kompaan George Dubbeljoe Bush door de misdadige oorlog tegen Irak verantwoordelijk voor de liquidatie van het christendom in het Midden-Oosten, inderdaad een humanitaire en cultuurhistorische catastrofe.

Anton van Hooff, 25-12-2015

Gedichten

Tom van Ewijk (foto zie pag. 3)

GODGELEERD

Tolerantie

Godsdienst is
de moedermelk van de angst
godsdienst is onvrijheid
waarom dus niet gepleit
voor godsdienstvrijheid?

Invitatie

God heeft de zijnen lief
(zo staat het ergens apocrief)
maar wie zijn de zijnen?
en wie de zwijnen?
wie het verschil weet daartussen
die mag de Here Jezus kussen.

Hemels vooruitzicht

Allen die in Gods water zijn
en op verlossing hopen
mogen na het eind der tijden
eeuwig over Gods akker lopen.

LACHSPIEGEL

Op heldere nachten
flonkert hoog boven mij
het mensdom aan het firmament
een spiegel uiteengespat
in miljarden twinkellende splinters
waarvan geen splinter
meer de spiegel kent
elke splinter een waarheid
en al die waarheden op zoek
naar die ene ware spiegel
waarin iedereen tot slot
zich hoopt te herkennen:
het aangezicht van God.

Maar stel je voor dat
dit een lachspiegel is -
de ene ware lachspiegel -
dan valt er heel wat
af te lachen, niet?
dan ligt er - wie weet -
toch een eeuwige zaligheid
in het verschiet.

VAN ONZE WEBSITE

Onzin spreken over boven

De bekende uitspraak van de theoloog H. Kuitert, "Alle spreken over boven komt van beneden", wordt ook door atheïsten en vrijdenkers veelvuldig aangehaald. Het geeft aan dat er alleen door mensen iets gezegd wordt over god en de hemel en wat daar zoal bij hoort. De auteur wordt er van verdacht met deze uitspraak het bestaan van god in twijfel te trekken. Daar kunnen vrijdenkers zich wel in vinden maar natuurlijk zijn veel christenen allergisch voor de uitspraak. Twijfelen over het bestaan van god is een zonde. En dus wordt de uitspraak in religieuze kringen veelvuldig verzacht, verdraaid of in het eigen voordeel uitgelegd.

Zo heeft de religieuze filosoof René van Woudenberg deze uitspraak eens "gefileerd" in een artikel in Trouw (27-01-04). De moeite waard om het nog eens na te lezen. Van Woudenberg noemt de uitspraak van Kuitert een gevaarlijke slogan. Hij vraagt zich af (samengevat): "Betekent het dat de uitspraak 'God is liefde', net als alle andere uitspraken over God, hemel en eeuwig leven door mensen wordt gedaan? Wel, dan zouden, uiteraard, de enige uitspraken die over God, hemel en eeuwig leven gedaan worden, door mensen gedaan moeten worden. Wil de slogan dus waar zijn, dan moet het zo zijn dat God nooit iets zegt. Maar het is natuurlijk ook zeer wel mogelijk dat God soms zegt dat hij dit of dat heeft gezegd. Er zijn op de wereld vele voorbeelden van mensen die beweren dat god tegen ze heeft gesproken. Bij voorbeeld over zijn macht, de hemel en zijn zoon. En een uitspraak van God over boven komt uiteraard niet van beneden. Het simpele feit dat er spreken over boven is dat van beneden komt, mag niemand ertoe verleiden te denken dat God nooit iets zegt. Het feit dat de slogan dat toch doet, maakt hem gevaarlijk."

Tot zover van Woudenberg. Ja, dit zijn echt zinnen uit het Trouw-verhaal van deze zendeling. Kun je dat nog een wetenschapper noemen?

In het zondagochtendprogramma Tendens op Radio GLD (een programma met soms interessante, soms onzinnige visies op religie en spiritualiteit) had Rinus van Warven onlangs een gesprek met dominee van der Kaaij uit Nijkerk. Je weet wel, die dominee die uit zijn kerk is gegooid omdat hij het bestaan van Jezus in twijfel trok. Van der Kaaij haalde de uitspraak van Kuitert aan en had er zijn eigen versie van gemaakt: "Alle spreken over boven komt van binnen". En hiermee geeft van der Kaaij een eigen religieuze, of is het meer een spirituele, draai aan de uitspraak van Kuitert. Van Warven en van der Kaaij keuvelen in het programma zo nog wat verder over god en geloof en komen bij de vraag of het bestaan van god bewezen kan worden. Van Warven denkt van niet en komt tot de conclusie: "als god wetenschappelijk bewezen wordt kan het god niet zijn". Van der Kaaij vult hem aan: "god bestaat, hij is in ons".

Ik moet altijd een beetje glimlachen bij zoveel flauwe kul, dat heten intelligente jongens te zijn maar het zijn in wezen broodbabbelaars in een goedgelovige wereld. Mensen als van Woudenberg, van Warven en van der Kaaij (en de vele andere vakgenoten) maken met het grootste gemak de grootste onzin tot eerbiedwaardige praatjes. Het bestaan van een god wordt filosofisch, theologisch of vol fantasie en leugenachtige beweringen in de lucht gehouden. Geloven maakt blind voor de werkelijkheid.

In mijn ogen heeft Kuitert met zijn uitspraak gelijk. Alle spreken over boven komt alleen van beneden. Er is geen boven waar gesproken wordt. Er is geen god, geen zoon die aan zijn zijde zit, geen hemel en geen engel. En dus bestaat er geen god die spreekt. Er zijn alleen mensen die over boven, over god, over een zoon die aan zijn zijde zit, over een hemel en over engelen spreken. Mensen die fantasie en werkelijkheid vrolijk mixen. Of spreken over boven omdat ze daarmee hun machtspositie vestigen en anderen kunnen onderdrukken.

Mensen die over boven spreken zijn vaak meesters in het liegen en kletsen vooral onzin. Maar dat zegt Kuitert er niet bij.

Wim Aalten, 31 december 2015

FDN: Vrijdenken is denken en doen!

Hans de Vries

Ferdinand Domela Nieuwenhuis was een politiek vrijdenker 'avant la lettre'. Hij was naast voorvechter van de socialistische arbeidersbeweging aan het eind van de 19de en het begin van de 20ste eeuw ook een actief vrijdenker. Na zijn dood op 18 november 1919 kwam in 1922 nog een mooi boek van hem uit: 'Handboek van den Vrijdenker'. Uit het handboek komt één spreuk naar voren die zijn politiek vrijdenkerzijn omlijst:

"Denken doodt als het bij denken alleen blijft, de gedachte moet levend worden in het doen, het handelen, want wat geeft alle bespiegeling als zij zich niet richt op het praktische leven."

Zijn de uitspraken van Domela wel of niet gedateerd? Als we zijn uitspraken van een eeuw geleden op hun merites waarden kunnen we daar volgens mij in de 21ste eeuw nog steeds iets mee. Zeker als je kijkt naar de islam die door velen als een achterlijk geloof uit de middeleeuwen wordt getypeerd. Ik wil enkele van zijn gedachten spiegelen aan de maatschappelijke context van deze tijd en bekijken wat we ermee kunnen in ons handelen als mens.

Godsdienst als cultuurverschijnsel in de samenleving

Voor Domela is godsdienst een woordsamenvoeging van de woorden 'god' en 'dienst'.

"Als mens moet je dienstig zijn aan god".

De mens schept zelf een god op basis van het samenvoegen van diverse overleveringsverhalen, ofwel de mens is dan dienstig aan de mens. Een Griekse wijsgeer stelde dat de mens zelf de maat is van alle dingen. De wereld bestaat uit veel mensen die in groepen samenleven. De mensen vormen samen hun eigen goden. Ieder geeft daar zijn eigen persoonlijke invulling aan. Of zoals Goethe het stelde 'Zoals iemand zelf is, zo is zijn God'. Een godsverhaal is niets anders dan een eigen groepswaarheid om de groepsnormen hoog te houden en heilig te verklaren die men als groep moet volgen en gehoorzamen.

"De godsdienst is het terrein van het niet weten, want het geloof begint, waar het weten ophoudt. De gelovige, de godsdienstige, beziet alles onder het licht van de godsdienst."

De eigen groepswaarheid is een groepscultuur waarin de mensen uit de groep hun ware zekerheden halen door zich daarachter te verschuilen om niet zelf de werkelijkheid te hoeven onderzoeken.

"De godsvoorstellingen zijn een afspiegeling, een weerkaatsing der verhoudingen zoals zij te midden van een volk worden aangetroffen."

Een institutioneel geloof is niet meer dan een vertaling van de samengestelde groepsnormen vaak gebonden aan territoriale gebieden. Elke religie is dan ook niet meer dan een cultuurverschijnsel.

In de afgelopen decennia worden we in Europa geconfronteerd met een volksverhuizing waarbij de islamitische religie zich opdringt. Als samenleving mogen we niet weggijken of

cultuurrelativistisch het geloof vrijpleiten. Juist zullen we vanuit onze seculiere uitgangspunten duidelijk moeten maken dat men er als mens toe doet maar dat men zich niet mag verschuilen achter een geloof dat niet meer is dan een cultuurverschijnsel.

De rede gaat boven het geloof

Volgens Domela is de 'rede' het orgaan van het vrijdenken en het 'geloof' het orgaan van de godsdienst.

"Wie het geloof aanneemt, moet consequent het verstand afleggen; wie de rede aanneemt, zet het geloof aan kant."

Een algemeen gegeven van de worsteling tussen geloof en wetenschap is dat de wetenschap steeds meer terrein wint en dat dit ten koste gaat van het geloof. Het gebied van het geloof wordt steeds kleiner. Zoals hierboven al geciteerd:

"De godsdienst is het terrein van het niet weten, want het geloof begint waar het weten ophoudt." Iedereen moet

accepteren dat de aarde, de wereld waarin we leven, een toevalligheid is en dat je als individu zelf inhoud geeft aan je leven. Zoeken naar de zekerheid van een vooropgezet plan van een 'god' die we zelf hebben benoemd is geen doelmatig leven.

De wetenschap is de kennis van de verschijnselen, die men kan waarnemen, onderzoeken en proefondervindelijk toetsen aan de werkelijkheid. Het onbekende wordt tastbaar, bewijsbaar en kan wetenschappelijk vastgesteld worden.

"Het theïsme kan niet wetenschappelijk zijn, want het gebied waarop het zich beweegt, ligt buiten de wetenschap."

Eigenlijk is het denken dat niet vrij is van een geloofs-dogma, geen denken. Vrijdenken is een pleonasme, want het denken zelf is vrij. Niemand kan het beletten, het is een innerlijke werking, die aan de waarneming van een ander ontsnapt, tenzij men zijn gedachten uit.

"Het vrije denken betreft dan ook niet zozeer de daad, de handeling van het denken als wel het uiten, het openbaren der gedachte."

De voorwaarde voor het vrijdenken is dat dat je op de allereerste plaats zelf denkt en niet voor je laat denken door anderen. Niet dat je geen dankbaar gebruik maakt van wat anderen hebben gedacht.

Het zou het toppunt van dwaasheid zijn als men geen profijt trekt van wat anderen voorheen hebben bedacht en niet opnieuw gaat 'na-denken' over hetgeen zij als gedachten en bevindingen hebben voortgebracht en dan niet na toetsing verder gaat. Domela geeft het volgende stappenplan voor het vrijdenken:

"Eerste: dat men denkt, zelf denkt en vrij is in zijn denken."

Tweede: het onbelemmerd streven naar waarheid."

Derde: de vrijdenkers streven naar harmonie tussen denken en doen"

In de politieke arena wil de Partij van de Rede in 2017 dit laten zien door vanuit de ratio, de rede, deel te nemen aan de landelijke verkiezingen. Aan vrijdenken heeft men niet veel, als men niet zorgt dat iedereen onafhankelijk kritisch kan denken en zelfstandig vrij van dogma's kan handelen. Deze waarde zal de leidraad zijn om vanuit de rede de balans met de sociale politieke werkelijkheid vorm te geven.

Hans de Vries is hogschooldocent, socioloog en voorzitter van de Partij van de Rede - ASP.

Domela, denken en doen

Het artikel van Hans de Vries ► op de pagina hiernaast is een uitwerking van punten uit de lezing die hij op 20 januari j.l. over Domela Nieuwenhuis gaf tijdens de Tafel van de Rede-bijeenkomst in Café Heffer te Amsterdam. Het hier volgende artikel van **Ferdinand Domela Nieuwenhuis** zelf sluit hier goed op aan. Het stamt uit het door 'De Dageraad' in 1906 in verband met het 50-jarig jubileum uitgegeven boek en is gedigitaliseerd en van enkele noten voorzien door René van Elst.

Vrijdenken en Egoïsme

"Vrij" denken mag je in ieder land.....

Gelukkig dat geen mensch kan vinden Een band waar men gedachten mee kan binden.

Zoo zong eens de bekende volksdichter Jan Pieter Heye. Zeker, "denken" is vrij en niemand kan een band vinden om gedachten mee te binden, maar wanneer wij spreken over vrij denken, dan bedoelen wij eigenlijk niet het denken, maar de vrije uiting der gedachte. Hij voegt er bij:

Maar in ons lieve vaderland Is zelfs het "spreken" vrij, mevrinden!

Dat klinkt wel aardig, maar in de praktijk laat dit nog veel te wensen over. Immers als men vrij spreekt, dan heeft men veel kans in de kast te komen, als het den heeren toongevers en gezaghebbers niet bevalt.

Bovendien al heet dit zoo, voor hoeveel betrekkingen zou men niet in aanmerking komen, als men vrij uitsprak wat men dacht en zich flinkweg vrijdenker noemde? Het heet steeds: men moet toch iets zijn, daarmee bedoelende dat men eenig geloof heeft, dat men lid is van het een of ander kerkgenootschap, desnoods van de Vrije Gemeente. Heeft men de vrijheid verkregen om op zijn manier zalig te worden, wij moeten een stap verder gaan en zorg dragen de vrijheid ook te verkrijgen om niet zalig te worden, als men dat liever wenscht.

Uw vaders hebben met hun bloed Dat kostelijk goed verworven En zijn er voor gestorven.

Dat is heel respectabel geweest van die vaders. En al valt er wel wat op af te

dingen, daar men toch in ons land niet benoembaar was voor eenige staats- of gemeentebetrekking, als men niet behoorde tot de Staatskerk, toch is dit betrekkelijk waar en heet ons land het "klassieke land der vrijheid". Spinoza b.v. genoot van die vrijheid. Toch moet men dit niet te hoog aanslaan, want het liet nog heel wat te wensen over. En in elk geval, na die vaders die voor zichzelf de vrijheid wilden, kwamen de zoons en die legden weer banden aan het denken van... anderen.

De vrijheid bestaat ook nu niet en wel tengevolge van de afhankelijkke levensvoorwaarden waarin men leeft. De broodvraag beheerscht alles en allen. Wanneer allen eens vrijuit en hardop konden zeggen, wat zij dachten, hoe lang zou deze onze maatschappij nog in haar voegen blijven? De menschen durven niet vrij zijn en klampen zich vast aan een korst brood, uit vrees zelfs deze nog te moeten missen.

Vrijheid is nog een klank waar men mede speelt. In Frankrijk staat op de kerken, dus de verblijfplaatsen van geestelijken dwang, het woord Vrijheid. Ja, men vindt dat woord zelfs op de gevangenisdeuren. Hoevelen zijn er niet gehangen, gefolterd, gevierendeeld, verbrand ter wille van de vrijheid!

Iedereen wil de vrijheid voor zich, maar als het er op aan komt haar te geven aan anderen, vooral aan allen, dan deinst men terug voor die reuzen gestalten. Maar hoe kan men weigeren aan een ander, wat men verlangt voor zichzelf? Moet de vrijheid dan een monopolie zijn voor enkelen en niet gemeengoed voor allen?

Inderdaad, dat meenen sommige zoogenaamde vrijdenkers. Ik heb een fabrikant gekend, die lid was van "De Dageraad", die de werken van Multatuli, Büchner en anderen in zijn boekenkast had staan, omdat hij met

hun denkbeelden sympathiseerde, maar hij hield ze voor zich en eenige uitverkorenen. Toen de vrije gedachte meer en meer doordrong en ook onder zijn arbeiders aanhang begon te vinden, toen veranderde alles. En tegenwoordig laat diezelfde fabrikant in een zijner lokalen een christelijke zondagsschool houden.

En een man als Voltaire, die staat aangekeend met een zwarte kool¹, was in den grond der zaak een aristocraat. Hij zei rondweg, dat "het hem noodzakelijk toeschijnt, dat er onwetende bedelaars zijn". Natuurlijk, want als de bedelaars gaan redeneeren, dan zullen zij zich afvragen, waarom zij bedelaars zijn, en daar zij hiervoor geen redelijken grond kunnen vinden en dit feit alleen toegeschreven kan worden aan de slechte inrichting der maatschappij, zullen zij overslaan tot revolutie en dan kon het wel eens wezen, dat alles verloren was, dat wil zeggen: het leven en de eigendommen der rijken. De "apostel der rede" is zo bang mogelijk voor de ontwikkeling der massa en zegt: "Wij zullen weldra een nieuwen hemel en een nieuwe aarde hebben, ik bedoel voor de nette lui, want voor het kanale is de zotste hemel en de zotste aarde wat zij behoeven." En vraagt men hem, wat hij onder het volk verstaat, dan antwoordt hij: "Ik versta onder het volk dat deel der bevolking, dat slechts zijn armen heeft om van te leven. Ik twijfel er aan of die soort van burgers ooit tijd en bekwaamheid zullen bezitten, om zich te ontwikkelen". Dus dat zijn de arbeiders in het algemeen. Dus de vrije gedachte voor de aristocratie des gees-

¹ die erg ongunstig pleegt te worden voorgesteld (noot RvE)

tes, het geloof voor de groote massa. Overigens, Goethe was van dezelfde meening, toen hij zei: Wie wetenschap en kunst bezit, die heeft ook godsdienst. Wie die beiden niet bezit, die heeft godsdienst.

Dus de godsdienst opgevat als surrogaat van wetenschap en kunst. Denkende menschen zijn lastiger te regeeren en daarom zullen alle regeeringen, hoe zij ook heeten mogen, in den grond der zaak vijandig staan tegenover het denken der massa. O, zij dwepen zoo met de vrijheid in den mond en bij plechtige gelegenheid, maar wee degenen, die door hun denken hen in de wielen rijden en op de vingers tikken. De machthebbers zijn nog of als Pilatus, die het volk gebruikte als voetbank voor eigen grootheid; of als Herodes, die niet begrijpt, dat 't volk nog ergens anders voor dient dan als spel der luimen van de grooten, of als Kajafas, meenende dat zij en de zijnen uitverkoren zijn om de massa te regeeren, en in hun kader past de godsdienst, zooveel als de hemelsche politie naast de aardsche, de geesten vastsnoderende aan de vormen van het verleden en dus belemmerend voor het denken.

Het zijn deze drie typen, die nog steeds zich vertoonen. Vroeger beperkte men het vrije denken tot het gebied van den godsdienst, maar dat is immers een dwaasheid, want is langzamerhand de hemel boven het hoofd en de hel onder de voeten weggenomen, om de aarde over te laten als eenige plaats van ons willen en werken, dan moet ook daar alles gedaan worden om de aarde te maken tot een plaats des geluks voor allen.

Vrij denken onderstelt in de eerste plaats denken, zelfdenken en niet voor zich laten denken. Wees u-zelf — dat is 't begin.

In de tweede plaats moet men vrij zijn in zijn denken, d. w. z. men mag niet vooraf grenzen stellen, waarbinnen men zich moet blijven bewegen, waar men niet buiten mag gaan. Nergens mag het bordje staan: Verboden toegang. Alles onderzoeken en dan schiften tusschen hetgeen men goed of verkeerd acht om het een te behouden en het andere te verwerpen.

In de derde plaats moet er harmonie bestaan tusschen denken en doen. Een wijsgeer schreef eens: "Het is iets

groots om konsekvent te denken, en slechts de minderheid bezit het vermogen dit te doen. Maar wie het vermag, voor hem blijft nog maar één ding te doen over, n.l. om konsekvent te leven en in overeenstemming met zijn geweten te handelen."

An vrij denken heeft men nog niet veel als men niet vrij mag handelen. En als het daarop aankomt, hoeveel vrijdenkers laten u dan niet in den steek!

Goed denken is op zichzelf nog niet het teken van goed handelen evenmin als iemand die slecht denkt, daarom ook altijd slecht handelt. O, wij kennen ze, brave en eenvoudige menschen, die zoo gebrekkig, zoo slordig denken en die toonbeelden zijn van hulpvaardigheid en toewijding. En evenzoo kennen wij menschen genoeg, die scherp denken, maar die dat denken juist aanwenden om zich boven andere te verheffen en zichzelf te verheffen ten koste van zooveel ongelukkigen. Maar toch, iemand die goed denkt, kan beter handelen en in elk geval meer zelfbewust, en het hoogste zal toch wel altijd zijn, dat er harmonie wordt gevonden tusschen denken en doen, zoodat men goed handelt, omdat men goed denkt. Het denken moet zijn het beginsel, het doen de toepassing. Het denken is de theorie, het doen de praktijk. Elke schrede voorwaarts op het pad van het denken moet beantwoorden aan een schrede voorwaarts in het goed doen. Want het denken moet den mensch bevrijden van zooveel wat slecht en ongelukkig maakt.

Wat is goed?
De vrije gedachte zegt: goed is alles wat mij genot verschaft.

Wat is slecht?
De vrije gedachte zegt: slecht is alles wat mij verdriet bezorgt.

Welnu, hoe kan de mensch werkelijk genot hebben, als het anderen slecht gaat?

De rijke kan geen genot smaken, als dit vergald wordt door het zien van den arme.

De wijze kan geen genot smaken, als hij omringd wordt door onwetendheid.

De vrije kan geen genot smaken, als hij leeft te midden van slaven.

En dus gelukkig maken is gelukkig zijn.

Uitgaande van onszelf, van ons Ego (Ikheid), schuilt in de bevoordering daarvan het welzijn van anderen. Daarom is de onderscheiding tusschen egoïsme en altruïsme eigenlijk onzin. Te dikwijls ziet men dan ook hoe altruïsme een mooi woord is om zijn egoïsme achter te verbergen. Men is bij slot van rekening altruïst uit egoïsme.

Alle kwaad komt uit onkunde voort. Heft dus de onkunde op en gij zult het kwaad zien verdwijnen.

Het is het gevoel van eigen kracht, dat moed en toewijding geeft. Het is de overmaat van leven, die tracht zich een uitweg te banen. Elke kracht, die zich ophoopt, oefent een druk uit op de beletselen die haar in den weg komen. Kunnen handelen dat is moeten handelen. Het leven kan zich dan slechts handhaven op voorwaarde van zich te verspreiden. De plant kan niet nalaten te bloeien. Zij moet, het sap stijgt steeds — zoo roept Guyau¹ uit. En evenzoo met den menschen. Wees sterk, vloe over van energie en hartstocht en gij zult uw verstand, uw liefde, uw kracht overstorten op anderen. Zietdaar het zedelijke onderricht ontdaan van alle huichelarij. Men heeft behoefte om anderen te helpen, om met zijn schouder mede te helpen duwen aan den

¹ Jean-Marie Guyau, Frans filosoof; was positivist en evolutionist; 1854-1888 (Noot RvE)

wagen, dien de menscheid pijnlijk voortsleept, in elk geval men draait er omheen. Dat komt omdat de mensch niet alleen leven kan, omdat hij niet leven kan zonder anderen. Zoo omvat de zorg voor zichzelf de zorg voor anderen in zich. En als allen begrepen wat de dichter zoo schoon zegt, als men zich minder met elkaar bemoeide maar elkeen zich liet ontwikkelen naar zijn aard, het zou heel wat beter en aangenamer zijn. Men roep het dan ook steeds zichzelf en anderen toe:

*Kweek maar ieder vroom en blij
Zijn geluk op aarde!
Tooit de roos zichzelf, zij
Siert meteen de gaarde.¹*

Hilversum.

F. DOMELA NIEUWENHUIS.

¹ Friedrich Rückert, vertaald door P.A. de Genestet (Noot RvE)

Afrika toe aan het bijbelboek Jozua, en wel speciaal aan hoofdstuk tien¹. Dit bracht mij er destijds toe om uit te zoeken, hoe het geweld in het O.T. de Europese geschiedenis vele eeuwen heeft bepaald. En wat blijkt: Als leiders van 'het nieuwe Israël' met een Nieuw Verbond en een Nieuw Testament willen veel pausen en vorsten in christelijk Europa hun voorgangers in het O.T. zo goed mogelijk navolgen. We zien de daden

van deze profeten en koningen later in Europa dan door vele leiders van het Nieuwe Israël herhaald, nagevolgd, op allerlei terreinen. Of het nu keizer **Justinianus** is, Karel de Grote of Filips II. Deze laatste is berucht om zijn brandstapels. Op de voorgevel van de kerk van zijn klooster paleis El Escorial ten noordwesten van Madrid eert hij zes koningen en profeten uit de bijbel.

Justinianus was naast veroveraar ook een groot bouwheer. Wie kent niet zijn beroemde Aya Sophia in Istanbul? Toen de keizer op 27 december 537 ter gelegenheid van de inwijding

De bijbel is een gevaarlijk boek

Leo Heynen

De bijbelschrijvers 'wisten' precies wat God wilde en deed; huidige dominees en theologen schijnen 'te weten' wat die bijbelsamenstellers bezielde. Een recent voorbeeldje: In 'Bloedboek' probeert Dimitri Verhulst in kleurrijke taal zijn afkeer te verwoorden van het geweld in de boeken van Mozes. Dat mag niet van dominee/bijbelwetenschapper Sam Janse, die hem in Trouw (Letter & Geest dd. 21-11-2015) op quasiwetenschappelijke wijze de oren wast: Verhulst is een fundamentalist, want hij leest wat er staat. En dan is de bijbel inderdaad een gruwelboek.

Het begon al met Origenes (ca. 185-251 AD). De man vond seks maar niks. En toen het hem niet lukte om zijn lustgevoelens te onderdrukken, liet hij zijn testikels verwijderen. Op precies zo'n zelfde 'wetenschappelijke' manier loste hij zijn problemen met de bijbel op. Toen dit 'heilige boek' in het Grieks was vertaald, lazen beschaafde Grieken dit vol afschuw. Zo ook Origenes. Maar omdat de man wel wat zag in een carrière binnen de kerk (hij schopte het uiteindelijk tot Kerkvader), loste hij ook dit vraagstuk simpel op: het geweld moest gewoon anders worden verklaard, symbolisch. "Er stond niet wat er stond". Ditzelfde bedrog, inmiddels door christelijke faculteiten op een aantal universiteiten tot 'wetenschap' verklaard, gebruikt Sam Janse, en met hem andere zogeheten wetenschappers en theologen. Maar gelukkig niet allemaal. Want moderne onderzoekers schrijven b.v. de christelijke legitimatie van de kruistochten en van de volkerenmoorden in Noord-Amerika en in

ding van deze Aya Sophia (Hagia Sophia) deze Godstempel binnentrad, riep hij in vervoering uit: "Salomo, ik heb u overtroffen²" Zijn grootste voorbeeld zou evenwel de compromisloze koning Josia worden, die later vele generaties christelijke inquisiteurs heeft geïnspireerd. Laten we daarom hem belichten, hoewel Mozes, Jozua, Elias enz. ook massamoorden begingen, op bevel van of met goedkeuring van God.

De monotheïsten in het Jeruzalem van Juda wisten destijds een kind te bemachtigen en onder hun invloed te brengen: Josia, die was geboren toen zijn vader, koning Amon, die dezelfde naam droeg als de God van Thebe, nog maar 16 jaar oud was. Josia's moeder heette Jedida, en zij was de dochter van Adaja uit Boskat. Meer over haar zegt II Kon. 22:1 niet, noch over haar familie. Assyrië was sterk verzwakt, en de priesters in Jeruzalem besloten in te grijpen en de macht volledig naar zich toe te trekken.

Hoe en waar Josia precies werd opgevoed die eerste acht jaar van zijn leven, is in duisternis gehuld. Maar na de moord op zijn vader zullen de priesters een stevige greep hebben geëist op zijn verblijfplaats en scholing. In het tiende jaar van zijn koningschap, toen hij er rijp voor werd geacht, hebben ze als klap op de vuurpijl een 'goddelijke stunt' uitgehaald, zoals deze ook in Thebe/Egypte plaats had

² NELLES GUIDE (Verken de wereld) TURKIJE, pag. 43.

Leo Heynen (Nuenen, 1940) is macro-econoom en bijbelvorser; gepensioneerd zakenman en leraar. Al jaren onderzoekt hij de oude geschiedenis van Egypte, vooral waar deze verbanden met de bijbel aantoon. Hij hoopt daarover binnen niet al te lange termijn een eerste boek te kunnen publiceren.

¹ Zie: Dagblad TROUW dd. 28 juli 2004, pag. 10 van 'de Verdieping': 'Geleerd grabbelen in bijbels snoepgoed', BIJBELCONGRES, Cokky van Limpt.

kunnen vinden. In een vertrouwelijk gesprek spoorden ze hem aan om de geheimschrijver Safan (Sjafan) naar hogepriester Chilkia (Hilkia) te sturen om het offergeld van de gelovigen uit de collectebus te laten halen voor herstelwerkzaamheden aan de tempel. En wie schetst de verbazing van Chilkia toen hij daar in de tempel 'het boek der wet' vond, dat er wellicht door hemzelf of door een van zijn naaste medewerkers zorgvuldig was verstoppt. De hogepriester overhandigde het wetboek aan de geheimschrijver met de opdracht om dit aan de koning te gaan voorlezen, met de uitdrukkelijke verklaring dat dit de Wet van God zelf was, waaraan iedereen verplicht was zich te houden. Het resultaat van het plan lezen we in II Kon. 22:11-13: "Zodra de koning de woorden van het wetboek gehoord had, scheurde hij zijn klederen. En de koning gebood de priester Chilkia, Achikam, de zoon van Safan, Akbor, de zoon van Michaja, de schrijver Safan en Asaja, de dienaar des konings: Gaat Jahoe(-Ah)

raadplegen ten behoeve van mij, van het volk en van geheel Juda, over de woorden van dit gevonden boek, want groot is de gramschap van Jahoe(-Ah), die over ons ontbrand is, omdat onze vaders naar de woorden van dit boek niet hebben geluisterd en niet hebben gedaan overeenkomstig al wat ons voorgeschreven is."

De Here moest dus worden geraadpleegd! Het orakel dat vervolgens werd geraadpleegd, was de zogenaamde profetes Chulda (**Hulda**), de echtgenote van de beheerder van Josia's priestergewaden. De vrouw orakelde er stevig op los, zoals in II Kon. 22:15-20 uitgebreid wordt verwoord. Kort samengevat komt het erop neer, dat de woedende God van het land¹ dreigde om groot onheil aan te zullen brengen over het volk, dat niet wilde luisteren en andere Goden beminde en vereerde. Maar de koning zelf, die de inhoud van het gevonden boek serieus neemt als Gods eigen woorden en wél luistert, zal niets overkomen. Hij zal t.z.t. in vrede en geluk sterven.

De achttienjarige koning zal diep onder de indruk zijn geweest van het gebeurde. Gods straf voor de trouwelozen zou verschrikkelijk zijn. Maar hijzelf zou worden gered, omdat hij het juiste had gedaan. En hij wilde ook verder doen 'wat recht was in de ogen van Jahoe(-Ah).'

¹ In de Nederlandse vertalingen van de bijbel wordt deze God steevast 'de Here' genoemd. Ten eerste valt hierdoor het verschil weg tussen Jahoe en El (waarschijnlijk twee verschillende Goden: de eerste uit Jeruzalem en de andere uit Sidon), en ten tweede is het probleem daarmee 'opgelost' dat waar JHWH staat geschreven Adonai (volgens Freud: Aton) moest worden uitgesproken.

De volkeren van Juda en zelfs van delen van Israël zouden het weten! De Grootinquisiteur Josia was gemaakt. Maar bij alles, wat hij deed, bleven de priesters aan de touwtjes trekken. Hij voerde slechts de wensen uit van de monotheïsten, die hem daarvoor beloonden met hun lofprijzingen in de bijbel. II Kon. 23:25: "Vóór hem is er geen koning geweest, die zich zo tot Jahoe-Ah (Adonai) keerde met zijn ganse hart, zijn ganse ziel en zijn ganse kracht, naar de gehele wet van Mozes; en na hem stond zijns gelijke niet op." Einde citaat.

De maatregelen die vanaf toen genomen werden, staan uitvoerig beschreven in II Kon. 23:4-27. Allereerst werd iedereen bijeengeroepen bij het huis des Heren, waar de koning het gevonden boek voorlas aan de verzamelde menigte. Vervolgens ging Josia staan bij de zuil, en sloot hij een Verbond voor het aangezicht van de Here, dat iedereen zich zou houden aan alles wat er in dat boek stond, anders dan hun voorouders die

niet hadden gehandeld volgens Gods boek.

Dit wetboek, zo wordt algemeen aangenomen, zal een vroege versie van Deuteronomium zijn geweest, dat toen overigens nog één geheel vormde met het bijbelboek Jozua. Er moeten al gruwelijke bedreigingen in hebben gestaan, en uiteraard ook de (verzonnen?) volkerenmoord op de oorspronkelijke volken van het land. Een andere aanwijzing voor dit boek is dat de centralisatie van de cultus, zoals Josia ging uitvoeren, uitdrukkelijk wordt geleerd in het boek Deuteronomium. Koning Josia is ongetwijfeld door deze horrorboeken alsook door de schrijvers van die lectuur geïnspireerd, en zo gekomen tot zijn afschuwelijke daden.

Uit de tempel te Jeruzalem liet de koning al het gerei verwijderen dat gemaakt was voor Baäl, Asjera en alle andere Goden. En hij liet alles verbranden en verstrooien. Ook werden alle priesters van die andere Goden werkloos gemaakt. Net als destijds in Egypte, waar Echnaton grote groepen in de samenleving met hun verwanten brodeloos had gemaakt bij het streven de Aton-religie in te voeren, stortte Josia vele duizenden families in diepe ellende. Maar dat was nog maar het begin.

Josia schafte de tempelprostitutie af. Hij liet alle priesters uit de steden van Juda komen en verontreinigde de hoogten, waar die priesters offers hadden ontstoken. II Kon. 23:11: "Hij verwijderde de paarden die de koningen van Juda aan de Zon gewijd hadden, van de ingang van het Huis van Jahoe-Ah (Adonai) ... en de zonnewagen verbrandde hij met vuur..."

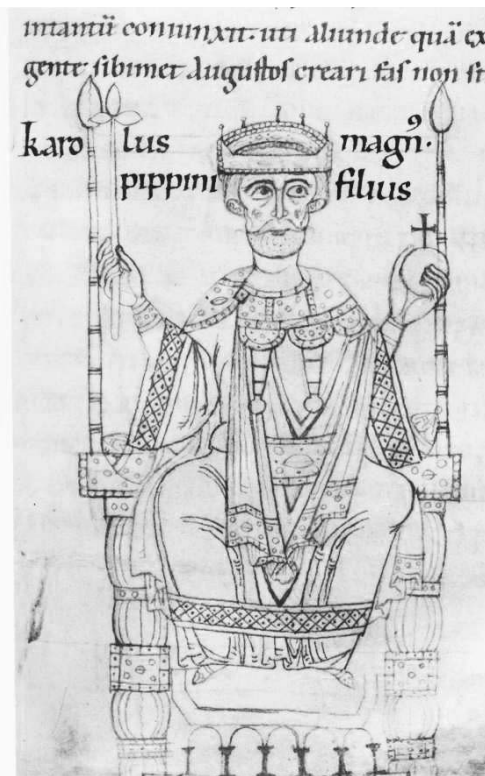
En zo ging Josia maar door: alles wat zijn voorgangers hebben gemaakt voor de Godenwereld, of dat nu Salomon was, Achaz of Manasse, alles werd rigoureuus verwijderd, vernietigd en verbrand. En Josia ontzag niets en niemand. Hij verbrijzelde de gewijde stenen, hieuw de gewijde palen om en wierp die plaats¹ vol met mensenbeenderen.

Er was van de zijde van de priesters in Jeruzalem, in feite zijn opdrachtgevers, geen greintje respect voor de mensen die andere Goden vereerden en beminden dan die éne door de priesters benoemde Godheid. Zij wensten voor zichzelf op religieus gebied een absoluut monopolie, en drukten dit door via koning Josia: genadeloos, wreed en barbaars.

Josia, die enige tijd in een roes leefde en hoopte het koninkrijk van Salomon weer in ere te kunnen herstellen, snelde naar het noorden van de twee landen, te beginnen in Betel, en hij vernietigde daar alles, wat door Jerobeam I, de zoon van Nebat, was opgericht. Hij schond zonder schaamte de begraafplaats, liet de beenderen uit de graven halen, verbrandde deze op het altaar en verontreinigde dit vervolgens. Maar het werd nog gekker. Tenslotte richtte hij schandelijke bloedbaden aan, als onderdeel van wat Prof. Dr. Beek 'De Renaissance tijdens Josia' noemt. Wij citeren II Kon. 23:19-20: "Ook al de tempels op de hoogten in de steden van Samaria, welke de koningen van Israël gemaakt hadden om (de Here) te krenken, verwijderde Josia en hij handelde daarmee geheel gelijk hij in Betel gedaan had. Hij slachtte al de priesters der hoogten die daar waren, op de altaren, en verbrandde daarop mensenbeenderen. Daarna keerde hij naar Jeruzalem terug."

De latere christelijke ketterjagers in Europa zouden in hem een heilig voorbeeld gaan zien. Tijdens het bewind van **Karel de Grote** werd gaandeweg in de christelijke traditie de nadruk gelegd op een oudtestamentische koning als prototype voor het koningschap, Jezus' zogenaamde voorvader David. Doordat de opperpriester Samuël hem had gezalfd in opdracht van God, bood dit David-type de kerk de ideale mogelijkheid om het Germaanse koningschap te sacraliseren. Het is binnen deze oudtestamentische gedachtewereld dat de geleerde geestelijke Alcuin aan het hof van Karel de Grote deze koning 'een nieuwe David' noemde. Maar ook pausen en andere grootinquisiteurs hebben hun uiterste best gedaan om 'hun bijbelse plichten' te vervullen. Maar zou het b.v. voor al die verbrande ketteren en heksen een troost zijn geweest te weten, dat hun meedogenloze vervolgers "fundamentalisten waren die de bijbel niet symbolisch hadden begrepen"?

¹ De hoogten... uit de vorige alinea (Red.)

"Karel de Grote, zoon van Pepijn" in de Kroniek van Ekkehard van Aura

De bijbel is en blijft een gevaarlijk boek. Meestal wordt het (opzettelijk) verzwegen, maar ook in de moderne tijd nog. Zo was Adolf Hitler er heilig van overtuigd geraakt, dat het machtige internationale Joodse bankwezen (o.a. de Rothschilds) met opzet de eerste wereldoorlog had veroorzaakt (de zionisten wilden immers Palestina hebben), zoals hij op 30-1-1939 heel duidelijk in de Rijksdag verklaarde. Niemand wil of durft het te onderzoeken, maar door die oorlog 14-18 was Duitsland wel vernietigd. Toen Hitler in 1941 zelf aan de verliezende hand was, besloot hij zijn plan uit te voeren om de Joden hiervoor collectief te straffen (wat is er bijbelser dan 'collectief straffen'?). Eerder al had Hitler tegen zijn vriend en secretaris, de jurist Hans Frank, gezegd te geloven dat hij door God was uitgekozen om de straf aan de Joden ten uitvoer te brengen (zie het boek 'Antisemitisme' van de Anne Frank Stichting; daar is geen woord chinees bij). In de bijbel vond de fundamentalistische christen Hitler alle stof

voor zijn daden. Lees Deuteronomium 28 nog maar eens, en huiver. Ik ken geen boek dat meer antisemitisch is dan de joodse bijbel. Steeds weer wordt er karaktermoord gepleegd op het volk. Maar ook vandaag de dag blijft de in hotelkamers verspreide bijbel zijn werk doen. Onder onze ogen speelt zich in het M.O. een nieuw bijbels drama af. En je houdt je hart vast, hoe dit moet aflopen nu fundamentalistische rabbijnen de Palestijnen (die ze kwijt willen) met Amalekieten, dé uitgesproken vijanden van God in het O.T. die vermoord moeten worden, aan het identificeren zijn², en hun grote invloed vooral binnen het leger aanwenden. Ook hiertegen helpt de truc van Origenes niet, hoe graag Sam Janse ons dat ook wijs wil maken.

Dus nogmaals: de bijbel is een gevaarlijk boek en dient onschadelijk gemaakt te worden. Dat doe je niet met de waan van de dag, b.v. door te beweren "er staat niet wat er staat" of door de verhalen 'te verklaren' zoals anderen dat weer 'wetenschappelijk' doen, maar alleen door de historische context bloot te leggen. Serieuze historici zijn van mening dat wat er in Egypte gebeurde, zeer verminkt in de bijbel terecht is gekomen, maar dat er wel een kern van waarheid in moet zitten, wordt niet betwijfeld. Sigmund Freud verwees naar de Aton religie van farao Echnaton, de 'uitvinder' van dit strenge 'joodse monotheïsme'. Echnaton is het grote voorbeeld geweest voor de priesters in Jeruzalem die koning Josia aanstuurden.

² Zie: Prof.dr.Israël Shahak 'Jewish History, Jewish Religion, The Weight of Three Thousand Years (pag.91-92). Shahak overleefde als kind het getto van Warschau en vervolgens Bergen-Belsen.

De god van de harde feiten

René van Elst

Inleiding

In het decembernummer van dit blad heb ik gereageerd op hoofdstuk 8, *God zien*, van het boek *En dus bestaat God* van Emanuel Rutten en **Jeroen de Ridder** ▼. In dat hoofdstuk, geschreven door De Ridder, worden godservaringen van mensen aangevoerd als sterk argument voor het bestaan van God. Het is echter niet moeilijk te zien dat e.e.a. een kwestie van *wishful thinking* en van een verkeerde voorstelling van zaken is. De Ridder noemt gedachten over god en geloofsbeleving-gerelateerde emoties ten onrechte godservaringen. Omdat God niet zintuiglijk waarneembaar is, veronderstelt De Ridder voor die godservaringen een speciaal kenvermogen. Dat kenvermogen stelt hij vervolgens gelijk met de zintuiglijke kenvermogens. Omdat wij als regel op onze zintuigen mogen vertrouwen, mogen wij volgens hem ook vertrouwen stellen in dat god-kenvermogen en dus ook in die godservaringen. Daarom zegt De Ridder, dat je uit het feit dat veel mensen God hebben ervaren, af mag leiden dat die wel moet bestaan.

Ik zeg het opnieuw: het is *wishful thinking* en dat is wat ik ook vind in hoofdstuk 7, misleidend getiteld *Harde feiten*. Geen wonder, want *wishful thinking* is één van de hoofdbestanddelen van geloof. In dit hoofdstuk, eveneens door De Ridder geschreven, zien we een herhaald misbruik van het woord 'feit' en – zoals ook in de rest van het boek – verdraaiingen, woordenspelletjes en ongefundeerde uitspraken. Ook het volkomen negeren van sociaal-psychologische, ethologische en evolutionair-historische inzichten springt in het oog. Moraal bestaat en het bestaan van God is de verklaring daarvoor, dat is het hele eie-

ren-eten. Dat wij mensen weten wat goed en slecht is, is voor De Ridder alleen verklaarbaar uit het bestaan van een hogere macht die uitmaakt wát goed en slecht is en ons daar op de een of andere manier kennis van heeft gegeven. Het bestaan van die hogere macht, God dus, is voor hem een feit en ook diens eigenschappen staan vast: God is onder meer *algoed*, een woord dat je niet vaak tegenkomt. De Ridder gaat voor het bestaan van moraal aan elke rationele verklaring voorbij; alles wat hij doet is ernaar toe redeneren dat God de verklaring is. Wel logisch eigenlijk, want voor De Ridder is God de verklaring voor alles in de wereld en omstreken.

Moraal als feitencomplex

De auteur doet zijn best om moraal voor te stellen als een complex van **feiten**. Hij spreekt van een *objectieve moraal*, inhoudende *objectieve feiten over wat goed is en wat slecht is om te doen* (p. 120). Een vreemde formulering: als je een feit opvat als 'iets wat zich in de werkelijkheid voordoet', dan is een *'feit over iets'* nonsens. Enkele voorbeelden moeten ons ervan overtuigen dat een uitspraak over goed of slecht, een morele claim, meer lijkt op een uitspraak over een feit dan op een uitspraak over een mening of een kwestie van smaak. Deze gelijkenis is voor De Ridder voldoende om te beweren dat datgene wat wordt uitgesproken een feit betreft. Dat de Aarde rond de Zon draait is onafhankelijk van wat men er toevallig van denkt – in tegenstelling tot een oordeel over de smaak van spruitjes – en volgens De Ridder geldt dat ook voor de waarheid of onwaarheid van een moreel oordeel. *Slavernij is onjuist, ook al denkt iemand daar toevallig anders over*, aldus De Ridder (p. 122), zelfs als iederéén denkt dat het moreel onproblematisch is. Daar voegt hij aan toe: *'Het komt wel vaker voor dat mensen met zijn allen iets geloven, zonder dat ze doorhebben dat wat ze geloven niet waar is.'* Een frappante zin in zo'n theïstisch betoog! De Ridder gaat er

René van Elst (Amsterdam, 1950) is gepensioneerd Human Resources medewerker, opgeleid als socioloog en (deels) jurist, hoofdredacteur en opmaker van De Vrijdenker en donateur van Skepsis.

gemakshalve aan voorbij dat voor de auteurs van zijn geliefde *Woord Van God* slavernij de gewoonste zaak van de wereld was.

Het is duidelijk dat de aarde-zon-uitspraak een feit betreft; zo'n uitspraak kan juist of onjuist zijn. En de spruitjes-uitspraak houdt inderdaad een oordeel in, ook al zegt een kind 'spruitjes *zijn* vies' alsof het een vaststaand feit is. Het goed of slecht zijn van menselijk handelen of van menselijke intenties kan ik echter geen feit noemen, al wordt een uitspraak daarover nog zo uitdrukkelijk verwoord alsof het om een feit gaat. Een uitspraak over goed of slecht kan niet op dezelfde manier aantoonbaar juist of onjuist, waar of onwaar, zijn als een uitspraak over een feit. Het is een oordeel. Daarbij merk ik op dat er een verschil met de spruitjes-uitspraak is: gedrag is niet zómaar goed of slecht; bij de beoordeling gaat het om de consequenties van dat gedrag voor anderen (als bijvoorbeeld leed wordt toegebracht) en houdt men gewoonlijk ook rekening met de intenties achter het gedrag.

De Ridders andere voorbeelden (verwerpelijkheid van pedofilie en onrechtvaardigheid van discriminatie op basis van huidskleur of in het kader van een kastenstructuur) zijn alleen een herhaling van zetten. De Ridder weet gewoon dat het kwalijke zaken *zijn*; de vraag wát er precies het slechte van is, stelt hij niet.

Reacties op mogelijke bezwaren

In een bespreking van 'mogelijke misverstanden' wijst De Ridder er onder meer op dat niet alle regels voor ons doen en laten te maken hebben met objectieve morele feiten (voorbeeld: met mes en vork eten); je moet ver-

schil maken tussen morele feiten en specifieke invullingen daarvan, die vaak cultuurbepaald en subjectief zijn. Zelf zie ik alleen glijdende schalen van oordelen over goed en slecht naar uitspraken over wat men wel en niet hoort te doen. En volgens mij zijn ze bijna allemaal cultuurbepaald en min of meer subjectief.

De Ridder noemt als een mogelijk bezwaar tegen zijn benadering, dat uit praten en denken *alsof* morele uitspraken over objectieve feiten gaan, nog niet volgt dat die er ook echt zijn. Precies, dat bezwaar had ik hierboven al naar voren gebracht. De Ridder zegt hierop echter dat je nog maar heel weinig kunt geloven als je altijd zo zou redeneren. Je zou dan ook kunnen of moeten zeggen: we praten en handelen alsof er een buitenwereld bestaat, maar dat betekent nog niet dat die ook echt bestaat. De Ridder neemt hier eenzelfde dubieuze route als in zijn hoofdstuk 8, waarin we mochten vertrouwen op onze kenvermogens: zoals we op basis van onze zintuiglijke kenvermogens ervan mogen uitgaan dat de buitenwereld bestaat, mogen we ook vertrouwen op ons moreel kenvermogen, dus we mogen het absoluut goed of verkeerd zijn van iets als een feit beschouwen. Eigenlijk is dit in iets andere bewoordingen hetzelfde als hij in het begin van het hoofdstuk heeft gezegd.

Het is een vreemde gedachtenronkel dat De Ridder een kwalificatie van menselijk gedrag en menselijke intenties opvat als iets wat een zelfstandig bestaan heeft. Goed en slecht bestaan voor hem ongeveer zoals de begrippen uit Plato's ideeënwereld: elk gedrag vertoont iets van het absoluut goede of slechte, het heeft iets goddelijks of iets duivels. De Ridder wijst erop dat we vertrouwen op het bestaan van objectieve normatieve feiten: feiten betreffende goede redenen om dingen te doen of te laten en dingen te geloven of niet; morele feiten zijn een subgroep van deze normatieve feiten. Ze zijn onmisbaar om te begrijpen hoe ons leven werkt, zegt hij, en daarom mogen we naar het bestaan ervan redeneren, zoals het bestaan van elektronen onmisbaar is als verklaring voor allerlei succesvolle technologie etc.. Dat is (ik bedoel: dat vind ik) een zwak verhaal: 1) Hierin wordt het bestaan van morele feiten weer op voorhand aange-

nomen. 2) Dat iets goed of slecht is, kun je menen of je kunt het 'voelen' door een emotie die het oproept of door je opspelend geweten, maar je kunt het niet waarnemen; elektronen daarentegen zijn – met hulpmiddelen – waarneembare objecten. 3) Spreken over objectieve normatieve feiten als 'feiten betreffende goede redenen' is nonsens. Iemand kan goede redenen hebben voor iets en daar kunnen waargenomen of veronderstelde feiten een rol bij spelen en ook ideeën over goed en slecht, maar wat zijn 'feiten betreffende goede redenen'? De Ridder sprak al eerder van 'feiten over wat goed en slecht is'; ook hier plakt hij het woord *feit* weer op een rare manier vast aan een kwalificatie.

Herkomst van moraal

De vraag die hij vervolgens stelt, is waar zulke 'objectieve morele feiten' (zoals 'slavernij is verkeerd') vandaan zouden kunnen komen, als je uitgaat van een materialistisch wereldbeeld zonder God. Die zouden moeten zijn opgekomen uit de fysieke materie. Maar uit *zijn* kan geen *behoren* voortvloeien; hoe kan uit een deeltje of uit een verzameling deeltjes een moreel feit ontstaan, is zijn vraag, waarbij hij terloops ook wijst op het ontstaan van *bewustzijn*. Dat mensen zelf normen ('normatieve feiten' noemt hij dat consequent) kunnen maken, doet er volgens hem niets aan af dat de algemene *morele* normen niet door mensen gemaakt zijn. U weet al waar het verhaal naar toe gaat: God is de verklaring; het bestaan van morele feiten is volgens De Ridder een argument voor zijn bestaan. God als algoede schepper en onderhouder van alles wat bestaat, weet precies wat goed is voor de mensen en wil dat ze het goede doen. Morele feiten hebben hun basis in Gods wil. Slavernij is moreel verwerpelijk omdat God niet wil dat de ene mens het eigendom is van een andere. (p. 132) Ik merk op dat het bij De Ridder dus niet gaat om de – in dit geval onprettige – consequenties die het gedrag van de een heeft voor de ander.

Kritische vragen

Voor de hand liggende vragen, waarop de antwoorden ook zo voor de hand

liggen dat ik niet de moeite neem om ze uit te schrijven, zijn nu:

Hoe komt het dan toch, ondanks Gods almacht, dat de mensheid niet vanaf het begin in haar geheel door-drongen was van de kwalijkheid van slavernij?

Hoe kan De Ridder 'weten' dat slavernij absoluut slecht is, terwijl miljoenen in de loop van de geschiedenis er geen probleem mee hadden en sommigen nòg niet?

Hoe weet hij dat God niet wil dat de ene mens eigendom is van een andere?

Is het niet historisch evident dat mensen zelf in de loop der eeuwen, vooral de afgelopen twee, hebben bedacht dat slavernij slecht is, vanuit de – vooral door de Verlichting gevoede – idee dat alle mensen gelijkwaardig zijn?

Is het niet evident dat de moraal een product is van onze evolutie als sociale wezens (ik verwijs hier kortheidshalve naar het artikel van Jan van Hooff in Vrijdenker 2015-01)?

Euthyphrodilemma

De Ridder gaat vervolgens in op de vraag: is iets slecht omdat God het niet wil, of wil God het niet omdat het slecht is? Dit is een licht gemodificeerde versie van het zgn. 'Euthyphrodilemma', dat aan de orde komt in een dialoog van Plato. In het beschreven gesprek haalt Socrates de opvattingen van een zekere Euthyphro onderuit. Mogelijke antwoorden op de vraag leiden tot contradicties en kunnen iemand aan het twijfelen brengen of God en moraal wel iets met elkaar te maken hebben. Maar De Ridder twijfelt nauwelijks. Als slavernij, schrijft hij, van zichzelf slecht is, kan de algoede God dat nooit willen, maar dan zou hij gebonden zijn aan een morele orde die los van hem staat; dat is voor theïsten niet te rijmen met zijn vrijheid en almacht. Als slavernij slecht is enkel omdat God het niet wil,

krijgt zijn algoedheid iets willekeurigs, wat weinig reden tot aanbidding geeft.

De traditionele reactie, die De Ridder het meest aanspreekt, houdt in dat wat God wil, wordt bepaald door zijn aard: dat hij slavernij afkeurt, past bij zijn liefdevolle en goede karakter. De Ridder praat zich er dus uit door fictieve eigenschappen toe te kennen aan zijn al even fictieve godheid; hij kent ze precies: liefde, trouw, barmhartigheid, rechtvaardigheid – en dat alles in de hoogst denkbare graad. Je zou denken dat zo'n hoogeschoolde auteur toch ooit eens door moet krijgen waar hij mee bezig is...

Maar hij heeft nog een vervolg-dilemma op te lossen: is Gods aard goed omdat het Gods aard is of is er een onafhankelijke norm van goedheid? Zijn antwoord is: volgens het klassieke theïsme bestaat God noodzakelijk en kan hij geen andere eigenschappen hebben dan hij heeft. Waterdicht, niet-waar lezer? Ik voeg hier om het cirkeltje rond te maken aan toe dat men die eigenschappen afleidt uit diverse bijbelteksten en dat die waar zijn, omdat de schrijvers door God geïnspireerd waren. Dus wat wilt u nog meer? Aan het slot van het hoofdstuk lijkt De Ridder toch nog even oog te hebben voor een andere benadering (die mij

aan Bentham doet denken): 'Stel dat iemand zou beweren dat die dingen goed zijn die het meeste plezier opleveren voor de meeste mensen.' Ook daarvoor geldt volgens hem dat je er niet uitkomt wat nu eigenlijk goed is voor wat en waarom. Hij benadrukt dat het bij een *ultieme* norm geen zin heeft te vragen waarom dat precies de norm is; het Euthyphrodilemma acht hij niet overtuigend genoeg voor vergaande twijfel. Mijns inziens laat dat dilemma, gecombineerd met de manier waarop De Ridder daaruit een uitweg zoekt, juist heel goed zien dat het bouwwerk op drijfzand staat. De problematiek is vergelijkbaar met die van het lijden: als God algoed en almachtig is, hoe kan er dan lijden op deze wereld zijn? Ook dat is een schijnprobleem; laat God weg uit de puzzel en alle stukjes kunnen op hun plaats worden gelegd.

Simplistische kijk op moraal

Graag voeg ik – zonder nu opeens moraalfilosoof te zijn – enkele woorden toe over goed en slecht in mijn sociologisch/materialistisch beschouwde wereld. Ik houd het maximaal kort. Goed en slecht zijn geen op zichzelf bestaande zaken. Goed is een bijvoeglijk naamwoord dat wordt

gebruikt voor gedrag/handelingen en intenties van mensen jegens andere mensen; voor slecht geldt hetzelfde. Goed gedrag draagt bij aan het welzijn van anderen; slecht gedrag brengt leed toe. In normen, die per gemeenschap/samenleving kunnen verschillen, is min of meer geëxpliciteerd wat goed/wenselijk en slecht/onwenselijk gedrag is. Daar plegen ook sancties op te staan: straffen en beloningen. Overkoepelende normen noemen we waarden. Goed en slecht zijn niet eenduidig; gedrag kan beide aspecten vertonen. Wat als goed of slecht wordt beschouwd, is voortgevloeid uit een langdurig evolutieproces van sociaal levende dieren – van ons dus, waarbij elke generatie de normen en waarden van de vorige internaliseerde en daarop voortbouwde. Aangezien normen en waarden niet over de hele wereld gelijk zijn en er geen hogere macht is, kan men moeilijk beweren dat er een absolute moraal is. Men kan er echter voor kiezen om vanuit eenvoudige uitgangspunten (in het bijzonder de gelijkwaardigheid van alle mensen) een basismoraal te formuleren en eventueel de eigen 'morele cirkel' ook de toekomstige generaties en niet-menselijke dieren te laten omvatten.

Over filosoferen met kinderen

Floris van den Berg

Hier volgen enkele vragen die mij zijn voorgelegd door een pabo-student, met de antwoorden die ik hem daarop heb gegeven.

Wat stelt u als doel aan filosoferen met kinderen?

Het gaat er om kinderen kritisch en zelfstandig te leren nadenken en op een verstandige en fatsoenlijke manier gestructureerd te discussiëren. Belangrijk is dat het verschil wordt bijgebracht tussen enerzijds dat iedereen recht heeft op een eigen mening, maar anderzijds dat niet iedere mening even

goed is. Meningën dienen goed beargumenteerd te zijn en die argumenten dienen gewogen te worden. Een gevaar van filosoferen (met kinderen) is relativisme, dat wil zeggen het idee dat alle meningën en antwoorden even goed zijn. Dat is niet zo en dat moet ook gezegd mogen worden. Bij het filosoferen met kinderen moeten moeilijke vragen ook niet uit de weg gegaan worden, zoals 'bestaat god?', 'wat is de zin van het bestaan?', 'mag je een cartoon van Mohammed tekenen?'. Een wijze les zou zijn: alle personen verdienen respect voor hun

persoon, maar niet noodzakelijk voor hun opvattingen.

Welke werkvormen zet u in bij het filosoferen met kinderen?

Ik heb niet veel ervaring met het filosoferen met kinderen, al heb ik wel gastlessen gegeven op lagere scholen. En ik heb zelf twee tieners. Ik vind een open kring gesprek plezierig en ik gebruik veel plaatjes op Powerpoint. Ik stel vragen waar de kinderen allemaal op moeten/mogen antwoorden, bijvoorbeeld: 'Noem eens iets dat heel slecht is.' Het gaat om open en

Floris van den Berg (Naarden, 1973) is milieufilosoof aan de Universiteit Utrecht, lid en voormalig bestuurslid van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis. In september 2015 is zijn boek over het ecohumanisme *Beter weten* verschenen.

machtsvrije conversatie. De docent kan (op Socratische wijze) het gesprek begeleiden en input geven. Een kort youtube-filmpje is ook altijd leuk. Wandelen ('walkshop') waarbij kinderen/scholieren twee aan twee lopen en omstebeurt een thema/vraag behandelen is leerzaam. Dit heb ik met studenten en scholieren gedaan en die zijn er enthousiast over.

Wanneer spreekt u over een succesvolle les filosofie?

Wanneer kinderen uitgedaagd worden om kritisch na te denken en er thuis nog over napraten. Uiteindelijk gaat het erom om kinderen waarheidlievend te maken, zodat ze geen genoeg nemen met illusies (zoals religie), en

dat ze streven naar ethisch leven (van daar dat mensenrechten en veganisme in beeld komen).

Wat is uw visie op het filosoferen met kinderen?

Dat kinderen geholpen moeten worden zich te ontplooien tot zelfstandige, verantwoordelijke, duurzame en kritische wereldburgers die mee helpen bouwen aan een wereld met minder leed en meer geluk en dat filosoferen daarbij kan helpen. Kennis over mensenrechten en waarom die belangrijk zijn is cruciaal. Evenals kennis over de fundamentele waarden van de liberaal democratische rechtstaat, zoals waarom het homohuwelijk goed is en dat de vrijheid van expressie zo

belangrijk is (zelfs als er iets gezegd wordt dat jij niet leuk vindt). Een manier om dit duidelijk te maken is het gedachte-experiment van mijn theorie van universeel subjectivisme: stel dat jij zelf homo zou zijn en daarom zou worden vermoord, hoe zou jij dat vinden? (Zie hierover mijn boek *Filosofie voor een betere wereld*).

Filosofie kan ook helpen met kinderen meer bewust maken van het belang van onderwijs zodat ze vragen durven stellen over waarom ze dingen leren. Filosofie kan helpen bij de intrinsieke motivatie voor onderwijs van kinderen en hen stimuleren zelfstandig te werken aan hun ontwikkeling en ontplooiing (*Bildung*).

Waren er dan toch antieke godloochenaars?

Bespreking van Tim Whitmarsh, *Hemelbestormers. Atheïsme in de klassieke oudheid*, Ambo/Anthos, Amsterdam 2016, 336 p., € 23,99.

Anton van Hooff

Heb ik steeds – ook in dit blad – beweerd dat atheïsme pas sinds de Verlichting bestaat en nu komt 'mijn' uitgever met een boek dat het tegendeel wil aantonen. Ik was er tot nu toe van overtuigd dat pastoor Meslier (1664-1729) de eerste echte atheïst was. In zijn nagelaten geschriften rekende hij radicaal af met het christendom. Hij vroeg zijn parochianen hem de leugens te vergeven die hij een leven lang had opgedist. Alle machtigen der aarde en alle edelen moesten maar worden opgehangen en gewurgd met de darmen van priesters.

Bestond er in de Grieks-Romeinse oudheid een even absolute afwijzing van het bestaan van de goden? Zeer volledig is het materiaal dat Whitmarsh, docent Grieks in Oxford, heeft bijeengebracht. Hij is aangenaam voorzichtig met het trekken van voorbarige conclusies. Het woord *atheos* staat meestal voor 'goddeloos' in de zin van schurkachtig. Het is dus een scheldwoord. Ook werden denkers wel als *atheos* aangeduid omdat ze kritiek op de gangbare religieuze voorstellingen en praktijken hadden. Zo hoonde Xenophanes (560 – ca. 478 vC) de vermenschlijkte voorstelling van de goden: als runderen handen hadden om te schilderen zouden ze de goden als runderen uitbeelden, zo luidde zijn kritiek op het antropomorfisme. Sokrates werd in 399 niet aangeklaagd omdat hij niet aan de goden geloofde, maar omdat hij zich niet hield aan de verering van de Atheense goden. Volgens zijn bekendste volgeling Plato beriep hij zich op een persoonlijk goddelijk instinct, zijn *daimonion* – de aanklagers hadden dus wel gelijk – maar discipel Xenophon beweert dat Sokrates zich wel degelijk

aan de riten van de stad hield. Men mag niet uit het oog verliezen dat het bij het antieke veelgodeloosheid niet ging om 'rechtzinnigheid', orthodoxie, maar om orthopraxis, 'rechthandelen'.

Bij het uitvoeren van religieuze handelingen mocht iedereen zijn eigen voorstellingen hebben; polytheïsme heeft een buitengewoon groot aanpassingsvermogen. Het heeft er geen probleem mee om nieuwe goden op te nemen of bestaande goden een nieuwe lading te geven. De meeste 'atheïsten' die Whitmarsh de revue laat passeren, waren in feite skeptici, die fossiele tradities op de korrel namen. Er waren geen heilige huisjes. De volgelingen van Epikouros (341-270), die soms met de christenen op de ene hoop van de *atheoi* werden gegooid, ontkenden ieder voorbestaan na de dood, maar ze namen wel het bestaan van goden aan. Alleen bemoeiden die zich niet met de mensen, dus deden mensen er goed aan zich niets van hen aan te trekken. Het epicurisme is de groep die nog het dichtst bij het ontkennen van godsbestaan komt. De schrijvers die Whitmarsh als vroege vrijdenkers aanvoert zijn eigenwijze, soms provocerende individuen, maar ze zijn niet de voordenkens van een brede beweging. De auteur komt niet verder dan het veronderstellen van atheïstische 'netwerken'. Ik ben niet overtuigd; hoogstens stonden ze in een traditie van skeptisch denken t.a.v. religie. Alleen binnen een ruime definitie van atheïsme

Anton van Hooff (1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redactielid van De Vrijdenker en oud-voorzitter van De Vrije Gedachte.

kunnen die eenlingen als godloochenars worden beschouwd. Er was niemand die openlijk verklaarde: 'Ja, ik ben atheïst.'

Gezegd moet worden dat Whitmarsh' boek een monument van belezenheid is, dat op een uiterste verteerbare manier duizend jaar 'atheïstische' geestesgeschiedenis in kaart brengt; zowel de deskundige als de niet ingevoerde lezer komt heel wat belangwekkends te weten. De enige leemte die ik ontdekte is het voorbijgaan aan de 'politieke theologie' van Polybios (ca. 200 - ca. 120). Deze Griek, scherpzinnige waarnemer van Romes opkomst, schrijft de coherentie van de Romeinse maatschappij toe aan de godsvrees waarmee slimme staatslieden de wispelturige massa onder de duim houden.

Het laatste hoofdstuk schildert het einde, de doorbraak van het intolerante christendom vanaf Constantijn (313) tot

en met Theodosius de Grote, die op het eind van de vierde eeuw het orthodoxe christendom tot staatsgodsdienst maakte; voortaan werden heidenen en ketters vervolgd. In minder dan honderd jaar had een beweging die de waarheid in pacht had, zijn opvattingen dwingend opgelegd. Groot was de beweging niet: naar schatting maakten de christenen aan het begin de vierde eeuw nog geen tien procent van de rijksbevolking uit. Opeens kreeg ik een akelig visioen. Tegenover een vastbesloten schare christelijke gelijkhebbers stond toen een meerderheid die door haar inschikkelijkheid het nieuwe geloof geen partij gaf. Beschrijft Houellebecq in zijn roman *Submission* niet een vergelijkbaar scenario voor onze tijd? Zal de islam als de enige ware religie die onderwerping opleggen door de goedmoedige houding van de meerderheid?

Se non é vero é ben trovato

Paul Hopster

In zijn nieuwe boek *Illusies voor gevorderden of waarom waarheid altijd beter is* trekt de Gentse filosoof Maarten Boudry ten strijde tegen onwaarheid of beter: tegen spreken van onwaarheid of misbruik van waarheid. In De Vrijdenker van februari 2016 bespreekt Floris van den Berg dit boek met waardering, maar hij ontdekt een belangrijke omissie: de illusie van carnisme.

Boudry probeert alle illusies die mensen koesteren door te prikken, of ze nu onschuldig zijn: Sinterklaas, of kwalijk: Allah. Het benoemen van de Koran als vredelievend is gewoonweg onwaar. Bijna elke pagina van de Koran druipt van haat tegen ongelovigen. Maar Sinterklaas, is dat een voorbeeld van voorliegen van kinderen door hun ouders zoals Boudry stelt? Boudry haalt W. Clifford aan: Het is altijd, overal en voor iedereen verkeerd om eender wat op ondeugdelijke gronden te geloven.

Is waarheid altijd te verkiezen boven illusie? Ik waag dat te betwifelen. Kijken we naar het Sinterklaasfeest. Dat is geen leugen, maar een sprookje. Sinterklaas is een oude, rijke man die zijn verjaardag viert op 5 december en ter gelegen-

heid daarvan snoepgoed uitdeelt aan kleine, hongerige kinderen. Hij leeft een opvoedkundige regel na: wie zoekt is krijgt lekkers, wie stout is de roe. Goed gedrag wordt beloond. Stout gedrag wordt bestraft. De ouders proberen dit na te leven met hulp van Sinterklaas, niet met leugens van de ouders.

Mag je echt helemaal nooit liegen? Nooit een leugentje om bestwil?

Mag je liegen dat je gelooft in Allah als je daarmee je leven kunt redden?

Mag je een doodzieke patiënt bemoedigende woorden toespreken en beterschap toewensen, ook al weet je dat er geen beterschap mogelijk is?

Mag je een biografie schrijven en daarbij de werkelijkheid hier en daar opleuken om het verhaal mooier of spannender te maken?

Mag je een autobiografie schrijven zonder alles te vermelden omdat je dat te pijnlijk vindt?

Mag een arts placebo's gebruiken, ook al weet hij dat deze niet werkzaam zijn voor de kwaal, met

Paul Hopster (1940), gepensioneerd psycholoog; 1974-'89 bestuurslid van DVG en hoofdredacteur van "De Vrije Gedachte", later geheten "De Vrijdenker"; 1999-2009 hoofdredacteur en vanaf 2009 redacteur van "De Vrijdenker".

als motto: het middel werkt niet, maar werkt wel. Hoe onverklaarbaar ook?

Mag je alle illusies afpakken ook al veroorzaak je daarmee een saaie werkelijkheid? Mag je illusies scheppen als je daarmee de wereld bijzonderder, mooier of spannender maakt?

Is de waarheid overal en altijd en voor iedereen te verkiezen boven de illusie?

De waarheid is niet altijd en voor iedereen dezelfde. De waarheid is niet altijd absoluut. Heel soms is illusie te verkiezen boven waarheid omdat die de wereld kan verrijken.

Bestaat er wel één waarheid? Volgens Boeddhisten bestaat het leven uitsluitend uit illusies. Wat valt er dan nog door te prikken?

Bevrijd artsen van euthanasierecht

Anton van Hooff (foto zie pag. 19)

Volgens het rapport dat de commissie 'Voltooid leven' op 4 februari publiceerde, hoeft er in de regelgeving rond euthanasie niets te veranderen. Mensen die klaar zijn met het leven, zouden doorgaans een medische reden hebben. Het moet aan de arts blijven te bepalen of dat lijden ondraaglijk en uitzichtloos is. Met andere woorden mensen die hun bestaan voltooid achten, blijven onderworpen aan artsen die over hun gewilde dood mogen beslissen.

Deze monopoliepositie is aan medici toegekend door de Euthanasiewet 2002 van Els Borst. Alleen hun beroepsgroep werd gevrijwaard van rechtsvervolging wegens hulp bij zelfdoding mits aan bepaalde voorwaarden was voldaan, zoals het fiat van een SCEN-arts. Deze ontsnappingsclausule, die indertijd politiek het maximaal haalbare was, is op de keper beschouwd een *Fremdkörper* in een monstium van een wetbepaling.

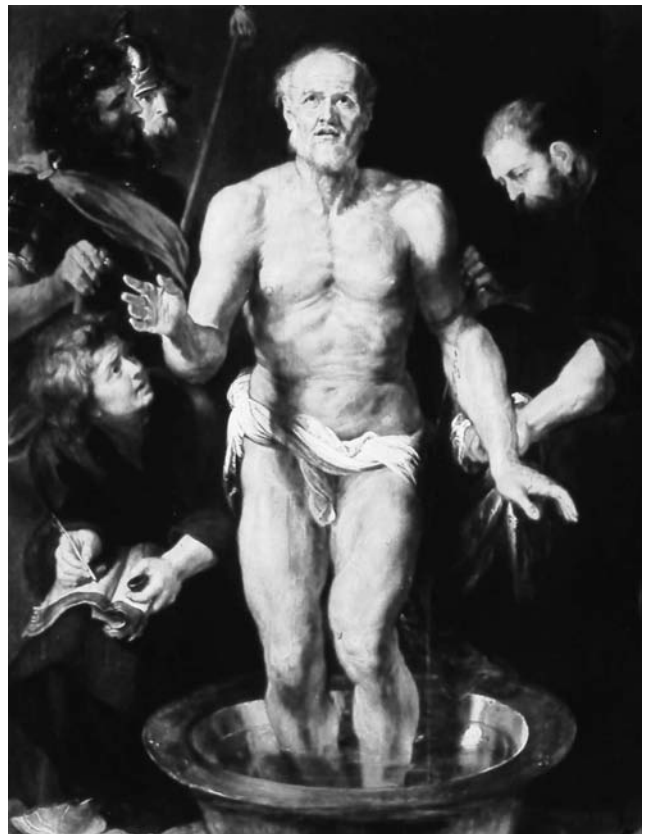
Het gaat uiteindelijk om een bepaling die in 1886 aan het Wetboek van Strafrecht werd toegevoegd. In de moderne formulering luidt artikel 294.2 WvS: 'Hij die opzettelijk een ander bij zelfdoding behulpzaam is of hem de middelen daartoe verschaft, wordt, indien de zelfdoding volgt, gestraft met een gevangenisstraf van ten hoogste drie jaren of geldboete van de vierde categorie.' De bepaling was indertijd christenen van het (ethisch) Reveil natuurlijk zeer welkom, maar ook de toen nog dominante, maar steeds ethischer liberalen moesten ook over de streep worden getrokken. De Memorie van Toelichting bediende hun met de motivering dat het ging om 'eerbied voor het leven als zodanig'.

Het zat een aantal politici niet lekker dat in de decennia daarvoor enkele helpers bij zelfdoding vrijuit waren gegaan. Het meest opzienbarende geval deed zich in 1858 voor. Toen voerden de militair geneeskundige Dettemeijer en zijn verloofde hun zelfmoordpact uit. Ze hadden dat gesloten voor het geval de minister van koloniën geen toestemming zou geven voor het huwelijk waardoor zij als getrouwd paar naar de Oost konden afreizen. Toen de minister weigerde, namen zij beiden vergif. Zij stierf, hij overleefde. Daarop werd Dettemeijer aangeklaagd wegens moord en prompt door Krijgsraad van Noord-Holland op 3 januari 1859 ter dood veroordeeld. Het *Weekblad van het Regt* bekritiseerde het vonnis als toepassing van een 'zonderlinge regtsleer', want 'de zelfmoord heeft in de hedendaagsche wetgevingen haar plaats niet meer in de rei der misdaden, die de menschen hebben te straffen. En sedert wanneer kan er medeplichtigheid zijn dáár, waar geen misdaad is?'

Inderdaad was zelfmoord geen delict meer sinds het continent zijn wetgeving op de Code Napoléon baseerde. Dat was onder het ancien régime wel anders geweest. Zelfmoordenaars werden toen op allerlei wijzen onteerd: ze werden door de stad naar het galgenveld gesleept en daar opgehangen of in de gaffelvormige mikke bevestigd. Tot de postume bestraffing hoorde ook confiscatie van hun goederen. Geheel in de lijn van de opinie van het *Weekblad van Regt* sprak het Hoog Militair Gerechtshof Dettemeijer op 22 maart 1856 vrij, met als motivering dat hulp bij zelfmoord niet strafbaar kon zijn als zelfmoord zelf dat niet was.

Regt doende enz.,
Verklaart den bekl. schuldig aan vergiftiging;
Verklaart den bekl. vervallen van den militairen stand, en condemneert denzelfden tot de straf des doods met den strop; met last, dat dit vonnis zal worden ten uitvoer gelegd binnen de stad Amsterdam;
Condemneert den bekl. in de kosten en misen van de justitie, en in de kosten van den processe, des noods ter taxatie en moderatie van den Krijgsraad.
(Wij vertrouwen, dat onze lezers ons dankbaar zullen zijn voor de mededeeling van dit belangrijke vonnis; belangrijk echter alleen, in ons oog, om de zonderlinge regtsleer, die het predikt. Wat toch is het misdrijf, waarvoor de bekl. wordt ter dood veroordeeld? Waarvoor is het arme slagtoffer van dezen droevigen roman gestorven? Door zelfmoord. En wat heeft de bekl. gedaan? Hij heeft de zelfmoordenaars in haar bedrijf bijgestaan en geholpen. Er is dus medeplichtigheid aan zelfmoord. Niets meer, en niets anders. Maar de zelfmoord heeft in de hedendaagsche wetgevingen haar plaats niet meer in de rei der misdaden, die de menschen hebben te straffen. En sedert wanneer kan er medeplichtigheid zijn dáár, waar geen misdaad is? Maar genoeg. Een axioma behoeft geen betoog. De zaak is thans hangende bij den hoogerren regter, en wij voor ons gelooven niet aan de mogelijkheid van de bevestiging van dit vonnis. Wij hopen later, met de uitspraak van het hoog militair gerechtshof, een beknopt verslag te geven van de pleidooijen.
Red.)

Dettemeijers doodvonnis van 3 januari 1859, met commentaar van Het Weekblad van het Regt: 'Maar de zelfmoord heeft in de hedendaagsche wetgevingen haar plaats niet meer in de rei der misdaden, die de menschen hebben te straffen. En sedert wanneer kan er medeplichtigheid zijn dáár, waar geen misdaad is?'

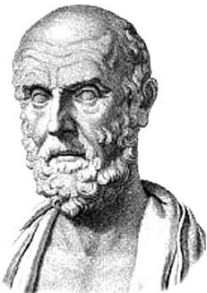

Bij de eigendoding van Seneca in 64 nC verleenden artsen op zijn aanwijzing assistentie: de arts rechts heeft de aderen aangesneden, links staat de geneesheer die een ampul met vergif aanreikt. Schilderij van Rubens uit 1612, Alte Pinakothek, München.

Het is op zichzelf heel vreemd dat medeplichtigheid aan de niet strafbare daad van zelfdoding (spoging) wel strafbaar is. De enige parallel is ontsnapping uit detentie. Daarbij is de voortvluchtige zelf niet strafbaar, wel eventuele hulp. De strafbaarheid van assistentie bij een niet-strafbare daad is hoe dan ook een onlogisch element in onze wetgeving. En de Euthanasiewet van 2002 is weer een vreemde eend in de bijt door één beroepsgroep, die van de medici, van vervolging vrij te stellen.

Natuurlijk bezitten zij de nodige technische expertise om te adviseren over de levenskansen en doelmatige middelen, maar geeft hun dat het recht om te beschikken om over leven en dood? Zwitserse artsen hebben de weg tot hulp bij eigendoding door 'leken' opengesteld door gewoon te verklaren dat euthanasie geen medische handeling is.

Ook de oudheid was wijzer. Het begrip noch de term 'zelfmoord' bestond. De Eed van **Hippokrates** die wel eens als de moeder van alle artseneden te berde

ΗΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ

wordt gebracht, gaat niet over hulp bij euthanasie, zoals nog steeds wordt beweerd. Een arts van zijn genootschap zwoer: 'Ik zal desgevraagd (door een derde!) aan niemand een dodelijk middel toedienen.' Hij beloofde dus zich onder geen beding tot sluipmoord te lenen. Bij zelfdoding waren antieke artsen in de praktijk vaak betrokken: ze

praatten mee in de kring van vertrouwelingen als iemand vrienden en familieleden raadpleegde over de vraag of gezien de gezondheidstoestand de 'vrijwillige dood' (*mors voluntaria*) niet geboden was. Ze konden advies geven over het beste middel en ze pasten dat desgevraagd toe. Met name hun 'de aderen voorhouden ter slaking' was populair.

Laten we teruggaan naar die klassieke, pragmatische aanpak waarin de arts niet meer is dan deskundig adviseur of uitvoerder van de wil van een autonoom mens. Daartoe dient het monstervan artikel 294.2 WvS een goede dood te sterven.

* * *

In mijn *Sterven in stijl. Leven met de dood in de klassieke oudheid*, dat in november 2015 bij Ambo/Anthos verscheen, wordt ruim aandacht besteed aan zelfdoding als vorm van goed sterven.

In het januarinummer van het *Geschiedenis Magazine* staat mijn artikel waarin het hele verloop van de 'droevige roman' van de zaak Dettemeijer uit de doeken wordt gedaan. Belangstelling? Stuur een e-bericht naar anton.van.hooff@online.nl.

Vader, zoon en heilige tuin

Tom van Ewijk (foto zie pag. 3)

Op het gevaar af dat ik natuurliefhebbers tegen de haren in strijk, zeg ik maar meteen dat ik er zelf eentje ben. En bepaald niet tegen mijn zin. Toch moet ik bekennen dat ik eigenlijk niet zo houd van het woord natuurliefhebber. Mogelijk omdat ik van sommige natuurliefhebbers niet gecharmeerd ben. Het soort dat je, liefst in gezelschap, midden in je gezicht uitlacht als je de zang van een kleine karekiet verwacht met die van een **rietzanger**, of dat zorgelijk de wenkbrauwen fronsst wanneer je paardenbloem zegt tegen gewoon biggenkruid. Natuurfrikkers die in elk bos hun eigen baron spelen, iedereen weggijkend, behalve leden van de eigen sibbe. Net als jagers dus.

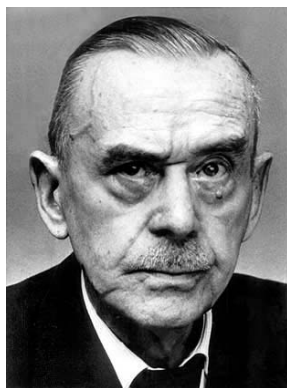
Ik heb nog een bezwaar. Gekoppeld aan het woord natuur klinkt liefhebber mij te oppervlakkig en te consumerend. Alsof het thuishoort in het gezelschap van wijnliefhebber, kaasliefhebber, paardenliefhebber, hondenliefhebber en meer van dat soort liefhebbers. Ik herinner mij – het is alweer jaren geleden – een Tweede Kamerlid van het CDA dat voor een zaal vol medewerkers en genodigden van een grote landelijke natuurbeschermingsorganisatie kwam vertellen dat zijn partij met het oog op een leefbare samenleving het 'product' natuur zo'n belangrijke rol toekende. De aanwezigen kregen het gevoel te worden toegesproken als leden van de Consumentenbond. Natuur erkend als thuishorend op de schappen van de partijpolitieke supermarkt. Natuur als consumptieartikel. Het kamerlid oogstte met zijn 'product' nogal wat verontwaardiging. Tijdens de discussie die volgde, moest hij – al was het maar voor het heil van zijn partij – toegeven dat zijn woordkeuze ongelukkig was uitgevallen. Ongelukkig, maar wel typerend voor zijn inschatting als christelijk politicus van de waarde en betekenis van natuur. Voor de aanwezigen had het kamerlid duidelijk in de kerk gevloekt.

Maar om nu natuurliefhebber te veranderen in natuurgelovige, wandelend met ingetogen blik alsof elk bos een kathedraal is waar de vogels rechtstreeks uit het orgel opvliegen, is wel een al te vrome stap. Toch gaat het om een samengaan van zowel houden van als geloven in natuur, maar dan in de zin van een nuchter natuurbesef, weten dat je er een logisch deeltje van bent. Die nuchterheid doet ook beseffen dat hier de nadruk ligt op slechts één aspect: dat van een gezonde natuur, rijk aan diversiteit en landschappelijke aantrekkelijkheid. Noem het desnoods de 'kwetsbare' natuur van reservaten en nationale parken, beheerd door de staat, verenigingen en stichtingen. Onmisbaar, dat staat vast, maar toch ook natuur als sta-in-de-weg voor boeren, wegenbouwers en projectontwikkelaars. En dat sluit, weliswaar tegen wil en dank, aan bij het andere aspect: dat van de 'kwetsende' natuur die virussen produceert en ver-

spreidt, rampen veroorzaakt als aardbevingen, overstromingen, orkanen, bosbranden, sprinkhanenplagen, langdurige droogte of aanhoudende regenval. Hier is wel de vraag gerechtvaardigd, in hoeverre door menselijk toedoen sommige van die calamiteiten worden veroorzaakt of verergerd. Maar hoe dan ook, het ene aspect kan niet los worden gezien van het andere. Natuur bestaat uit meer dan fietspaden en wandelroutes voor de recreant en er is geen durf voor nodig, te beweren dat de meeste mensen op aarde weinig of niets om natuur geven. En daarvoor zijn oorzaken aan te wijzen die van pure onverschilligheid reiken tot gegronde angst. Natuur is, hoewel geen mensenliefhebber, niets menselijks vreemd, met de hand waarmee zij streelt, hanteert zij ook de zweep. Haar gedrag is vaak onvoorspelbaar en willekeurig. Je zou haast zeggen: dat moet voor de mens toch wel herkenbaar zijn.

*

Voor wat nu het aspect betreft van 'kwetsbare' natuur: een voorbeeld ter verduidelijking. In *Buddenbrooks, Verfall einer Familie*, de eerste grote roman van de destijds beroemde Duitse schrijver **Thomas Mann** (1875-1955), voeren vader en zoon Buddenbrook tijdens een feestelijke maaltijd een kort gesprek naar aanleiding van een opmerking van een van de gasten over een verwilde tuin, eigendom van de zeer vermogende oude heer Buddenbrook. Dit gesprek verdient hier in zijn geheel te worden weergegeven:

"Ja, eerlijk gezegd," sprak de oude heer, "erger ik me nog altijd dat ik destijds maar niet kon besluiten, die tuin een beetje menselijk te laten inrichten! Ben er onlangs weer eens doorheen gewandeld – wat een schande, dat oerwoud! En wat een mooi bezit, als het gras gemaaid en de boompjes leuk in de vorm van kegels en kubussen zijn gesnoeid..."

De zoon protesteert: "Om godswil, papa – ! Ik dwaal er 's zomers graag tussen de struiken. Maar voor mij zou er niets meer aan zijn, als dat plekje mooie, vrije natuur er zo armzalig geschoren en gesnoeid bij kwam te staan..."

"Maar als die vrije natuur mij toch toebehoort, heb ik dan, voor den drommel, niet het recht, haar naar mijn zin in te richten?"

"Ach, vader, als ik daar in het hoge gras onder die wilde struiken lig, heb ik veeleer het gevoel dat ik de natuur toebehoor en niet het minste recht over haar heb..."

Op dat moment kakelt de stokoude opa Buddenbrook aan tafel er plotseling dwars doorheen en eist ieders aandacht op. De tuin komt niet meer aan de orde. Jammer, zou je haast denken, want zo'n twistgesprek vraagt naar meer. Maar de kracht ervan is juist dat de schrijver het onderwerp als terloops naar voren brengt in de levendige beschrijving van een feestdis waarbij alle aanzittenden door elkaar praten en er van een langdurig samenhangend gesprek geen sprake kan zijn. Intussen is er wel eventjes in

enkele zinnen alles gezegd over de houding van de mens ten opzichte van zijn directe natuurlijke omgeving. In dit geval de 'kwetsbare' omgeving van wandelpad en fietsroute. Overigens is die houding al sinds eeuwen bekend, maar in onze dagen door de angstaanjagende bevolkingstoename en 's mensen onuitputtelijke vindingrijkheid en consumerende activiteiten vrijpostiger dan ooit.

In de dialoog tussen vader en zoon Buddenbrook beluisteren we alles waar autoriteiten en bedrijfsleven zich om principieel-economische redenen tegen verzetten, en alles waar natuurbeschermingsorganisaties zich om principieel-ecologische redenen voor inzetten. Alle voors en tegens tijdens eindeloze discussies, kortom de hele natuurproblematiek – waarin ook de milieuproblematiek begrepen is – staat hier op nog geen halve bladzijde bij elkaar. En gelukkig maar dat vader en zoon hun dispuut niet hebben voortgezet, want dan was er van die hele familieroman niets meer terechtgekomen en had de schrijver zich met een oeverloze discussie beziggehouden. Wel zou de lezer zich nog zorgen kunnen maken over het voortbestaan van die tuin in zijn wilde staat. Best mogelijk dat de oude heer na de woordenwisseling met zijn zoon nu echt voornemens was de bomen en struiken in kegels en kubussen te laten snoeien. De schrijver vertelt er verder niets meer over, maar als lezer ben je er toch niet gerust op.

Buddenbrooks verscheen in het jaar 1901. Dat is lang geleden. Juist daarom is dat jaartal zo betekenisvol, want onveranderd wordt ook nu de opvatting van de oude heer Buddenbrook wereldwijd gehuldigd. Vergeleken bij de vader vormt de zoon de kleinste partij. Nu ligt het voor de hand de vader met de tegenstanders en de zoon met de voorstanders van natuurbehoud te vereenzelvigen. Dat is een simplificatie, want feitelijk heeft de natuur met meer dan twee partijen te maken dan alleen voor- en tegenstanders. Zij staat eerder onder druk van een groot aantal groepen belanghebbenden, onder wie rijken, armen, wetenschappers, al dan niet onwetend of gewetenloos. Nog afgezien van de onverschilligen en ook nog een duidelijke minderheid van natuurgevoeligen en natuurbeschermers.

Eigenlijk heeft het de schijn dat natuur in haar direct zichtbare en tastbare aanwezigheid geen zelfstandig bestaan leidt in zoverre elke plant, elk dier, elke meter grond, elke waterloop, om wat voor reden of noodzaak ook kan worden opgeëist. En daar gaat het in die korte dialoog tussen vader en zoon in wezen om. Het is niet zomaar wat geredetwist tussen de een pro en de ander contra natuurbehoud. Uit niets blijkt dat de oude heer contra is. En waarom zou hij niet met de nodige zorg en met zijn persoonlijke smaak zijn tuin mogen onderhouden? Moet hij zich laten overtuigen door zijn zoon die pleit voor een wildernis? Nee, maar daar gaat het hier in wezen niet om. De schrijver tekent in de figuur van de oude Buddenbrook een onvermurwbare zakenman die ervan uitgaat dat "die vrije natuur hem toebehoort". Dat geeft hem het "recht die natuur naar eigen zin in te richten". Hier is iemand aan het woord die tot meer in staat is dan het fatsoenlijk onderhouden van zijn tuin en daartoe de heggescbaar niet schuwt. Als het hem goed uitkomt neemt hij ook nog eens de vrijheid om die 'vrije' natuur te laten rooien voor de bouw van een fabriek of een pretpark. Het gaat hier om het *eigendomsrecht* dat hij

voor zich opeist en dat zijn zoon bestrijdt. De oude Buddenbrook had zich ook nog kunnen beroepen op Genesis 28 waarin hem de onderwerping van de aarde en de heerschappij over haar wordt opgedragen.

Het is in feite een tragisch gesprek dat die twee voeren. Tragisch omdat die paar zinnen de kern van de tragiek van de mens in zijn natuurlijke omgeving schetsen. De vader ziet zich rechtens eigenaar van de natuur en mag haar dus naar eigen goeddunken gebruiken en inrichten. De zoon voelt zich er veeleer een deeltje van en vindt dat hij geen recht op haar heeft. De twee staan lijnrecht tegenover elkaar. Tussen het zien van de een en het voelen van de ander ligt een wereld van verschil. Het *zien* van de vader is objectief en economisch. Het *voelen* van de zoon is subjectief en “wat levert het op?” zou de vader vragen.

In principe verdient de zoon mijn sympathie. Ik herken in hem de beschermer van natuurreservaten, nationale parken, bedreigde landschappen en dier- en plantsoorten. Maar een zeker recht op gebruikmaking van de natuur kan de mens niet worden ontzegd, wil hij zijn leven draaglijk inrichten. Dat is dan ook juist het probleem: hoever kan en mag hij gaan met zijn ‘eigendomsrecht’? Is er een grens waar *zien* en *voelen* samenvallen?

Zien kan hier worden opgevat als *hebben* en voelen als *zijn*. In de stoffelijke wereld zoals wij die kennen en die wij de ‘werkelijkheid’ noemen, kunnen we hebben en zijn niet los van elkaar denken. Daar horen ze bij elkaar en vormen geen aparte grootheden. Ik denk hier aan Helmuth Plessner, grondlegger van de wijsgerige antropologie. Hij wijst het bekende dualisme van lichaam/geest af en spreekt van een dialectische relatie die de mens tot zijn lichaam heeft: “Ik *heb* een lichaam en ik *ben* een lichaam” (dat is maar een stapje verwijderd van: “Ik *heb* natuur en ik *ben* natuur”). Dit houdt in dat ik afstand kan nemen van mijn lichaam, terwijl ik er toch onlosmakelijk mee verbonden ben. Ook al leef ik vanuit mijzelf als centrum, dan kan mijn bewustzijn zich buiten dat centrum van mijn lichaam verplaatsen in een “excentrische positie”. Dit brengt wel met zich mee dat ik tegenover de buitenwereld altijd een dubbelzinnige positie inneem. Wat niet wegneemt dat *hebben* en *zijn* niet met elkaar in strijd hoeven te zijn. En toch is dat wel het geval. Dat komt omdat de nadruk in een veel te sterke mate op hebben valt, op de wereld van de “*homo consumens*”, gedomineerd door de vader ofwel de verpersoonlijking van economische belangen. Dat is de wereld waarin de mens zich zoveel mogelijk buiten de natuur heeft gemanoeuvreed, vrijwel op zijn lichamelijke functies na, en waarin iedereen, met of zonder protest, moet meedraaien. De belangrijkste rol van de natuur is voor de vader die van leverancier van grondstoffen en nuttige verschijnselen als

elektriciteit en (elektro)magnetisme. Wat tenslotte overblijft is entourage, noem het de boompjes bij het stationnetje van Jantjes speelgoedtrein.

*

De wereld van de vader is dus nolens volens ook die van de zoon. Maar deze maakt zich zorgen en vecht voor het behoud van *wetlands* en regenwouden, stelt zich te weer tegen verdere aantasting van de naaste leefomgeving, probeert de tijger voor uitsterven te behoeden, spant zich in voor roofvogelonderzoek en het voortbestaan van de beekprik; kortom hij is op alle natuurfronten actief. Intussen ziet hij de bui in al zijn zwaarte hangen, maar de vader kijkt liefst niet met hem mee. Toch is hij dat tegenwoordig wel verplicht sinds blijkt dat er echt sprake is van klimaatverandering en de aarde inderdaad bezig is op te warmen getuige bepaalde verschijnselen waaronder het smelten van de poolkappen.

Waar echter de vader zich het eerst zorgen maakt over de economische gevolgen, maakt de zoon zich zorgen over de natuurlijke gevolgen. Zijn vertrouwen in een goede afloop is wankel. In zijn zwartste momenten klinkt doemmuziek. Maar wereldeinde of geen einde, het is nog niet zover dat op z’n bijbels de bokken van de schapen worden gescheiden. In de natuur mogen ze allebei nog steeds gelijkelijk hun gang gaan en grazen waar zij willen. Dat de bokken door hun niets ontziende gulzigheid en overmacht de schapen steeds meer verdringen, lijkt welhaast een natuurlijk gegeven. En of de bokken er toch een keer achter zullen komen dat hun overmacht zich tegen henzelf keert (en dan onvermijdelijk ook tegen de schapen) zal alleen de natuur ze duidelijk kunnen maken. Wel is het nu zover dat ook de bokken bezig zijn zich van *een dreiging* bewust te worden, maar zij zien deze nog niet helemaal in verband met hun afgraasmethodes. Zij beginnen wel in te zien dat door de overmatige CO₂-uitstoot van hun industriële ondernemingen het milieu en dus de economie gevaar lopen, maar wat de ‘vrije’ natuur aangaat blijven zij zich het recht aanmeten haar naar hun eigen zin menselijk in te richten en te gebruiken wat doorgaans neerkomt op langzaam uitputten. Bij ‘ondernemingen’ als grootschalige landbouw, overbevissing en het kappen van regenwouden speelt de uitstoot van CO₂ voor de economie geen opvallend ‘industriële’ rol.

En dan de schapen. Die hebben zich verenigd in hun natuurbeschermingsorganisaties. Zij zijn de voorvechters van **Greenpeace** en het Wereld Natuur Fonds, zij zijn zeehondenredders, vogelbeschermers, knokkers voor dassen en bomen, kortom al diegenen die zich inzetten voor het behoud van natuurwaarden, tot en met de devoten die om te overleven dicht bij Moeder Natuur op schoot kruipen. Maar ook al kiezen deze laatsten voor het bestaan van gesubsidieerd schaapherder, koken ze op een houtfornuis, eten zij vegetarisch, kopen ze in de reformwinkel, hebben zij uit overtuiging geen auto voor de deur, ja, ook al weigeren zij zich door de bokken te laten ringeloren, als schapen zijn zij afhankelijk van de bokken op de weinige grond waarover zij nog beschikken. Zo gezien zijn ‘natuurbeseffers’ in zekere zin te vergelijken met destijds de Amerikaanse indianen.

Zou het er werkelijk op lijken dat alles, van de mens uitgaande, wijst in de richting van een onontkoombare

ondergang? Wanneer? Geen mens die het weet. En dat is maar goed ook. Sommigen zeggen binnen twintig jaar, anderen houden het op nog geen eeuw, weer anderen op een eeuw. En dan heb je ook nog de voorzichtige 'optimisten' die – als er voordien geen verandering ten goede plaatsvindt – op twee eeuwen mikken. Maar met mensen weet je het niet zeker. Het is een soort die altijd weer voor verrassingen zorgt. Alles hangt natuurlijk af van de kwaliteit van die verrassingen. En van het tijdstip. Zelf zie ik niet zo gauw het einde in zicht. Voor de aarde niet en voor de mens niet. Ik heb er geen argumenten voor, maar intussen ga ik er wel vanuit dat het conflict tussen mens en natuur, al begonnen sinds het ontstaan van de mens en diens bewustzijn, ooit door de natuur zal worden beslecht. Dit conflict – als je het

zo kunt noemen - is sinds de vorige eeuw in hevigheid toenomen. Het valt daarbij op dat veel ongemak en ellende van natuurlijke oorsprong door de mens zelf wordt veroorzaakt. Voorbeelden te over, een compleet alfabet van ellende.

Vergelijk ik natuur en mens met twee karakters, dan lijken ze sterk op elkaar. Ze zijn allebei niet altijd even aardig, hypergevoelig en buitengewoon humeurig en grillig. Daar houdt de vergelijking op. Het grote verschil tussen de twee is (èn blijft), dat de natuur niet afhankelijk is van de mens, maar de mens wel afhankelijk van de natuur. Wat de natuur aangaat is er eigenlijk geen sprake van een conflict.

Leave no woman behind

Het woedende feministische manifest van Assita Kanko

Bespreking van: Assita Kanko, *De tweede helft. Tijd voor een nieuw feminisme*, Lannoo, Tielt, 2015, vertaald uit het Frans door Herman Jacobs & Peter Smets, met een voorwoord van Etienne Vermeersch, 295 pagina's.

Floris van den Berg (foto zie pag. 18)

Met verbazing en verontwaardiging vernam ik dat met Oud en Nieuw 2015-2016 in Keulen en enkele andere Duitse steden tientallen vrouwen zijn betast en aangerand door grote groepen mannen 'met een Noord-Afrikaans uiterlijk.' Er is een groot probleem bij de houding van mannen die komen uit culturen waar geen respect is voor de vrijheid van vrouwen. Dit is misogynie in de praktijk. Emancipatie is voor alles een zaak van mannen: mannen moeten de vrijheid en autonomie van vrouwen respecteren.

Assita Kanko ► (1980) laat in haar vlamdend betoog *De tweede helft. Tijd voor een nieuw feminisme* (2015) zien dat feminisme nodig is.

"'Feminist' lijkt een scheldwoord te zijn geworden. Mensen denken dat de strijd gestreden is, dat man en vrouw in werkelijkheid allang gelijk zijn en dat we overdrijven." (p. 16) Het lijkt of feminisme iets uit het verleden is, niet van deze tijd. In Nederland en België lijkt de strijd voor gelijkberechtiging van vrouwen gestreden. Vrouwen hebben gelijke rechten, kunnen participeren in de samenleving en hebben de mogelijkheden zich in vrijheid te ontplooiën.

Vrouwen zijn de gelijken aan mannen. Het is waar dat dit ideaal nog niet volledig is bereikt, maar het is een grote vooruitgang op 100 jaar geleden of zelfs maar 50 jaar geleden. De veranderingen zijn al snel zo ingeburgerd geraakt dat de huidige generatie de vrijheid en rechten voor vrouwen als vanzelfsprekend is gaan beschouwen en zich niet bekommert om de vrouwen die nog steeds in onderdrukking leven, zelfs in onze eigen samenleving.

Er is een overdonderende stilte over het leed van vrouwen. Af en toe sijpelen verontrustende berichten door in de media. Maar het sorteert nauwelijks effect. Er is geen grote actie voor de bevrijding van vrouwen wereldwijd. Het verschil met de emancipatiegolven van de twintigste eeuw is dat vrouwen streden voor hun eigen vrijheid. Nu is het tijd om te strijden voor de vrijheid van hen die geen mogelijkheden hebben zelf op te komen voor hun rechten en vrijheid. Het is egoïstisch en wreed om anderen achter te laten in hun ellende. Filosoof Etienne Vermeersch schrijft in het voorwoord van *De tweede helft*: "Soms hoor ik vrouwen die het bij ons gemaakt hebben met afstandelijkheid zeggen

dat ze geen feministe zijn. Ik hoop dat ze na de lectuur van dit werk met een zeker schaamtegevoel hun houding zullen herzien." (p. 7)

"We hebben behoefte aan een nieuwe feministische golf. Na de politieke rechten van de eerste golf en de reproductieve rechten van de tweede golf moeten we nu strijden voor het universele recht op zelfbeschikking van elk meisje en elke vrouw, ongeacht afkomst, kleur, cultuur of sociale achtergrond. Mijn vrijheid is ontoereikend en geeft me een nijpend gevoel

Dit artikel is ingekort door de redactie.

van onvolledigheid zolang andere vrouwen in onvrijheid verkeren omdat ze vrouw zijn." (p. 17-18) Dirk Verhofstadt riep in 2006 op tot een derde feministische golf in zijn gelijknamige boek. Het is nu te hopen dat die nieuwe feministische golf er ook echt komt.

Tragische jeugd

Kanko schrijft over haar tragische jeugd in Burkina Faso. Ze is als jong meisje besneden. Zij belandt samen met haar moeder als vluchteling in België. Daar ontworstelt zij zich aan de culturele en religieuze ketens van haar islamitische afkomst. Haar boek is bijzonder omdat zij het persoonlijke combineert met 'uitzoomen'. Het is geen littekenliteratuur over zichzelf, maar ze neemt haar eigen leven als voorbeeld waar het uitkomt. Kanko geeft een stem aan alle vrouwen in de wereld die hun stem niet kunnen laten horen vanuit hun onderdrukte positie. Kanko's vader is onderwijzer en hecht aan scholing voor zijn kinderen, inclusief die van zijn dochters. Hij heeft in zijn bibliotheek boeken van Simone de Beauvoir staan, die Kanko gretig leest: "[...] wat ik meemaakte als meisje was niet normaal en we konden de maatschappij veranderen. Wat een ontdekking! Kennis heeft me vrij gemaakt." (p. 22) Het feminisme van haar vader is echter beperkt. Zo is er een oneerlijke verdeling in het huishouden. Haar moeder is thuis en doet het huishouden, de dochters moeten helpen, maar de zoons niet. Haar leven wordt ingeperkt door wat zij (terecht) noemt 'onnozele regeltjes': "Je mocht bijvoorbeeld niet fluiten, want dat was alleen voor mannen." (p. 22)

Gendercide

Na een persoonlijke introductie zoomt zij uit op wat zij noemt *gendercide*, dat wil zeggen het aborteren van vrouwelijke foetussen of het doden van vrouwelijke baby's wereldwijd. Al in 1990 stelde Nobelprijswinnaar, filosoof en econoom Amartya Sen dit fenomeen aan de orde. Hij stelde dat er wereldwijd 100 miljoen meisjes ontbraken, vooral in Azië en Afrika. In 2015 is dat aantal opgelopen tot 117 miljoen. Een van de redenen voor de voorkeur voor een jongen is de traditie van de bruidsschat die aan vrouwen moet

worden meegegeven bij hun huwelijk. Die traditie maakt deel uit van een diepgewortelde misogynie die in vele culturen aanwezig is. Kanko pleit voor de afschaffing van de traditie van de bruidsschat en voor het afschaffen van de maagdelijkheidscultus voor vrouwen die leidt tot ellende en leed. Zij pleit voor een seksuele revolutie in landen waar die nog niet heeft plaatsgevonden. Ze bepleit vrije toegang tot anticonceptiva, goede voorlichting en onderwijs die mentaliteitsverandering teweegbrengen en waarin de gelijkheid tussen mannen en vrouwen wordt uitgedragen.

Genitale verminking

Genitale verminking van vrouwen komt nog steeds voor. Ik betrap mijzelf op naïef progressivisme: het geloof (en de hoop) dat al die ellende alleen in het verleden plaatsvond of in ieder geval ver weg plaatsvindt. Vrouwelijke genitale verminking komt echter voor in tal van landen, en gaat vaak (maar niet altijd) samen met Islam, zoals in Egypte. Genitale verminking is een schending van de mensenrechten. Het druist in tegen het liberale en humanistische grondbeginsel dat je anderen niet mag schaden. Vrouwenbesnijdenis is een vorm van paternalisme: anderen bepalen hoe jouw geslachtsdeel eruit moet zien. Anderen bepalen wie wanneer en hoe toegang heeft tot jouw vagina. Ieder-

een bemoeit zich ermee, alleen de vrouw in kwestie heeft er niks over te zeggen. Het is een gruwelijke, walgelijke, achterlijke, immorele opvatting. Een opvatting die indruist tegen het humanistische grondprincipe dat ieder individu recht heeft op zelfbeschikking en lichamelijke autonomie. Maar zo is het helaas niet in de echte wereld. Doordat anderen zich bemoeien met vagina's van jonge vrouwen en meisjes worden er gruwelen begaan. Secretaris-generaal Ban Ki-moon deed in oktober 2014 in Nairobi een klemmende oproep om vrouwenbesnijdenis uit te bannen: "Aan de verminking van meisjes en vrouwen moet een einde komen tijdens deze generatie, onze generatie." (p. 59) Dat zijn fraaie woorden. Maar daar blijft het dan ook bij.

Baar-moeders

Kanko betoogt dat de onderdrukking van vrouwen bewust in stand wordt gehouden door vrouwen dom te houden en hen onderwijs te ontzeggen: "patriarchale samenlevingen en religieuze fanatici willen hun onderworpenheid verzekeren door hen ongeletterd te houden en af te sluiten van de wereld. (...) Ze worden in feite niet beschouwd als echte menselijke wezens, maar gereduceerd tot lastdieren, tot baarmoeders die taak hebben, de mannen die ze zelden zelf hebben gekozen zonen te schenken." (p. 83) Ayaan Hirsi Ali typeert moslima's als 'zoontjesfabrieken'. Kofi Annan, voormalig secretaris-generaal van de Verenigde Naties, merkte op dat "geen enkel ontwikkelingsinstrument doeltreffender is dan onderwijs voor meisjes." Immers, zo legt Kanko uit: "Onderwijs voor meisjes betekent dat ze de macht krijgen om deel te nemen aan het economisch leven en hun lot zelf te bepalen." (p. 84)

Kindhuwelijk

Een bijzonder wrede vorm van gedwongen huwelijk is het kindhuwelijk. De term is oneerlijk: het gaat om *meisjeshuwelijken*. De man is hier altijd ouder, vaak veel ouder. Wat voor man ben je als je jezelf seksueel opdringt aan een persoon die dat duidelijk niet wil? En wat voor monster ben je als je jezelf opdringt aan een kind? Het huwelijk is voor veel

vrouwen wereldwijd een levenslange gevangenis. De vagina van de vrouw is door de vader gegeven aan de oudere man waarvan zij niet kan scheiden. Als die man doodgaat is zij als weduwe een paria. In India was er zelfs het gebruik van de *suttee*: weduwenverbranding. Een vrouw is niets waard zonder haar echtgenoot. Vrouwen worden gezien als bezit. Als instrument. Met de wensen, voorkeuren, geluk en autonomie van vrouwen wordt geen rekening gehouden. Vrouwen zijn wereldwijd het slachtoffer van geïnstitutionaliseerde vrouwenhaat. Die vrouwenhaat noemen we dan religie of traditie, met eufemismen als machismo en eer. Die terminologie is een rookscherm die het leed afschermt. En het is voor deze onmondige en vaak ongeletterde vrouwen moeilijk om in protest te komen tegen hun onderdrukkers: daarom moeten wij dat doen, wij, de mensen in de vrije wereld. Het opperen van cultuur-relativistische opvattingen, zoals dat het toch niet aan ons is om over een andere cultuur te oordelen, is echter heel gebruikelijk. Ik word dan witheet van woede: *Denk je *^"&\$#*@ eens in in de positie van het slachtoffer! Hoe zou jij het vinden om als negenjarig meisje de vrouw van een man van 40 te moeten zijn. Om niet meer naar school te mogen. Niet meer met andere kinderen te mogen spelen. En 's nachts bruut verkracht te worden?* Is er ook maar één zo'n relativistische postmoderne goedprater die zich in deze slachtofferpositie kan vinden? Het is niet moeilijker dan dat: niemand wil ruilen met haar. Niemand wil slachtoffer zijn. Nou dan.

Polygamie

Polygamie ▲ is een vorm van de onderdrukking van vrouwen. Westerse liberalen (ik was er een van) hebben de neiging te menen dat er niets verkeerd

is aan polygamie, mits het gaat om vrijwillige verbintenissen. De crux zit echter in die bepaling. Er is namelijk wél sprake van een fundamentele machtsongelijkheid. Een man bepaalt (in de niet-vrije wereld) dat hij er een vrouw naast neemt. De andere vrouw (of meervoud) heeft dat maar te dulden. Zij kan immers niet scheiden.

Eerconcept

Als een andere man dan haar echtgenoot, toegang heeft tot de vagina van een vrouw, of het nu een liefdesvriend is of een verkrachting, dan is de eer van de familie geschonden. Geschonden 'eer' kan leiden tot eerwraak waarbij de vrouw door haar eigen familie wordt vermoord. Het 'eerconcept' is een waanzinnig, idioot, achterlijk, immoreel concept, dat inhoudt dat eer je meer waard is dan een naast familielid. "Seks voor het huwelijk is al helemaal onbespreekbaar (ook al gaat het om verkrachting!), laat staan dat een vrouw zwanger zou zijn. Dat zijn allemaal daden en gedragingen die erop wijzen dat de vrouw een westerse levensstijl heeft gekozen, en dat ze dus ongehoorzaam is geweest aan haar familie. Dat ze, kortom, al was het maar voor éven, ervoor koos om voor zichzelf te leven." (p. 143) De Canadese rechter Robert Maraguer moest oordelen over de mannen die hun drie zussen verdrinken omdat ze omgingen met jongens 'die niet bij hen pasten'. Maraguer is duidelijk in zijn morele standpunt: "Het is moeilijk je een verachtelijker en hatelijker misdaad voor te stellen. De klaarblijkelijke reden voor deze eerloze moorden in koelen bloede is dat de volkomen onschuldige slachtoffers uw compleet verwrongen opvatting van eer, waarvoor in een beschaafde samenleving absoluut geen plaats is, gekwetst hadden." (p. 147)

Verkrachting

Verkrachting is nimmer de schuld van de vrouw. Verkrachting betekent gedwongen seks. Of het nu binnen het huwelijk is of niet. Hoe een vrouw zich gedraagt of kleedt is irrelevant. Veel mannen schijnen dat niet te begrijpen. In veel culturen en samenlevingen wordt verkrachting niet erkend als een misdrijf. In een land als Saoedi-Arabië moet het slachtoffer trouwen met haar verkrachter om zo de 'eer'

van de familie te redden. Kanko citeert een Indiase advocaat van groepsverkrachters die opmerkt: "Wij hebben de beste cultuur. In onze cultuur is er geen plaats voor een vrouw." (p. 179) Je vraagt je af wat er in een rechtenopleiding in India wordt geleerd over mensenrechten en rechtvaardigheid. Wat zou trouwens het argument zijn om te ondersteunen dat 'onze cultuur de beste cultuur' is? Ik vermoed niets meer dan een cirkelredenering: 'omdat het nu eenmaal onze cultuur is'. Een cultuur met een kastenstelsel...

Kanko neemt stelling tegen het goedpraten van verkrachting: "Gaaf men dan een avondklok instellen en verkrachters 's nachts ruim baan geven? Zijn het niet de criminelen die moeten worden opgesloten? Verkrachting en seksuele intimidatie van welke aard dan ook worden begaan door degenen die ze plegen en niet door de slachtoffers. De daders zijn degenen die straf verdienen. Zij zijn het die moeten veranderen." (p. 179)

De statistieken die Kanko opdist komen niet allemaal uit Verwegistan. Zo schrijft ze: 'In België blijft 96% van de aangegeven verkrachtingen onbestraft.' Dat betekent de facto dat verkrachting in België straffeloos is. Kanko vervolgt met meer verontrustende cijfers die zij opdiept uit allerlei rapporten: 'In het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk is 44% van de vrouwen vanaf hun vijftiende het slachtoffer geweest van seksueel en/of fysiek geweld. In Nederland is dat 45%, in Finland 47%, in Zweden 46% en in Denemarken 52%.' (p. 182). Van Denemarken, een land dat bekend staat om het vrouwvriendelijk karakter, is dat opmerkelijk.

Vrouwen vormen geen front tegen misogynie. Er zijn vrouwen die bijdragen aan het in stand houden van onderdrukking en daar zelfs voor pleiten. De Indiase politica Asha Mijire meent dat het gedrag van sommige Indiase vrouwen verkrachting uitlokt: 'Verkrachtingen vinden ook plaats door de manier van kleden van vrouwen, hun gedrag en hun aanwezigheid op onpaste plaatsen.' (p. 188) Maar ook de vrouwelijke burgemeester van Keulen draaide de rollen slachtoffer-dader om met haar uitspraak dat vrouwen in het uitgaansleven 'een armlengte afstand' moesten houden.¹

¹ In *De Volkskrant*, 9 januari 2016.

Klein feminisme

Naast de gruwelen die vrouwen ondergaan weidt Kanko uit over wat ik het 'klein feminisme' noem, namelijk de onvolledige participatie van vrouwen in westerse samenlevingen waarin vrouwen formeel gelijke rechten hebben en waarin er een groter respect is voor vrouwen dan in tal van andere landen en culturen. Klein feminisme gaat dus over feminisme in beschaaft landen. Emancipatie gaat erom dat mannen en vrouwen dezelfde, en zoveel mogelijk, mogelijkheden hebben om zich ten volle te kunnen ontplooiën. De grote formele obstakels zijn opgeheven, maar de kleine obstakels blijven een probleem vormen, zoals het glazen plafond (de ondervertegenwoordiging van vrouwen in de hogere echelons) en de loonkloof (dat mannen gemiddeld meer verdienen dan vrouwen, ook in gelijkwaardige functies). Zolang vrouwen verhoudingsgewijs meer tijd aan zorg en huishouden besteden dan mannen, plaatst dit vrouwen op achterstand: "De billijke verdeling van de huishoudelijke taken en van de verantwoordelijkheden in het gezin is een noodzakelijke voorwaarde voor gelijkheid op het werk." (p. 211) Kanko bespreekt haar eigen strijd voor klein feminisme, waarin zij zich hard moet maken voor een eerlijke verdeling tussen zorg voor haar dochter, huishouden en carrière. De sociale verwachting is dat vrouwen méér doen.

De waardering voor mannen die één dag per week voor hun kinderen zorgen is groter dan voor vrouwen die één dag per week voor hun kinderen zorgen. Van zo'n vrouw wordt gezegd, dan wel gefluisterd, of het wel goed is als ze de kinderen zo lang uitbestedt... "De modernisering van de rolverdeling in het gezin is de moeilijkste stap – in de Engelse wereld noemen ze het de *care crisis*." (p. 213) Kanko noemt als concrete oplossing meer (en betaalbare) **kinderopvang**.

Ik voeg daar nog aan toe: het meer sociaal acceptabel maken van deeltijdwerken, ook in goed betaalde banen. En meer ouderschapsverlof voor vaders.

Als man sta je er nooit, of bijna nooit, bij stil hoe het is om als vrouw door het leven te gaan en seksuele opmerkingen naar je geslingerd te krijgen. Dit is mondeling seksisme in de praktijk. Kanko schrijft daarover: "Seksisme is een achterbakse vorm van geweld die het leven van vrouwen ondermijnt. Het doet pijn, een vaak

niet begrepen en niet au serieux genomen pijn." (p. 259) Ik sluit hierbij aan met een reflectie over de vrijheid van expressie: mogen mannen vrouwen naroeppen? Het naroeppen van seksueel getinte opmerkingen naar vrouwen is een vorm van seksuele intimidatie, seksisme. En bij seksuele intimidatie is er een slachtoffer, namelijk de vrouw die in haar vrijheid wordt beperkt. Nu ga ik een uitspraak doen die liberalen in het verkeerde keelgat zou kunnen schieten: het naroeppen met seksueel getinte opmerkingen van vrouwen zou verboden moeten worden. Natuurlijk is dit moeilijk te handhaven, maar door dat te doen gaat er een sterk signaal van de rechtsstaat uit dat seksisme niet getolereerd wordt. Fysieke vormen van seksisme dienen sowieso niet getolereerd te worden.

Kanko eindigt haar betoog met een pleidooi voor *He for she*-feminisme, dat wil zeggen feminisme voor vrouwen én mannen: "Een feminisme waarbij het bondgenootschap tussen mannen en vrouwen ons gelijke rechten voor onze kinderen en onze kleinkinderen brengt. [...] We hebben meer solidariteit tussen vrouwen en mannen nodig, onderwijs voor iedereen, een gelijke vertegenwoordiging van vrouwen en mannen in raden van bestuur, parlementen en regeringen." (p. 263)

I have a dream!

Samantha Stein en Camp Quest

Tijdens de Vrijdenkersborrel Utrecht op maandag 1 februari 2016 sprak Samantha Stein (psycholoog en oprichtster Camp Quest UK) over het zomerkamp voor jonge vrijdenkers in Engeland en de plannen voor het oprichten van nog meer zomerkampen in heel Europa.

Camp Quest UK streeft naar het in het leven roepen van een gemeenschap van jonge vrijdenkers en gezinnen, waarbinnen men de interessantste vragen over de wereld verkent door rationeel onderzoek en kritisch en creatief denken. CQ UK organiseert zomerkampen voor kinderen van 7-17 jaar en biedt daarbij een veilige, gezellige en uitdagende omgeving, ongeacht persoonlijke opvattingen, om gedachten te delen over de grote vragen in het leven. Samen worden moeilijke en inspirerende vraagstukken bestudeerd in de hoop een levenshouding aan te moedigen die draait om empathie, redelijk denken, zelfrespect, zelfexpressie, samenwerking en moreel handelen. Thema's die in de Britse kampen zijn behandeld in de afgelopen jaren: Evolutie, het Denken, Wetenschap, Mens-zijn en Taal, de Toekomst.

Samantha Stein richtte Camp Quest UK in 2009 op nadat ze in 2007 vrijwilliger was bij Camp Quest Michigan. Ze studeerde psychologie en heeft een Master in Religion in Contemporary Society. In 2013 verhuisde ze naar Haarlem.

Op de foto Samantha Stein met bestuursleden Leon Korteweg (organisator van de borrel) en Richard Duijnste.

P. Tuk. Naar aanleiding van een handgeschreven brief van Anton Constandse

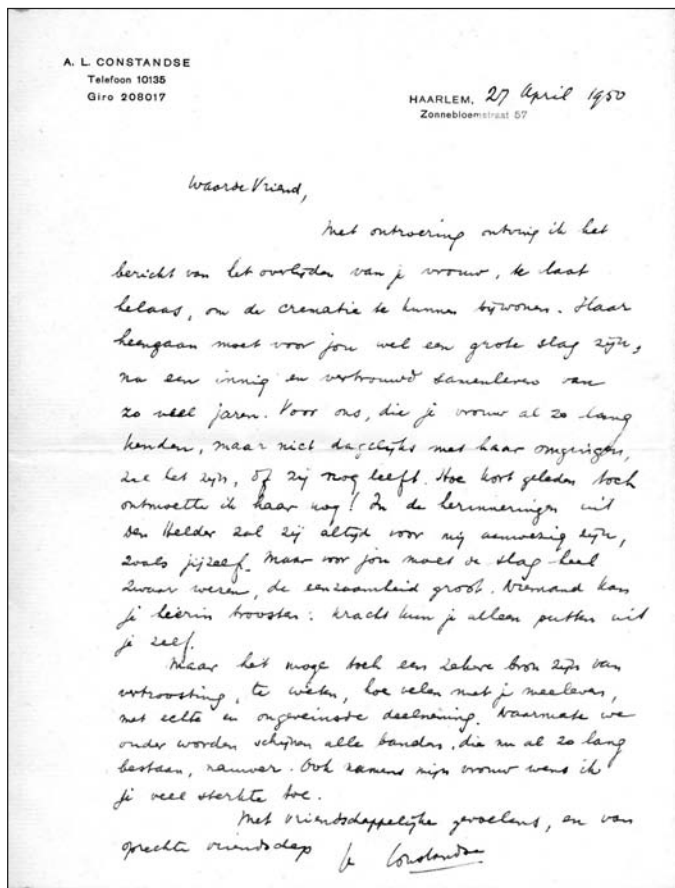
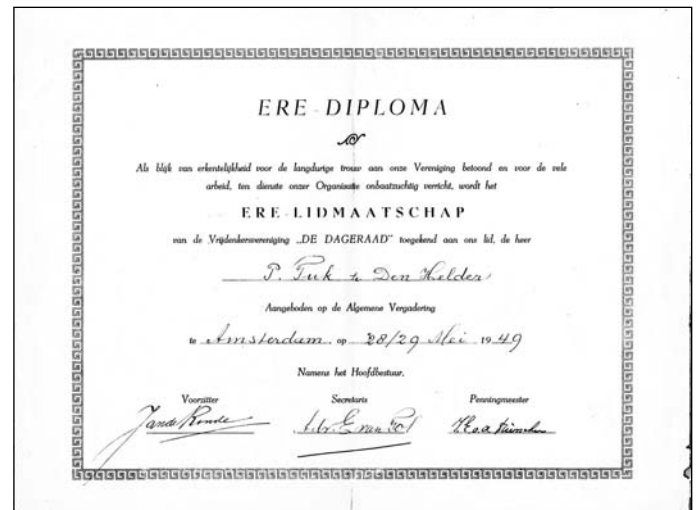
Jules Brabers

Inleiding

Uw redacteur René van Elst deelt met mij dezelfde belangstelling, geschiedenis. René verzamelt en digitaliseert oud materiaal van de Vrije Gedachte. Ik ben als archivaris werkzaam bij het HHC en in die hoedanigheid kom ik vaak in contact met oud vrijdenkersmateriaal. Ik beheer de tijdschriftenreeks en de voorraad publicaties van De Vrije Gedachte.

Onlangs, tijdens het digitaliseren van een jubileumboek van De Dageraad uit 1906, ontdekte René in het boek een klein pakketje papieren. Het bestaat uit een handgeschreven brief van Anton Constandse de dato 27 april 1950, gericht aan mede-Dageradiaan Pieter Tuk. Mede namens zijn vrouw, condoleert Anton zijn 'waarde vriend' Tuk met het overlijden van diens vrouw, Aartje Wilhelmina Tuk-Blonk. Anton schrijft dat ze in zijn herinneringen aan Den Helder altijd aanwezig zal zijn. Hij sluit af 'met vriendschappelijke gevoelens en van oprechte vriendschap'.

P. Tuk uit Den Helder het erelidmaatschap van vrijdenkersvereniging De Dageraad toegekend.

Bij de brief zitten twee overlijdensberichten van P. Tuk van 21 juni 1952 en ook een paar knipsels uit de Vrijdenker van 1952 waarin uitgebreid wordt stilgestaan bij zijn leven en werk. Ten slotte een 'ere-diploma'. Tijdens de Algemene Vergadering op 28 en 29 mei 1949 in Amsterdam werd aan

Al jaren geleden was ik Pieter Tuk tegengekomen tijdens mijn onderzoek voor het jubileumboek van de humanistische geestelijke verzorging bij de krijgsmacht. Ik heb een alinea gewijd aan zijn activiteiten in Den Helder namens De Dageraad. Maar wie was die 'waarde vriend' van Anton Constandse en wat heeft hij voor De Dageraad betekend? Het uitgebreide 'in memoriam' in 'De Vrijdenker' van 5 juli 1950 geeft uitsluitsel.

Jeugd en loopbaan

Pieter Tuk werd in 1870 te Rockanje geboren en groeide op in een religieus gezin. Het moet thuis geen vetpot geweest zijn aangezien Piet al op zijn negende jaar moest gaan werken. Hij deed seizoenswerk waarbij hij alleen 's winters naar school kon. Op zijn veertiende jaar nam hij dienst bij de marine te Den Helder en twee jaar later werd hij lidmaat van een kerk.

Over de marine is De Dageraad positief. 'De dienst bij de marine bood allerlei onbedoelde aanleidingen tot onbevooroordeeld denken; de individuen, wier aanleg hen in staat stelt er gebruik van te maken en profijt van te trekken krijgen dan later die eigenaardige, wereldwijze, onbevooroordeelde kijk op het leven, die de beste kenmerken zijn van een wezenlijke vrije gedachte'. De Koninklijke Marine dus als kweekvijver van vrijdenkers en Dageradianen.

Onder vrijdenkers in de Dageraad-afdelingen Vlissingen, Hoek van Holland

en Den Helder vonden men veel marinepersoneel. 'Het waren de marinemannen die zonder veel studie, alleen maar door zuivere waar-

Jules Brabers (Turnhout, 1963) is Archivaris Humanistisch Historisch Centrum en secretaris van de Universiteitsraad van de Univ. voor Humanistiek.

neming en vergelijking tot een gezonde vrijdenkerij waren gekomen' aldus het in memoriam.

Als werknemer bij de marine liep - en loop - je een gerede kans om wat van de wereld te zien. Het reizen verbreedt je horizon, ook dat is algemeen bekend. Tijdens zijn eerste zeereis in 1887 - via de Kaap naar Indië - begon de 17-jarige Tuk al aan zijn geloof te twijfelen 'door wat hij in andere landen gezien had van de absolute waarde van het christendom. Hoe kon het anders bij een denkend mens?', aldus het in memoriam. De marine bracht de jonge varensgezel Tuk vaak naar verre oorden. In 1891 een reis via Kaapstad naar West-Indië, een jaar later een tocht in de Middellandse Zee en in 1893 naar Indië via Zuid-Amerika.

Vrijdenker

Op laatstgenoemde reis werd hem 'de blinddoek des geloofs' afgenomen, op Singapore, tijdens een ontmoeting met 'een Arabier'. Een planter nodigde Pieter en zijn collega matrozen uit voor een uitstapje. Het gezelschap liet zich in een rijtuig rondrijden met een Arabier op de bok. De planter behandelde de man echter als een neger-slaaf en gaf hem een schop. 'Als de matrozen niet tussenbeide waren gekomen dan zou zeker het laatste uur voor de planter hebben geslagen', aldus het verslag. De Arabier was Pieter dankbaar en nodigde hem bij hem thuis uit. Toen Piet aan het adres van zijn gastheer arriveerde trof hij de man aan terwijl hij aan het bidden was. Hierop ontspon zich een discussie over het geloof. De man stelde Tuk de eenvoudige vraag: 'Hoe weet u dat u het ware geloof hebt'? Deze vraag opende voor Pieter 'een lange denkweg', aldus het verslag.

In Indië aangekomen kreeg hij toevallig Büchner's *Kracht en Stof* in handen. De eigenaar, een officier, raadde hem met klem af om het boek te lezen. Het was

helemaal niets voor een eenvoudige matroos Tuk, aldus de man. 'Wegleggen, niet lezen'! beval de officier en dus las Piet daarop het boek met extra veel belangstelling. Hierna werd Piet Tuk bewust vrijdenker.

Toen Piet een paar jaar later uit Insulinde weer in Nederland aankwam werd hij direct lid van De Dageraad, afdeling Den Helder, die tot de oudste afdelingen van vrijdenkersvereniging behoorde. De leden van deze afdeling waren, hoe kan het ook anders, vrijwel allemaal marinemensen en hierdoor leidde de afdeling een onzeker bestaan. Ze is een aantal keer opgeheven, nadat vrijwel alle leden tegelijk scheep waren gegaan voor een verre en lange zeereis. Piet Tuk en zijn collega Joustra bliezen in 1909 de afdeling Den Helder nieuw leven in waarbij Piet tot voorzitter werd benoemd. Hij zou dit nog heel lang blijven.

Vlootdominees

Er was meteen werk aan de winkel. De aanstelling van twee vlootdominees, de eerste in 1910 en de tweede een jaar later, werd door Dageraad aan Tuk met argusogen gevolgd.

Wat bleek, deze door de NCOV - Nationale Christen Officieren Vereniging - aangestelde en bezoldigde geestelijken bleken ook nog door de Staat te worden gesubsidieerd! De maat was vol en Tuk trok bij het hoofdbestuur van De Dageraad aan de bel. De situatie werd echter voor Tuk en de zijnen nog onverteerbarder toen in 1912 een vereniging werd opgericht ten behoeve van het rooms-katholiek marinepersoneel, die tot doel had om een vlootpastoor op de vloot te krijgen. Tuk stelde deze gang van zaken aan de kaak met een artikel in het verenigingsblad van De Dageraad, *De Vrije Gedachte*.

Voor de Algemene Vergadering van De Dageraad in 1912 diende hij een motie in waarin hij pleitte voor het houden van door De Dageraad gehouden en door de Staat gefinancierde lezingen voor vrijdenkers en buitenkerkelijken onder de schepelingen van de Koninklijke Marine. De motie luidde:

'In aanmerking nemende dat de regering waakt voor het zieleheil van de R.K. Kerk, gereformeerde en tot andere gezindten behorende schepelingen, wenscht de vereen. 'De Dageraad' dat de regeering wil toezeggen voor haar rekening goed te vinden dat ook zij lezingen kan houden voor haar volgelingen'.

Tijdens de Algemene Vergadering werd de motie Tuk verworpen. Het hoofdbestuur achtte dit voorstel in strijd met de scheiding van Kerk en Staat. Ze vond het in dat opzicht niet kies om een dergelijke propaganda te voeren op kosten van de staatskas. Een ander argument was dat uit dit verzoek mogelijke de indruk kon ontstaan dat vrijden-

Spotprent in De Telegraaf van Louis Raemaekers naar aanleiding van het in dienst nemen van de eerste vlootdominee, 1910.

kers er ook een soort 'geestelijken' erop na hielden. De dageraad wenste niet voor een soort van kerkgenootschap te worden aangezien. Een andere motie, waarin godsdienstige propaganda op de vloot als geloofsdwang werd betiteld, werd aangenomen.

De minister van Oorlog bepaalde in 1913 dat het binnen kazernes mogelijk moest zijn om eenmaal per dag gedurende 15 minuten een gezamenlijke bijbellezing of godsdienstoefening te houden. Hierop knarsetandde De Dageraad profetisch: 'Nog één stap en aan iedere kazerne wordt een stel geestelijken benoemd'!

Een actief leven

Het bleef echter lastig om afdeling Den Helder met zijn vele marine-leden op de been te houden. Onder het voorzitterschap van Piet Tuk groeide de afdeling uit naar 70 leden om vervolgens tot 6 leden te krimpen, waarna een nieuwe periode van bloei volgde. Tuk heeft het tijdens zijn voorzitterschap regelmatig aan de stok gehad met de 'invloedrijke politieke Godsman' Staalman die erop uit was om 'het

groepje goddelozen' klein te krijgen. Ook intern was het niet allemaal koek en ei. Aan Tuk de taak om na een interne strijd tussen hem en 'een betweter' de afdeling weer op orde te brengen. Vanwege de vele activiteiten die hij organiseerde werd Piet de ziel van de afdeling genoemd. Voor zijn lange staat van dienst - hij was 40 jaar lid - en zijn vele verdiensten werd de inmiddels 79-jarige Pieter Tuk tijdens de Algemene Vergadering van de vereniging in 1949 te Amsterdam tot erelid van De Dageraad benoemd. Voorzitter Jan de Ronde reikte hem het diploma uit.

Voorzitter Jan de Ronde (r.) feliciteert Piet Tuk met het erelidmaatschap

Tuk's leven kenmerkte zich door sociale en maatschappelijke betrokkenheid. Naast Dageraadlid was hij ook lid van de Nederlandse Vereniging tot Afschaffing van alcoholhoudende dranken, lid van de vakbond en lid van de S.D.A.P. later de PvdA. In de afdeling Den Helder van deze politieke partij was Piet het oudste lid. Op 1 mei 1950 bracht de A.J.C. hem hiervoor een bloemenhulde.

Laatste jaren

Zijn laatste levensjaren moeten voor hem zwaar zijn geweest. In 1950 overleed zijn vrouw waarna Piet introk bij zijn zoon in Rijswijk. Hij kon niet meer voor zichzelf zorgen en kon ook niet meer tegen de eenzaamheid nadat zijn vrouw hem was overleden. Aan het begin van 1950 belandde Piet in het ziekenhuis in Den Helder, voor een operatie. Hierna herstelde de inmiddels 81 jarige maar moeizaam. Vrijdagavond 20 juni zat hij nog, bij zijn zoon thuis, zijn 'Vrijdenker' door te nemen. Zaterdagochtend ging zijn gezondheid echter plotseling snel achteruit waarna hij 's middags overleed. Pieter J. Tuk werd op 26 juni te Westerveld gecremeerd.

De crematieplechtigheid was een indrukwekkende gebeurtenis. De kist was bedekt met de vlag van de Partij van de Arbeid, afdeling Den Helder. Onder de vele bloemstukken bevond zich een krans van De Dageraad. De vrijdenkersvereniging was goed vertegenwoordigd met leden uit de afdelingen Amsterdam, Rotterdam, Den Helder, Utrecht, Haarlem en Alkmaar. Dageraadsvoorzitter M. Paulissen belichtte de menselijke kwaliteiten van de vrijdenker Tuk. Hierna namen afscheid van deze typische vertegenwoordiger van de oude garde der Dageraad. Tuk liet een zoon en twee dochters na.

De handgeschreven brief van Anton Constandse aan Pieter Tuk en Tuk's ere-diploma uit 1949 hebben een plekje gekregen in de vitrinekast in de vrijdenkerstradatiekamer in de Universiteit voor Humanistiek te Utrecht. Ze zijn daar op kantooruren te bezichtigen. Als u eens in de buurt bent, en ik ben er ook, dan bent u van harte welkom om eens een kijkje te komen nemen.

Op zoek naar vrijheid in een blokhut in Siberië

Bespreking van Silvain Tesson, *Zes maanden in de Siberische wouden. Een dagboek in eenzaamheid. Februari-juli 2010*, De Arbeiderspers, Amsterdam, 2012 (2011), vertaald uit het Frans door Eef Gratama.

Floris van den Berg (foto zie pag. 8)

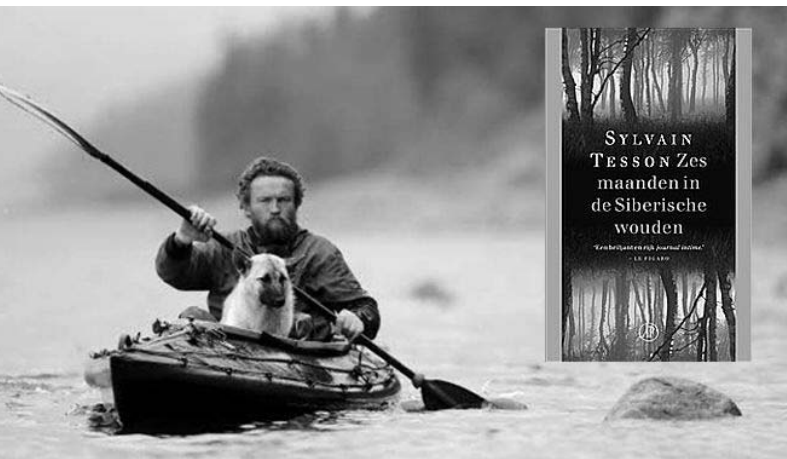
'Eerst moet het leven midden in de moderne steden je de keel uithangen voordat je in een rokende blokhut op een open plek in het bos wil gaan wonen.' (p. 136)

Het onverwachte element in het bestaan van de kluizenaar zijn zijn gedachten. Dat is het enige wat de sleur van de uren onderbreekt.' (p. 70) Dat schrijft Silvain Tesson tijdens zijn zelfverkozen verblijf in zijn blokhut diep in het ijzige Siberië. Het verslag van zijn ontberingen en natuurervaringen schudde mij wakker uit mijn ingeslapen comfortabele burgermansbestaan en deed mij er meer van genieten. Zijn boek kan gekarakteriseerd worden als filosofie in de existentialistische traditie: het zet aan tot nadenken over wie jij wilt zijn en hoe je je leven wilt leven, over wat belangrijk is.

In plaats van reizen kiest Tesson voor een stationair verblijf diep in de Siberische wouden aan het Baikalmeer waar hij in zijn eentje een half jaar in een blokhut gaat bivakkeren terwijl het buiten 40 graden vriest. Het dichtstbijzijnde dorp is 150 kilometer verder en er is geen weg. Een truck volgeladen met voedsel rijdt hem over het ijs naar de blokhut die uitkijkt over het meer. Het Baikalmeer is het grootste en diepste meer (1642 meter diep) ter wereld, het is 640 km lang en op zijn breedst bijna 80 km. De zes maanden zijn korter dan het jaar dat H.D. Thoreau in zijn hut verbleef, maar de eenzaamheid is er dieper. Tesson heeft Thoreau bij zich in zijn boekenkast, maar hij schrijft erover: 'zijn calvinistische geneuzel ben ik een beetje beu.' (p. 27) Hij somt zijn eigen lijst met boeken op en ik heb er met interesse naar gekeken. *A Sand County Almanac* van Aldo Leopold en *Robinson Crusoe* van Daniel Defoe zijn de enige boeken die ik misschien vrijwillig had meegenomen.

'Als je bang bent dat je innerlijk leven weinig voorstelt moet je goede boeken meenemen, dan kan je tenminste nog je eigen leegte opvullen.' (p. 27) Tesson heeft geen communicatiemiddelen bij zich, behalve een satelliettelefoon voor noodgevallen. 'Zonder computer ben ik op mijn gedachten aangewezen.' (p. 41) Het lezen van het boek leidt tot zelfreflectie en fantaseren: hoe zou ik het doen? Zou ik tegen de eenzaamheid kunnen? Wat zou ik meenemen? Wat zou ik doen om me te vermaken? Tesson is een estheet. Hij wil van de natuur genieten. Zijn blokhut moet aan het (westerse) idee van een blokhut voldoen. Daar moet dan echter wel wat aan gedaan worden. Zo schrijft hij in zijn dagboek: 'In Rusland is formica alomtegenwoordig. Zeventig jaar historisch materialisme hebben ieder gevoel voor esthetiek bij de Russen vernietigd. Waar komt die slechte smaak vandaan? (...) Slechte smaak is de gemene deler van de mensheid.' (p. 25) Een Rus helpt hem de hut terug te veranderen tot een blokhut die Tesson bevalt: 'Hij [die

Dit artikel is ingekort door de redactie.

Rus] ziet gewoon niet dat het kale, amberkleurige hout mooier is dan wasdoek. [...] Esthetiek is een reactionaire afwijking.' (p. 24)

De eenzaamheid en het leven in de bossen zetten Tesson aan tot fraaie meditatie: 'Door te leven in de bossen kan je je schuld vereffenen. We halen adem, eten fruit, plukken bloemen, zwemmen in de rivier en op een dag gaan we dood zonder de rekening aan de planeet te voldoen. Het leven is weglopen zonder te betalen. Idealiter zouden we ons leven moeten leiden als Scandinavische trollen die over de heide struinen zonder de struiken te vertrappen. Baden-Powells advies moeten we tot leefregel verheffen: *'Als je ergens gekampeerd hebt, moet je twee dingen achterlaten. Ten eerste: niets. Ten tweede: je dankbaarheid.'* Het gaat erom dat we het aardoppervlak niet te veel belasten. De kluizenaar in zijn houten hutje bevuult de aarde niet.'

Een romantische overpeinzing over één-wording met de natuur, een ecocentrische levensbeschouwing. Tesson schrijft dat echter op 18 februari. Dan zijn er geen bessen en ga je niet zwemmen in de rivier. Tesson kan daar alleen verblijven door de gigantische hoeveelheid ingemaakt eten die hij heeft meegenomen. En dat maakt wel afval. Ook is hij de wereld overgevlogen en woont hij in Parijs. Het één-zijn met de natuur is een spel. Een romantisch spel, maar het is een lege huls.

Maar zijn mijmeringen vind ik prachtig, zoals: 'Nut van raam: de schoonheid binnennoden en de inspiratie de vrije loop laten.' (p. 38)

In zijn blokhut komt Tesson tot gedachten als die van de *deep ecology* van filosoof Arne Naess. Tesson bedenkt dat de mensheid moet krimpen om op een duurzame manier op planeet Aarde te kunnen blijven voortbestaan. 'Krimp zal nooit een politieke optie zijn. Dat zou alleen een verlichte despoot¹ voor elkaar kunnen krijgen. Welke bestuurder zou het aandurven om zijn bevolking zo'n afslankingsoperatie op te leggen? Hoe moet je de massa bekeren tot de deugd van de ascese? Miljarden Chinezen en Europeanen ervan overtuigen dat ze beter Seneca kunnen lezen dat zich vol te stoppen met cheeseburgers? De utopie van de krimp is een poëtische uitweg voor individuen die de beginselen van de diëtië willen naleven.' (p. 43)

'Wat heeft het leven voor zin als je je doen en laten niet stelselmatig op schrift stelt? De uren verstrijken, elke dag vervaagt en het niets zegeviert. [...] Ik archiveer de uren die

voorbijgaan. Het bijhouden van een dagboek verrijkt het bestaan. De dagelijkse afspraak met de blanco bladzijde dwingt je om beter te letten op wat er tijdens een dag allemaal gebeurt – om beter te luisteren, harder na te denken, intenser te kijken.' (p. 128/9)

Hoe ongerept de Siberische wouden ook lijken, ze zijn het niet. Bill McKibben beschreef in zijn boek *The End of Nature* al hoe de invloed van de mens tot in de verste uithoeken van planeet Aarde merkbaar is, ook in Siberië: 'Wat de Amerikanen met de prairiebizonns deden, hebben de Russen met hun marters gedaan. Ze hebben pelsdieren uitgeroeid om de ruggen van de mensen te bedekken. Wanneer de mens het bos binnendringt dan trekken de goden zich terug.' (p. 135)

Ik voelde best sympathie voor Tesson. Een keer vroeg ik mij af waarom hij een kruisbeeld om zijn nek droeg. Dan komt de aap uit de mouw: Tesson blijkt katholiek. Dat maakt het moeilijk zo niet onmogelijk hem nog langer serieus te nemen. Een volwassen persoon die in een sprookje gelooft en een imaginair vriendje heeft, is niet goed bij zijn hoofd. Op 23 mei schrijft hij: 'Ik voel me verbonden met de christenheid, die wijdverspreide gemeenschap waar mensen besloten een god te vereren die de liefde predikte, en daarom hun steden door vrijheid, rede en recht lieten regeren.' (p. 181). Tesson is hier wel heel erg losgezongen van de werkelijkheid. De essentie van de Franse verlichting waarin vrijheid, rede en recht centraal stonden was juist het verzet tegen religie. Tesson blijkt een eigen versie te hebben geknutseld van het christendom, die verdomd weinig te maken heeft met de werkelijkheid, behalve dan misschien de Amerikaanse unitariërs. Tesson schrijft: 'Maar wat me tegenstaat is het christendom, die naam die wordt gebruikt voor het verhaspelen van het evangelie door geestelijken, die hocus pocus van tovenaars met tiara's en belletjes, die van een vurige boodschap een wetboek van strafrecht hebben gemaakt. Christus had een Griekse god moeten zijn.' (p. 181) Die laatste opmerking is helemaal raadselachtig aangezien de Griekse goden wrede en wraaklustig zijn. Wellicht heeft Tesson teveel wodka gedronken om helder te kunnen denken. Tesson bestrijdt de demonen van de duisternis en eenzaamheid met sigaren en wodka. Veel wodka. Ik denk dat ik helemaal geen drank mee zou nemen. Als je de eenzaamheid opzoekt dan moet je ook de kracht zien te vinden om die bij het volle verstand volledig nuchter te kunnen weerstaan.

Tesson is ambivalent over dieren. Hij wil niet jagen. Maar hij eet wel vlees en draagt bont. Hij is een halfslachtige milieumens die weinig oog heeft voor individueel dierenleed. Maar hij schrijft wel: 'Hoe kan het dat mensen liever naar vogels kijken door een vizier van een geweer dan door het glas van een verrekijker?' (p. 182) En verderop: 'Ik denk aan al die pogingen die mensen hebben gedaan om dieren iedere vorm van bewustzijn te ontzeggen. Aristotelianse, christelijke en cartesische theorieën hebben ons inzicht eeuwenlang beperkt tot de zekerheid dat er een onoverkomelijke scheidslijn tussen mens en dier bestaat.' (p. 184)

Tesson ergert zich aan de Franse intellectuelen die dictators en onderdrukking recht praten, zoals Sartre en Foucault: 'Alleen bij mij thuis, in Parijs, hebben

¹ Zie mijn essay 'Floris for president'.

intellectuelen een fascinatie voor klootzakken, en plaatsen ze criminelen op een voetstuk.' (p. 189)

Na enkele maanden krijgt Tesson bericht over de satelliettelefoon: zijn vriendin geeft hem de bons. Daar zit hij dan in zijn eentje in de blokhut met zijn tranen die hij aanjakkert met wodka. Toch komt hij er vrij snel overheen en hervindt hij zichzelf. Ik moet zeggen dat ik het niet eens zo'n grote verrassing vind dat zijn vriendin geen zin heeft om een half jaar te wachten op zijn zelfgekozen afzondering. Tesson had haar wel uitgenodigd om mee te gaan, maar ik begrijp ook wel dat ze daar geen zin in had. Reflecterend over wat belangrijk is in het leven denk ik dat

Tesson het belang van een diepe liefdesrelatie onderschat. Ik zou nimmer een half jaar weggaan van mijn partner en mijn gezin.

Aventurier Tesson is niet voor een kleintje vervaard. Hij maakt lange tochten over het ijs, door de bergen, waar hij ook overnacht, en met een kano over het ijskoude meer. Pas in mei is het ijs enigszins weg, al drijven er nog ijsschotsen. En dan opeens is zijn zelfverkozen retraite voorbij. Van mij had hij er nog wel een poos mogen blijven en schrijven in zijn dagboek.

Denken over democratie!

Oproep voor THEMANUMMER begin mei

Democratie, wie is er niet groot mee geworden? Je zult in ons land weinig tegenstanders van democratie vinden, maar als het gaat om zaken als de concrete invulling, de grenzen en de bescherming van de democratie zijn er – uiteraard – verschillen van inzicht. Die kunnen leiden tot kretes als 'nepparlement' en dergelijke, maar voor ons is vooral het serieuze denken over deze onderwerpen van interesse. Daaraan heeft het de laatste tijd geenszins ontbroken. Als voorbeeld noemen wij het recent verschenen proefschrift van Bastiaan Rijpkema, waarin de vraag wordt gesteld: moet een democratie tolereren dat antidemocraten streven naar haar afschaffing; zo niet, wat mag en kun je dan tegen zo'n streven doen? (In 2014 kwam deze vraag aan de orde in het parlement en de media naar aanleiding van een motie van CDA'er Van Haersma Buma om organisaties als Hizb Ut-Tahrir te verbieden 'die de democratie en rechtsstaat omver willen werpen en de sharia willen invoeren'.) Dat is een belangrijke vraag, misschien wel de belangrijkste die je jezelf als democraat kunt en moet stellen. Maar er zijn meer aspecten die om overdenking en discussie vragen; onderstaand noemen wij een aantal punten om u op ideeën te brengen voor bijdragen aan ons komende **Themanummer Democratie** (het nummer van begin mei). Graag nodigen wij u uit om vanuit uw gedachten over het onderwerp democratie een artikel voor dat nummer aan te leveren. **De deadline is 15 april.** Meer over het aanleveren van stukken vindt u in *Van de Redactie* op pagina 8 van het vorige nummer.

- waarom heeft Nederland als enige staat ter wereld die zich democratie noemt, geen leken in de rechtspraak?
- de volksvertegenwoordiging in de VS is ingevoerd om echte democratie te voorkomen (de smid en boer konden niet naar Washington gaan)
- niet mandaat (vertrouwen), maar wantrouwen is een burgerdeugd
- schandalen dwingen om de regels te verfijnen en saneren dus de democratie; in de DDR werd alles 'vertuscht'

- democratie is het enige politieke systeem dat zichzelf kan veranderen; discussie over de spelregels behoort tot het wezen van het democratische bestel; totalitaire systemen zijn 'af'
- Karl Popper, *The Open Society and Its Enemies*
- Alexis de Tocqueville, *De la démocratie en Amérique*
- waarom alleen rechten en geen burgerplicht, zoals stemplicht of een dienstplicht (militair of sociaal)
- dienstbelasting voor rijken, i.p.v. geld (zoals in Athene)
- de monarchie is ongrondwettig (artikel 3 garandeert toelating tot ieder ambt voor iedere Nederlander)
- ernstige manco's in het Nederlandse systeem: Raad van State met dubbelrol van adviesorgaan en rechtsinstantie; de grondwet die geen wet is: de rechter mag de wetten niet toetsen aan en de burger kan zich niet beroepen op de grondwet
- heeft de democratie demagogen nodig?
- moet een vrijdenker wel democraat zijn?
- democratie is de beste of de minst slechte van alle staatsvormen (voor ieder land)
- het grootste bezwaar tegen democratie wordt duidelijk als je een gesprekje van 5 minuten met een willekeurige kiezer voert
- wel/geen etnische en religieuze partijen
- gekozen premier / burgemeester
- kiesdrempel
- liever een tweepartijensysteem?
- democratie en 'tyranie van de meerderheid'
- 'doorgeschoten democratie'; zie Wikipedia-lemma *Democratie onder Californië*
- meer/minder gewicht toekennen aan referenda
- schriftelijk / via internet stemmen
- nu de economie internationaal wordt bepaald (China, olieprijs etc.) hebben partijprogramma's nog maar weinig inhoud; het gaat steeds meer om personen en softe issues
- twee wolven en een lam die stemmen over wat ze gaan eten
- buurtdemocratie.

UIT DE OUDE DOOS

Bestuurslid **Leon Korteweg** is heel actief op Wikipedia. Hij heeft ons geattendeerd op een onlangs door hem gemaakte pagina over een boek van de Ierse filosoof-apologet George Berkeley (1685-1753) en een stuk tekst aangeleverd uit een oude Nederlandse vertaling van dat boek. Hier besteden we daar enige aandacht aan; het ligt voor de hand dat we nog wel vaker op Berkeley's werk zullen terugkomen.

Berkeley wilde in zijn boek *Alciphron, Or The Minute Philosopher* (1732) het christendom verdedigen tegen de argumenten van de groeiende groep filosofen die zichzelf 'vrijdenkers' begonnen te noemen. Het boek werd in 1733 door Mattheus de Ruusscher naar het Nederlands vertaald als *Alciphron. De knibbelaar, of De gewaande vrijdenker*. Hier volgt een deel uit een dialoog, waarin een vrijdenker aan het woord is.

"Om u te helpen zal ik een weinig terug gaan, en den draad van mijn redenering hervatten. Voor eerst moet ik u zeggen, dat ik mijn gemoed gewend hebbende om het denkbeeld van de waarheid te beschouwen, bevonden heb, dat zij van een vaste, duurzame, een eenvormige natuur is; niet onstandvastig noch veranderlijk als de modens, en dingen die van de inbeelding afhangen. Ten anderen, dewijl ik verscheidene secten, en weer mindere verdelingen van secten ontdekte, die heel verschillende en tegenstrijdige gevoelens omhelsden, en evenwel alle zich voor Christenen uitgaven, verwierp ik haar verschillpunten, behoudende die geen daar zy alle in over een quamen, en zo quam ik over tot het gevoelen van die geene welke Latitudinarij genoemd worden, en het getal der geloofsartikelen zoo naauw niet bepalen. Naderhand wanneer ik op een wijderuitgestrekt gezicht van zaken bemerkte, dat Christenen, Joden, en Mahometanen elk verschillende geloofsartikelen hadden, alleen in het geloven van een God overeenstemmende, wierd ik een Deïst. Op 't laatst mijn oog op alle de andere verscheidene volkeren, die dezen aardkloot bewonen, latende vallen, en vindende dat zij in geen enkel geloofspunt overeen-

quamen, maar zo wel van elkander, als van de voornoemde secten verschilden, zelf in het denkbeeld van een God, waar in al zo groot verschil is, als in de wijze van hem te dienen, wierd ik eindelijk een Atheïst, dewijl ik van gevoelen ben, dat een man, die moed en verstand bezit, zijn reden moet volgen, waarze hem ook leiden mag, en dat er niets belagchelijker is, dan een Vrijdenker ten halven te zijn. Ik

hou veel van een man, die gedaan werk maakt, en niet te vreden is met de takken te toppen, de wortel zelf uitroot, daar zij uit voortquamen.

Derhalven is de Ongodisterij, die bullebak van de wijven en dwazen, het toppunt en de volmaaktheid van de Vrijdenkerij."

Opmerkelijk is hoe goed het deïstisch-atheïstische argument door Berkeley is weergegeven. Leon wijst erop dat het hier gaat om het argument van inconsistente openbaringen; ook daar heeft hij een Wikipedia-pagina

over gemaakt, waar wij het volgende lezen:

Het argument van inconsistente openbaringen, ook wel bekend als het *verkeerde hel vermijden-probleem*, is een antigodsbewijs. Het stelt dat een volmaakte godheid ervoor zou hebben gezorgd dat al zijn openbaringen aan de mensheid consistent zouden zijn, dus elkaar niet zouden tegenspreken of uitsluiten, en begrijpelijk zijn voor iedereen. Echter, aangezien er talloze wezenlijk verschillende religies zijn met weer allerlei verscheidene stromingen en geloofsgemeenschappen daarbinnen waar tot op het laagste niveau nog strijdige opvattingen kunnen bestaan, kunnen die goddelijke boodschappen, middels heilige boeken of persoonlijke ervaringen, nooit volmaakt aan alle mensen overgeleverd zijn.

Men kan dus niet weten welke god of goden men moet aanbidden en op welke wijzen, welke rituelen men dient uit te voeren of welke deugden men dient te bezitten om de bovennatuurlijke macht(en) gunstig te stemmen om het eeuwige leven te schenken (in een hemel) en niet naar de verdoemenis te sturen (in een hel), omdat er geen objectieve manier bestaat om te bepalen welke de juiste is/zijn of degene(n) die echt bestaat/bestaan.

Het boek van Berkeley is in het (oud-)Engels onder meer te lezen en te downloaden op dit adres:

<https://books.google.co.uk/books?id=jLxaAAAAAYAAJ&dq=berkeley%20alciphron&pg=PP9#v=onepage&q=berkeley%20alciphron&f=false>

In modern Engels vindt u het hier:

<http://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/berkeley1732.pdf>

Voor de Nederlandse vertaling zoekt u in Google naar: De Knibbelaar of de gewaande vrijdenker.

VAN DE REDACTIE

Bij het artikel van Willem de Vroomen in het vorige nummer ontbraken nog zijn portret en persoonlijke informatie:

Willem de Vroomen (Alkmaar, 1937), socioloog, dialectisch materialist en marxist. Gepensioneerd docent MBO: maatschappijleer en economie. Oud-bestuurder SP, nu ex-lid SP. Schaatstrainer.

Wat elke godgelovige zou moeten overdenken (10)

Een kritisch-rationele handreiking

Gerhard Elferink

26. Een goed gesprek

Enige tijd geleden ging bij mij 's avonds laat de telefoon.

‘Met God’, zei een niet onvriendelijke stem aan de andere kant van de lijn.

‘Met welke God?’, vroeg ik, ‘Karel?’

‘Laat het grappen maken aan de grappenmakers over’, diende de enigszins gepikeerde stem mij van replek. ‘Hier spreekt de échte God, hier spreekt de Almachtige.’

Ik was uiteraard nogal beduusd maar herstelde mij snel.

‘Waar heb ik deze buitengewone eer aan te danken? Als ik mij niet vergis was de laatste keer dat u zich rechtstreeks tot een mens richtte op de berg Sinaï. En dat is toch al gauw ruim drieduizend jaar geleden. Daarna liet u het steeds aan anderen over om namens u tot ons te spreken. En het verschijnen was toch weer meer iets voor uw echtgenote, althans de aardse moeder van uw zoon, die op de meest afgelegen plekken aan ongeletterde, ondervoede boerenkinderen verscheen. Alhoewel, daar is ook al een tijd niets meer van vernomen.’

‘Je kunt best wel eens gelijk hebben’, antwoordde het Opperwezen. ‘Maar daar ga ik nu verder niet op in. Ik bel omdat ik zeer geïnteresseerd ben in dat clubje van jullie. Die vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte. Ik houd jullie al zo’n 156 jaar, als ik mij niet vergis en dat doe ik nooit, in de gaten. In het begin heb ik er weinig aandacht aan besteed, maar de laatste tijd begin ik daar anders over te denken. Ik vind het zo gek nog niet om op jullie aarde helemaal afgeschaft te worden. Of liever gezegd, ik zou het toejuichen! En daar zijn jullie goed mee bezig. Ik denk dat ik jullie voortaan mijn volle zegen geef.’

‘Alles goed en wel’, probeerde ik het nog een keer. ‘Maar waarom belt u mij en niet onze voorzitter?’

‘Dat is een aloude goede gewoonte van mij’, ging de Volmaakte verder. ‘Sla er mijn geschiedenis maar op na, dan zul je zien dat ik altijd indirect werk. Daarom snap ik bij wijze van spreken ook niet, wat ik natuurlijk wel doe, ik snap immers alles, waar die paus het vandaan haalt dat ik exclusief aan hem, en aan niemand anders, mijn ware bedoelingen bekend maak. Integendeel! Veel te direct. Nu jij er toch over begonnen bent. Is de aardse moeder van mijn zoon ooit aan een paus, koning, keizer of andere hooggeplaatste hotemetoot verschenen? Nee dus.’

‘Zoals jij weet sta ik er sinds vele, vele jaren helemaal alleen voor’, vervolgde de Eeuwige zijn betoog. ‘Vroeger was ik één van vele goden. Een hele clan was het. En iedereen had zo zijn of haar eigen taak. Je kon het zo gek niet bedenken of er was wel een god of godin voor. Het was een vrolijke bende. Je had de Griekse, die later ook nog Romeins werden, de Egyptische, de Perzische en noem

verder maar op. En smijt mij die Germanen ook niet weg. Dat waren echte rauwdouwers!

Ik ben in den beginne begonnen als een onbeduidend godje van een stelletje rondtrekkende geiten- en schapenhouders. Een paar honderd man, dus makkelijk te overzien. Ik had volop tijd voor allerlei pesterijtjes. Als die zandhappers iets uitspookten wat mij niet aanstond, stuurde ik er een plaag op af of, in overleg met een collega, een andere stam. Lieten wij ze tegen elkaar knokken. Zo heb ik ze ook veertig jaar in een gebied laten rondlopen waar je vandaag de dag bij wijze van spreken met een beetje Tom-Tom in een dag doorheen rijdt. Een prachtige tijd. En wat je ook niet vergeten mag, alles was nog zo overzichtelijk.

Ik moet er wel op wijzen dat voor mij tijd een andere dimensie heeft dan voor jullie mensen. Als je eeuwig bent, zoals ik, maakt tijd niet zo veel meer uit. Dit in tegenstelling tot jullie, die altijd tijd tekort komen.

Nu ik er toch over begonnen ben, geeft mij dit een mooie gelegenheid één van jullie misvattingen recht te zetten. Ook voor mij is het verleden passé en de toekomst er nog niet. Ook voor mij geldt alleen het ‘nu’. Het ‘nu’ dat zich als het ware ononderbroken in de toekomst invreet. De toekomst wordt nu en het nu wordt verleden. En dat gaat maar door en door. Hieruit valt te concluderen dat het niet mogelijk is door de tijd te reizen of de toekomst te voorspellen. In iets dat er niet is kun je niet reizen noch valt er meer over te zeggen dan in de vorm van prognoses op basis van opgedane ervaring. Jullie wetenschappers moeten de uitkomsten van hun mathematische formules niet zonder meer op de werkelijkheid loslaten. Met name jullie fysici moeten zo nu en dan hun rekenmodellen de modellen laten en eens gewoon om zich heen kijken. Wat meer filosoferen over de aardse werkelijkheid en zorgen dat ze niet van die werkelijkheid losraken. Als een bepaalde theorie niet meer blijkt te kloppen, moet je die theorie aanpassen en niet proberen een loopje met de werkelijkheid te nemen. Erop toezien niet in de eigen theorieën en mathematische formules verstrikt te raken, is ook een wezenlijk onderdeel van de wetenschap!

‘Dus u vindt dan onze fysici verkeerd bezig zijn’, onderbrak ik zijn monoloog.

‘Nee, integendeel’, ging de Tijdloze verder. ‘Ze zijn heel goed bezig en hebben al heel veel bereikt. Hoe denk je dat ik anders met jou zou kunnen communiceren? Vroeger moest ik mij behelpen met een brandende braambos. Wat een gehannes!’

Nee, als je het juist bekijkt hebben jullie wetenschappers ongelooflijke vooruitgang geboekt. Chapeau! Maar de toekomst ligt niet kant-en-klaar in een andere dimensie voor-

Gerhard Elferink (Twente, 1943) is voormalig farmaceut, thans o.a. bestuurslid van De Vrije Gedachte.

verpakt en wordt niet als de inhoud van een soort roomspuit op ieders levenspad gespoten. Noch kun je met een bepaalde gave in die dimensie kijken om zo de toekomst in een preview voor je te zien afspelen. Allemaal lariekoek! De toekomst wordt gaandeweg een steeds hernieuwend 'nu'. Alles komt zoals het komt, en alles gebeurt zoals het gebeurt. Ik heb, buiten de vaste structuren van de kosmos om, niets van te voren uitgestippeld. Dat maakt het voor mij ook nog een beetje spannend. Stel je voor dat alles al sinds het begin der tijden vast zou liggen. Dat zou toch pas écht de dood in de pot zijn! Laten al die zogenaamde waarzeggers, en andere volkswisleiders op dit gebied, zich dat goed in hun oren knopen!

Zo, dat lucht op. Het is goed dat ik het een keer duidelijk heb kunnen verwoorden.

Voor jullie verre voorvaders was de aarde een platte schijf, niet veel groter dan zij konden overzien en voorstellen. Dus heel beperkt. En dit alles op de ruggen van een berg op elkaar gestapelde schildpadden. Aan fantasie heeft het die voorvaders van jullie nooit ontbroken!

Maar van lieverlee ontdekten jullie steeds meer van de aarde. De wereld werd steeds groter, tot jullie het zelfs in de gaten kregen dat de aarde een bol is. En daarbij bleef het niet. Jullie aandacht verplaatste zich naar het heelal, dat zich daarna alsmaar uitbreidde. En wij goden hadden, volgens jullie, alles gemaakt en, wat nog erger is, wij bestierden het ook nog steeds. Wat zoveel wil zeggen dat wij de zaak draaiende moesten houden. Klaar ben je!

Tot overmaat van ramp kwamen jullie mensen ook nog op het onzalige idee om steeds meer van mijn collega's af te schaffen, met als gevolg dat ik er nu helemaal alleen voor sta. Van een vrolijke, onbezorgde tribale god ben ik inmiddels geëvolueerd in een zwaar overwerkte Heerser van het Heelal. Ik geef toe het is een loopbaan waar elke machtsgeile aardse politicus alleen maar van kan dromen. Maar wel een kolossale last. Heb jij enig idee hoe groot dat heelal is?

'Enigszins', waagde ik voorzichtig in te brengen.

'Nou dat denk ik niet', brieste de Oneindige. 'Jullie hebben nog maar een fractie ontdekt. Neem van mij aan dat aan dat hele heelal geen einde komt. Het is net als ik, oneindig! Gelukkig ben ik overal tegelijk, dus reizen hoef ik niet. Want zelfs met de snelheid van het licht zou zoiets niet mogelijk zijn.'

'Maar er zijn toch nog wel een paar andere nog wel bestaande goden, zoals de Hindoegoden', probeerde ik de Schepper op te beuren.

'Breek mij de spreekwoordelijke bek niet open over die Hindoes! Daar heb ik helemaal niks aan. Die zitten daar maar een beetje op de Himalayatoppen rond te hangen. Maar als er wat gebeuren moet, zijn ze niet thuis. Veel te druk met allerlei familieperikelen en wie nou welke vorm van wie is. Nee, ik sta er écht alleen voor en daar heb ik zo langzamerhand genoeg van.'

Wordt vervolgd.

WERELDS NIEUWS

Er is ook af en toe bemoedigend nieuws, vanuit ons gezichtspunt, niet alleen uit IJsland, zoals vorige maand besproken, maar ook uit het Verenigd Koninkrijk en zelfs uit de Verenigde Staten.

Guus Kuijer rapporteerde in NRC Handelsblad van 30 januari 2016 dat in de V.S. de invloed van de Evangelicals op de politiek aan het afnemen is. Jarenlang hebben zij, met als absolute leider Jerry Falwell en met hun Liberty University als broedplaats, het denken van de Republikeinen beheerst. De evangelische dominee John Dickerson zegt nu echter dat zijn kerk door verdeeldheid in een crisis verkeert. Nu de meeste Amerikanen de legalisering van het homohuwelijk goedkeurden, kan de kerk zich er niet meer op beroepen dat zij de mening van de zwijgende meerderheid vertegenwoordigt in kwesties als abortus of homorechten. Amerika is etnisch diverser en op sociale thema's ruimdenkender geworden. De ontkerkelijking heeft ook bij de Evangelicals toegeslagen. Voor een deel wordt dit verklaard door hun connecties met de rechtervleugel van de Republikeinen.

De Engelse National Secular Society (NSS) meldde op 12 januari 2016 op haar website dat de wekelijkse diensten van de Church of England (C of E) inmiddels door minder dan een miljoen mensen worden bezocht. Het aantal kerkgangers is met meer dan 1% per jaar verminderd in de afgelopen 10 jaar.

Voor de NSS reden te meer om vraagtekens te zetten bij de bevoorrechte toegang tot de politieke macht die de kerk heeft. Zij constateert dat, terwijl de volwassenen op grote schaal wegblijven uit de kerken, de kerk haar stempel op de bevolking wil blijven drukken met religieus onderwijs - wat alleen maar kan doordat dit bekostigd wordt uit de algemene middelen.

De Aartsbischop van Canterbury blijft intussen de C of E als de belangrijkste bron van leiderschap voor de gemeenschap zien; hij ontwaart in het V.K. een anti-christelijke cultuur waar het gaat om zaken als seksuele moraal en begin en einde van het leven.

Dr. Ingrid Storm, onderzoeker aan de Universiteit van Manchester, heeft het nieuws gehaald met haar uitspraak dat moraal niet wortelt in religie en dat religie nu minder betekent voor morele waarden dan 30 jaar geleden. Dit inzicht (voor ons niet verrassend!) berust op een analyse van enquêtes die tussen 1981 en 2008 zijn gehouden in 48 Europese landen. [Gelezen op de website Science Daily, 13 jan. 2016]

BREAKING NEWS!

We hebben nog net plaats voor een politiek nieuwtje. Onze vrienden van de Partij van de Rede hebben in een bijeenkomst op 20 februari 2016 in Café Heffer te Amsterdam besloten deel te gaan nemen aan de verkiezingen voor de Tweede Kamer op 15 maart 2017. In juni 2016 zal worden beslist over doorgaan op de gekozen weg. Wij wensen de PvdR veel succes!

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel:

het bevorderen van het vrijdenken.

Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid daarbij strevend naar:
 - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
 - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
 - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
 - menselijke waarde,
 - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
 - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een regiokring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatiekader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijegedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatiekader in dit blad.

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

Bezoek onze website
devrijegedachte.nl
en onze Facebook-
pagina

